

Metas Antras.

1893.

Nr. 11-12.

Apszvieta

Literatūros ir mokslo mėnesinis laikraštis.

Išleidžiamas

„Lietuvių Mokslo Draugystės Amerikoje“.

Blitėnai (Prusuose) ir Shenandoah Pa. (Amerikoje).

Spausdinta pas M. Jankų.

1893.

Italpa.

	laksztas
1. Voltaire pagal Ingersoll'i	657
2. Ponas isz Juodosios pylies raszē G. Macztētas . . .	685
3. Neatmainingumas ištatymū gantos pagal L. Büchneri .	690
4. L. A. Jucevicius raszo St. Jurjevyczius	704
5. Isz praeitēs latviū IV ir V	710
6. Isz Petrapylēs raszo B—dis	723
7. Kritika ir Biblijographija	728

Už rēdystę atsako Vokietijoje Martynas Jankus, Bitėnai per
Lumpėnus (Ostpreussen).

Rankraszcziai ir piningai dėl „Apszvietos“ turi buti siuncziami
rankų „Liet. Mok. Drangystės Amerikoje“ perdėtinio, po
tokiu antraszu:

Dr. John Szliupas, Shenandoah Pa. (U. S. America).

Voltaire.

J. Medvilost

(Paraszytas pagal Col. R. G. Ingersoll'i ir skaitytas „L. M. D—ės“ susirinkime Baltimorėje, 29 d. Sausio 1893 m.).

Netikiai vieno amžiaus dažnai tampa vainikuotais szventaisiais sekancziame amžiuje.

Naikintojai senovės yra tvėrikais naujos gadynės.

Kuomet laikas bėga, senovė prasiszalina ir naujoji gadynė savo eilioje pasėsta.

Tas pat dedasi protiszkame sviete, kaip ir kuniszkame: puvimas ir augimas, ir visados szale kapo palaidotų amžių žaliuoja jaunysta ir džiaugsmas.

Istorija protiszkajo progreso yra paraszyta gyvenimuose netikių.

Polytikiszkos tiesos tapė iszlaikytos per iszdavikus; valnybė proto per heretikus.

Užkabinėti karalių buvo iszdavysta; ginczytiesi su kuningu buvo netikysta.

Per daug metų kardas ir kryžius buvo du draugu. Isz draugės jiedu naikino tiesas žmogaus. Jiedu gynė vienas kitą.

Tronas ir altorius buvo dvynai-du vanagai iszperėti isz vieno kiauszinio.

Jokubas I sakė: „nėra Vyskupo, — tai nėra nei Karaliaus“. Jis galėjo dar pridurti: „nėra kryžiaus, — tai nėra nei karunos“. Karalius buvo valdimieru kunų žmonių; kuningas duszių. Vienas gyvena isz mokesczių surinktų per prievartą, antras — isz almužnų surinktų per bauginimą — abudu razbaininkai, abudu ubagai.

Szituodu razbaininkai ir ubagai valdė du svietu. Karalius dirbo įstatymus, kuningas dirba dogmatas.

Abudu apturėjo savo valdžią nuo Dievo; su sulenk-
tomis strėnomis žmonės vilkė jungą vieno, su išžio-
dytomis nuo padvų žapsonis apturėdavo dogmatų
nuo antrojo. Jeigu žmonės užsimanydavo valnybės,
tai jie tapdavo sutrinti per karalių, o kožnas kunin-
gas buvo Herodu, kuris skerdė kūdikius smagenų.

Karalius valdė per prievartą, kuningas per bau-
ginimą o abudu per viens kita. Karalius sakė savo
žmonėms: „Dievas sutvėrė jus muzikais, o mane
padarė jūsų karaliumi; jis sutvėrė jus dėl darbo, o
mane dėl linksmybių; jis padarė skudurus ir kiauli-
nycziąs dėl jus, purpuras ir palocius dėl manęs. Jis
sutvėrė jus dėl klausymo, o mane dėl paliepiimų.
Tokia yra teisybė Dievo.“ O kuningas sakė: „Dievas
sutvėrė jus tamsunais ir griekininkais; mane jis padarė
szventu ir iszmintingu; jus esate avys; asz esmi sker-
džius; jūsų vilnos priguli man. Jeigu jus neklausysite
manęs czionai, Dievas nukoros jus dabar ir kankys
amžinai kitame sviete. Tokia yra mielaszirdystė
Dievo“.

„Jūs neturite protauti. Protas yra maisztininkas.
Jūs neturite ginczyti — ginczas yra gimdytinis sav-
mylybės; jūs turite tikėti. Tas, kuris turi ausis dėl
klausymo, tegul klauso. Dangus yra klausymas ausių.“

Ant laimės dėl mus, buvo iszdavykai, buvo here-
tikai, bliuznytojai, mislytojai, tyrinėtojai, milėtojai
valnybės, žmonės genijų, kurie paaukavo gyvastį dėl
pagerinimo iszlygų savo artimų.

Czion gal pritiks užduoti klausimą: „Kas vadi-
nasi didžiuoju žmogumi“? Didis žmogus padidina
sumą žinos, iszpleczia aprege mislies, iszvalnyja du-
szias isz Bastillės baimės, persiuria per nežinotinas,
duoda naujas salas ir naujus kontinentus dėl vieszpa-
tavimo misliai, naujas konsteliacijos dėl firmamėnto
proto. Didis žmogus nejieszko pagyrų nei lobių; jis
jieszko teisybės; jis jieszko kelio į laimę, ir ką jis su-
randa — viską atiduoda kitiems.

Didis žmogus barsto žemčiugus priesz kiaules ir kiaulės kartais pavirsta į žmones. Jeigu didieji žmonės visados butu laikę tuos žemčiugus tik dėl savęs, didelės daugybės svieto sziądien butu barbarais.

Didis žmogus yra žvakė tamsybėse, žiburėlis prietarų naktyje, įkvėpimas ir pranaszystė. Prakilnybė nėra dovana didmenos; ji negali būti užberta ant bet kokio žmogaus; žmonės negali atiduoti ją vienas kitam; jie gali duoti vietą ir galybę, bet ne prakilnybę. Vieta nedaro žmogų žmogumi, nei karuna karalių. Prakilnybė eina iš vidaus.

Didieji žmonės yra didžiavyriai, ką išvalnyjo kunus žmonių; tokiais yra philosophai ir mislytojai, ką davė valnybę dusziai; tokiais yra poėtai, ką perkeitė paprastūnus ir pripildė gyvenimus daugelio milijonų su meile ir daina. Tai yra artistai, ką apdengė grynas sienas ilgaus gyvenimo su triumphu gėnijaus. Tai yra didžiavyriai, kurie nudaigojo baisūnus tamsybės ir baimės, kurie peržiūrėjo Gorgoną ir nuvijo krauja-gėringus dievus nuo jų tronų.

Tai yra iszradėjai, didieji mechanikai, karaliai visko to, kas yra naudinga, kurie civilizavo szitą svieta.

Prieszakyje szitos didžiavyrių armijos, visų pirma, stovi Voltaire, apie kurį asz pasirįziau pasznekti sziamė susirinkime.

Voltaire! vardas ką sujudina paguodone žmonėse, pasiutimą tarp kuningų. Isztark szitą vardą prie kuningo, ir tu pamatysi, kad tuomi padarai tikrą apszaukimą dainos. Isztark tą vardą, ir nuo veido kuningo liczyna pakaros nukris, o isz lupų atleidimo pasipils gyva Niagara keiksmų ir terszimų. O vienok Voltaire buvo didžiausias žmogus savo gadynės, ir padarė daugiau dėl žmonių giminės nėgu kas kitas isz sunų žmonių.

Nedėdienyje, 21. d. Lapkriczio, 1694 m., gimė kudikis; kudikis labai silpnas, kurio kvapas abejojo

ar liktiesi kune ar ne. Szitas kudikis tapė didžiausiu žmogumi 18 szimtmeczio.

Kada Voltaire atėjo, ant szitos „didėsės parodavietės kvailių“, jo tėviszkė buvo krikszczioniuojama — ne civilizuojama — per 14 szintų metų. Per tukstanti metų religija pakajaus ir ėabo vieszpatavo. Įstatymai buvo duodami per krikszczioniszkus karalius, paszventinami per „iszmintingus ir szventus žmones“.

Po mylistinga valdžia kriszczioniszkos meilės, kožnas sudas turėjo savo turturų kambarį, ir kožnas kuningas rėmėsi ant nykszczia-grąszczio ir spaustuvo. Tokia buvo pasekmė palaimintos Evangėlijos, kad kožnas mokslas buvo iszguitinui. Isztarti savo nuoszirdžią misli, pamokinti savo artimą, tyrinėti ką dėl savės, jieszkoti teisybės vis tai buvo piktadėjystos ir „Szventoji Motyna Bažnyczia“ gaudė piktadėjus su kardu ir liepsna.

Tikėtojai į Dievą meilės — visų tėvą — korojo tukstanczius nusidėjimų su torturomis ir smercziau. Nutarti žmonės buvo kankinami dėl prisipažinimo. Prasudyti žmonės buvo kankinami dėl iszdavimo pravardžių kitų. Po vadovyste bažnyczios kankynės tapė vienintėle reformuojanczia galybe. Skaitome palaimintame mete 1594. visi rasztininkai prigulėjo nuo mylistos karaliaus ir kuningų. Daugumas jų buvo sumesti į kalėjimus, nubiednyti koromis ir kasztais, iszvyti arba nužudyti. Tos kelios valandėlės laiko, kurios atlikdavo budeliui nuo jo professijos pareigų, buvo paszvincziamos deginimui kningu. Sudai teisybės buvo sląstas, į kurias nekaltybė buvo gaudoma. Sudžios buvo taip nelabi ir kraujagėrus, lyg kad jie buvo tikri vyskupai ar szventiejie. Nebuvo sudyjimų per prisaikintųjų sudą ir sudžios prasudydavo ant nužudymo žmones kad ir be jokių darodų kaltumo. Liudininkai, kuriuos valė buvo kankinti, paprastai pasakydavo tai, ką sudžios norėdavo girdėti.

Kada Voltaire užgimė, Bažnyczia valdė ir turėjo savo naguose Prancuziją. Tai buvo gadynė visatino

isztvirkimo. Kuningai buvo daugiausiai kekszininkai, sudžios kraujagėringi ir neteisus. Karaliaus palocius buvo paleistuvystės namas. Ponai buvo beszirdžiai, iszdydus, arrogantiszki ir kraujagėrus sulyg pastaram laiptui. Prascziokai žmonės buvo laikomi už ariamą galviją. Reikėjo bažnycziai darbuotiesi tuksztanti metų, dėl pagaminimo tokio laimingo stovio dalykų.

Revoliucijos sėklos nenumanomai buvo barstomos per kiekvieną poną ir per kiekvieną kuningą. Jos brinko palengva szirdyse vargdienių; jos buvo laistomos aszaromis vaitojimų; antausiai pradėjo neszti procentą. Visur buvo kas-žin koks iszsiilgimas kraujo. Darbininkai, pajuodę nuo saulės, sukumpė nuo darbo, iszkraipyti nuo vargo, stebėjosi į baltus kaklus iszdydžių ponių ir mislyjo apie kapojimą jų.

Anose diense liudininkai buvo kvociami su pagelba kankinimo instrumentų; bažnyczia buvo arsenalas prietarų; stebuklai, relikvijos, anuolai ir velniai buvo taip paprasti, kaip ir melai.

Voltaire kila isz žmonių. Anos gadynės kalboje, jisai neturėjo pratėvių. Jo tikra pravardė buvo François Marie Arouet. Jo motyna buvo Marguerite d' Aumard. Szita motyna pasimirė, kada jis buvo 7 metų amžiaus. Jis turėjo vyresnį brolių. Armand'a, kuris buvo dievingas, labai tikingas ir baisiai nelabas. Szitas brolis neszdavo almužnas Bažnycziai, idant atsipirktu nuo koronės už netikę brolio. Ant kiek mums žinomas yra, visi jo prateviai buvo nemokinti žmonės. Arouet'ai nepaliko paraszę nei eilutės. Abbé Chaulien buvo jo podis, ir, nors kuningas, buvo deistas nesirupinantis nieko apie savo religiją, jei bent tik ant tiek, ant kiek ji neszė jam alga. Voltaire'o tėvas norėjo iszleisti sunų į advokatus, bet tasai neturėjo palinkimo prie advokatystės. Sukakus 10 metų amžiaus, jisai istojo į kolegiją Louis le Grand. Tai buvo jezuitų mokslainė, ir szion jis mokinosi per septynetę metų, apleisdamas ją 17 metų, po kam jau nesimokino jokioje mokslainėje. Anot Voltaire'o jis

neiszmoko nieko szitoje mokslainėje, apart trupuczio Graikiszkos kalbos, pusėtinai Lotyniszkos ir didelės daugybės niekų.

Toje kolegijoje Louis le Grand jie nemokino geographijos, istorijos, matematikos ir kitų mokslų. Tai buvo katalikiszka irėdnė, prižiurioma Jezuitų. Anose dienose religija buvo apginama ir palaikoma per valstiją. Užpakalyje visų dogmatų buvo bagnietai, kirvis, ratas, pundas ryksczių ir torturų kambarys. Kuomet Voltaire mokinosi Louis le Grand kolegijoje, karaliaus žalnieriai medžiojo Protestantus Cevennės kalnuose dėl karstymo ant kartuvių, dėl torturų, dėl draskymo ant rato, dėl deginimo ant stirtų.

Yra tik vienas reikalingumas valdžios — izslaikymas valnybės, užtikrinti kožnam žmogui tai, kas jam priguli, apsergėti žiamdirbį nuo izsplėszimo to, ką jisai uždirba iz žiamės, mechanikui — ką jisai naujo izsranda, artistui — ką jis sutveria, mislytojui — tiesą skelbimo savo mislių. Valnybė yra dvase tolinžengybės. Prancuzijoje žmonės buvo siautulio dalykai dėl karaliaus. Visur juodavo szmėkla Bastillės. Ji gulėjo ant saulėcziausios dirvos, ant laimingiausio namo. Su karaliumi vaikszečiojo budelis; užpakalyje trono buvo torturų kambarys. Bažnyczia szaukėsi į torturas ir tikėjimas rėmėsi ant pundo ryksczių. Mokslas buvo piktadėju ir philosophija, neva taip vadinama, buvo klapczius prietarų. Ponai ir kuningai buvo apszviesti. Mužikai buvo kirminai. Tinginystė sėdėjo už puotinio stalo, o darbsztumas rinko trupinius ir pluteles.

Turėdamas 17 metų amžiaus Voltaire rižosi pasiszvesti literaturai. Tėvas syki izszitarė, sznekėdamas apie savo sunus Armand'a ir Franços: „Asz turiu porą kvailių — vieną eilėse, kitą prozoje.“ 1713 m. Voltaire tapė diplomatu. Jis nukako į Hague, pristoją prie prancuziszkojo pasiuntinio ir tenai pamylėjo merginą. Merginos motyna nebuvo prielanki tai meilei. Voltaire nusiuntė savo drapanas merginai,

idant toji persirėdžiusi gėlėtu lankyties pas jį. Viskas tas tapė susektas ir jisai likosi pavarytas. Szitai merginai jisai paraszė gromatę, ir toje jus rassite raktą Voltaire'o: „Apsisaugok nuo rustybės savo motynos. Žinai ką ji gali padaryti. Patyrei tai gano gerai; tai yra vienintėlė tavo proga. Sakyk jai, kad užmirszai manę, kad nekenti manęs; pasakius tai, mylėk manę dar daugiau.“ Isz priešasties szito atsitikimo Voltaire formaliszcai atstumtas nuo paveldėjimo turtų per tėvą. Tėvas pasirupino gauti paliepimą suinti savo sunų ir davė jam pasirinkti vieną isz dviejų — arba iszsineszinti už marių, arba kirmyti kalėjime. Pagalios jis rižosi tapti advokatu ir sakė: „Asz jau dirbau nedėlią kamarninko kanceliarijoje mokindamasi amatą gaudagraszių“. Aplink tą laiką jisai paraszė konkursinę poėmą apie karaliaus dosnybę pabudavojime naujo choro katėdroje Notre Dame. Jis nelaimėjo nieko. Pabuves pas kamarninką tulą laiką, jam pabjuro įstatymai, jis pradėjo raszinėti poėzijas ir tragėdijas. Dideli klausymai drumstė visuo-
menės protus toje valandoje, klausimai ką užpila tvaną szviesos ant tos gadynės.

Pasimirus Liudvikui XIV, Regentas užėmė jo vietą; ir tada kalėjimai tapė atidaryti: Regentas pareikalavo suraszo visų žmogyszių ėsanczių kalėjimuose isodintų liepiant karaliui. Jisai iszrado, kad, kas kieszasi daugelio kalinių, nieks nežinojo jokios priešasties dėlko jie tapė laikomi ten. Daugelis szitų kalinių nežinojo patys savęs ir neiszmanę, kodėl juos pasodino. Vienas Italas buvo Bastillėje per 33 metus nežinodamas kodėl. Atvažiavus jam į Paryžių pirm 33 metų, jis tapė suintas ir ikiszas į kalėjimą. Jis ten paseno. Jo pamilija ir draugai visi buvo iszmirę. Kada visi tapė paleisti, jisai praszė palikti jį tenai kur buvo ir pergyveno ten pabaigą savo amžiaus. Seniems kaliniams tapė davanota; bet į trumpą laiką jų vietas apėmė nauji. Szitoje valandoje Voltaire neužsiiminejo placziuoju svietu — žinojo labai mažai

apie tikėjimą ir apie valdžią jisai darbszcziai raszinėjo poėziją, darbszcziai mislyjo apie komėdijas ir tragėdijas. Jis buvo pilnas gyvybės. Visos jo svajonės buvo sparnuotos, kaip peteliszkės. Jis tapė apkaltintasis už paraszymą tulos ižeidžios epigramos. Jis tapė iszsiustas į Tullę, 300 mylių atstu nuo Paryžiaus. Isz szitos vietos jisai raszė savotiszku budu: „Asz ėsmi dvarelyje, vietoje ką butu smagiausia ant svieto, jeigu tik nebucziau nuvytas į ją, ir kur nėra jokio trukumo dėl mano tobulos laimės apart valnybės apleidimo jos. Butu smagu czion pasilikti, jeigu tik pavelyta apleist“. Pagalios iszvytiniui buvo leista grįžti. Vėliuk jis tapė suimtas; szitą kartą uždarytas Bastillėje, kur jis sėdėjo kuone isztisą metą. Kalėjime jisai perkeitė savo pravardę isz François Marie Arouet į Voltaire ir po tokia pravarde jis ir po visaidienai yra žinomas. Voltaire pradėjo mislyti, abėjoti, tyrinėti. Jisai studijavo Istoriją Dogmatų bažnyczios. Jisai rado, kad religija jo dienų rėmėsi ant iszkrevezojimo Raszto szvento — nenuodėmingumas Bažnyczios-sapnai isz proto iszėjusių pustelninkų — niekystės tėvų — klaidos ir melagystės szventųjų — hysterija zokoninkų — gudrybės kuningų ir kvailumas žmonių. Jisai rado, kad ciesorius Konstantinas, kuris iszkėlė krikszczionybė į galybę, nudaigojo savo moterį Fančtą ir savo vyresniajį sunų Crispų tame pat mete, kada jisai suszaukė sinodą į Nicę dėl nusprendimo, ar Kristus buvo žmogumi ar sunumi Dievo. Synodas nusprendė metuose 325, kad Kristus yra sujungtas su Tėvu. Jisai rado, kad Bažnyczia yra skolinga vyrui, kuris nužudė savo moterį, tėvui — kuris nudobė savo sunų už iszriszimą jautraus klausimo apie dievystę mūsų Iszganytojaus. Jisai rado, kad Theodosius suszaukė synodą į Konstantinopolį 381 m., kuriame tapė nutarta, kad Dvasia Szventoji paeina isz Tėvo — kad Theodosius, jaunesnysis, suszaukė sinodą į Ephesų 431 m., kuris apszaukdino Mariją motyną Dievo — kad ciesorius Marcianas suszaukė kita synodą į Chal-

cedoną 451 m., kuris nutarė, kad Kristus turi du noru — kad Pognatus suszaukė kitą 680 m., kuris nutarė, kad Kristus turi du prigimimų szale savo dviejų norų — ir kad 1274 m., susirinkus synodui į Lyons svarbi buitis tapė iszrasta, jogei Dvasia Szventoji „paeina“ ne tik isz Tėvo, bet taipogi ir isz Sunaus tuomi pacziu laiku.

Už tai vis Voltaire tapė pravardžiuotas iszjuokiku! ką jisai iszjuokė? Jisai iszjuokė karalius ką buvo neteisingi; karalius kurie nesirupino nieko apie vargus savo padonų. Jisai iszjuokė tituluotuosius kvailius savo dienų. Jisai iszjuokė kvailus ir priespaudingus istatymus, barbariszkų iproczius. Jisai juokėsi isz popiežių, kardinolų, vyskupų, ir kuningų ir isz visų veidmainių ant žiamės. Jisai juokėsi isz istorikų, kurie pripildinėjo savo kningas su melais ir isz filosofų, kurie gyniojo prietarus. Jis juokėsi isz neapkęstojų valnybės, prispaudėjų savo artimų. Jisai juokėsi isz arragancijos, žvėriszkumo, begėdiszkumo ir neapsakomo niekingumo savo gadynės.

Jis tapė koliojamas už tai, ką vartojo iszjuokimo ginklą. Veidmainystė visados nekentė juoko ir visados nekęs. Nieksai nemėgsta pameklės, o kvailiai nekenczia proto. Jisai juokėsi isz abėjų, jisai juokėsi isz mythologijų ir stebuklų, kvailų gyvenimų ir melagysčių szventųjų. Jisai iszrado melagystę apvainikuotą tikingumu. Jisai iszrado daugybes tamsumų valdomų per gudrybę ir žvėriszkmą kelių. Jisai iszrado istorikus, peržliugusius prietarais, pripildanczius savo leistrus negalimais dalykais, jisai iszrado mokslininkus, pasikakinanczius ant „savo“. Aristotelis pasakė, kad moterys turi daugiau dantų negu vyriskiai. Szitas buvo atkartojamas ir atkartojamas per kataliku mokslininkus asztuonioliktame szimtmetyje. Voltaire suskaitė dantis. Kiti kakinosi tuomi kad „sako“.

Mes galime įgyti supratimą apie iszlygas Prancuzijos isz tos buities, kad Voltaire rokavo Angliją

už valynbės žiamę. Buvo jant Anglijoje, jisai matė kuną Sir'o Isaac'o Newton'o palaidotą Westminster'o Abbatystėje. Jisai skaitė rasztus szito didžiojo vyro ir vėliaus suteikė Prancuzijai philosophiją didžiojo Anglo. Voltaire buvo apasztalas iszminties. Jisai žinojo, kad negalėjo buti primityviszka arba pirmoji kalba, isz kurios visos kitos kalbos iszsprogo. Jisai žinojo, kad kiekviena kalba užaugo po įtekme aplinkybių žmonių. Jisai žinojo, kad sniegu ir ledu kalba nėra kalba palmų ir žolynų. Jisai žinojo taipogi, kad kalboje negalėjo buti stebuklų. Jisai žinojo, kad tai negalimas daigtas yra paseka apie Babel'io Bogsztą. Kad viskas visoje pasaulėje atsirado gamtiszu būdu. Jis buvo neprietelius alchemijos, nevien kalboje, bet ir moksle. Vienos isztraukos isz jo rasztų pakanka dėl parodymo jo philosophijos tame dalykė. Jisai sako: „Dėl pavertimo geležies į auksą du daigtai yra reikalingi. Pirmas — panaikinimas geležies; antras — sutvėrimas aukso“. Voltaire buvo žmogus linksmaus, gero pobūdžios meilaus apsiėjimo. Jisai nekeitė isz visos szirdies philosophijos Calvin'o, žiaurių, sausų ir negamtiszkių dogmatų. Jisai gailėjosi tų, kurie reikalavo religijos, idant buti teisingais, nenuliudusiais. O vienok daugiaus, per szimtą ir penkesdeszimti metų krikščioniszkas s vietas persekiojo szita žmogų ir terszė jo atmintį. Kožnoje krikščioniszkoje pamokslinyczioje jo vardas tapė garsintas su prakeiksmu, kožna pamokslinyczia buvo arzenalu dergimo. Tai yra toks žmogus, apie kurį jokis kuningas dar nepasakė teisybės. Jisai buvo keikiamas katalikų taip ir protestantų.

Kuningai ir pamokslininkai, vyskupai ir velniū varinėtojai, vadovaujantieji bažnytinkai ir popiežiai pripildė svieta su apterszimais, su iszbjaurojimais Voltaire'o. Asz dyvyjuosi, kad kuningai nenori arba negali isztarti teisybę apie neprietelių Bažnyczios. Daugiaus kaip per 1000 metų kožna pamokslinyczia buvo kalvė, kurioje apterszimai buvo kalami.

Per daugelį metų szitas nenualsus žmogus pripildė Europą produktais savo smagenų. Priesziniai, epigramos, epikos komėdijos, tragėdijos, istorijos, poėmos, apisakos, užkliudanczios kiekvieną phazą ir kiekvieną gabumą žmogaus proto. Tame pat laike pasi-
nėres į reikalus, pilnas spekuliacijų, darydamas pinigus kaip milijonierius, nepraleidžia pro ausis mažiausios paskalos priesz sudus, mažiausios nelabybstės kuni-
ngų. Vienkart tēmyja visus iszradimus mokslų ir teorijas philosophų ir szitame babelyje nei ant valandėlės neužmirsza suduoti riuksą prietarų baisunams. Miegodamas ir vaicsziodamas jisai neKentė Bažny-
czios. Su Argaus akymis saugojo, su Briareijaus rankomis jis muszė. Per szeszasdeszimts metų jisai varė nuolatinę ir nepartraukiamą kovą, kartais atvi-
riame lauke, kartais užklupdamas nuo kraszto progos, rupindamasi per visą laiką buti savistoviu, nepriegul-
miu nuo visu žmonių. Jam visame kame sekėsi. Jis gyveno kaipo kuningaiksztis, tapė galybe Europoje, ir jame, pirmu kartu, litėratura tapė apvainikuota. Vol-
taire, nežiurint ant savo apistovų, nežiurint ant visatinos teronybės ir prispaudos, tikėjo į Dievą ir tą tikėjiną jisai su pamėga vadino gamtos religija. Jisai užpuldinėjo dogmatas savo gadynės, nėra tie plėszė garbė nuo jo Dievo. Jisai mislyjo apie Dievystą kaipo apie tėvą, kaipo szaltinį teisybės, protingumo ir meilės, o katalikų Bažnyczios dogmatai padarė isz jo baisuną žvėriszkumo ir kvailumo. Jisai užpuldinėjo Bibliją su visais įnagiais, kokius tik turėjo. Jisai juokėsi isz jos geologijos, jos astronomijos, jos nuo-
monių apie teisybę, apie įstatimus ir įproczius, jos kvailus stebuklus, jos tamsumą apie visokius daigtus, jos beprotiszkus pranaszavimus, jos žvėriszkus grasi-
nimus, ir jos papaikusius prižadus. Tame pat laike jisai garbavojo Dievą gamtos, Dievą kuris duoda mums lytų ir szviesą, maistą ir žolynus, ir sveikatą bei laimę — tą kuris pripildo svieta su jaunystą ir grožybėmis.

1755 m. įvyko Lisbone žiamės drebulys. Szita

nuogandžioji nelaimė tapė priežascia visokių misly-
jimų. Optimistai tapė priversti paklausti: „Ka-
gi mano Dievas dirba? Kodėl visotinas Tėvas sutrina į
dulkes tukstanczius savo vargingų vaikų, net toje
valandoje, kuomet jie klupodami siuntė dėkas jam?“
Ką reikia daryti su szita baisybe! Jeigu žiamės dre-
bėjimai turi būti, tai kodėl jie neįvyksta kokioje ne-
apgyvendintoje pustynėje, kokioje placzioje marėje?
Szitas baisingas atsitikimas perkeitė theologiją Vol-
taire'o. Jisai persiliudyjo, kad szitas nėra geriausias
isz visų svietų. Jisai persiliudyjo, kad piktas yra
piktu czionais, dabar ir visados.

Kas gali daryti buvimą neapmąstomos ėsybės?
Tai yra užpakalyje supratimo — proto, vaidintuvės
žmogaus — rasi — ten, kur zėnitas su nadiru susi-
skliauczia, szitas Dievas gali būti randamas.

Voltaire kapojo į visas puses, kariavo su kiek-
vienų įnagiu, ką protas, logika, iszmintis, panieka,
iszjuokimas, sujudinimas ir sukurstymas gali iszgaląsti,
sutverti, pakukszdėti arba vartoti. Jis dažnai nusi-
lenkdavo, o tas nusilenkimas budavo nauja įžaida. Jis
dažnai atszaukdavo, ir atszaukimas budavo tukstanti
sykių arszesnis už atszauktąjį dalyką. Jis indavo
tai atgalios, atiduodamas daugiaus. Iszgirdamas jisai
lupdavo kailį nuo savo aukos. Jo iszgyrimuose
budavo nuodai. Jis dažnai traukdavosi į užpakalį,
bet tame prasitraukime buvo užpuolimas. Jisai netu-
rėjo noro pakakinti kunigus matant jį deginant arba
kencziant. Apie szitą prasitraukimą jis paraszė:

„Jie sako asz turiu trauktiesi atgalios. Labai no-
riai. Asz apskelbsiu, jogei Paskalius turėjo visados
teisybę. Jeigu Szv. Lukoszius ir Szv. Morkus priesz-
tarauja vinas kitam, tai yra tik vienu davalu dau-
giaus tos teisybės religijos dėl tų, kurie žino kaip su-
prasti tokius dalykus; o kitu mėliu dīvadū religijos
yra tai, kad ji nesuprastina. Asz net prisieksiu, kad
visi kunigai yra szvelnus ir teisingi; kad Jezuitai
yra geriausi žmonės; kad zokoninkai nėra nei iszdy-

dus, nei atsidavę intrygoms, ir kad jų kvapas yra labai szvankus; kad szventoji Inkvizicija yra vainikas žmoniszkumo ir tolerancijos. Vienu žodžiu asz pasakysiu viską, ko tik galima norėti nuo mañes, jeigu jie duos man pakają ir nepersekios žmogų, kuris nieką nenuskriaudė“.

Jisai paaukavo geriausius metus savo darbsztaus gyvenimo dėl gelbėjimo prispaustųjų, dėl priglaudimo persakiotųjų, dėl naikinimo nedorų įstatymų, dėl vadavimo nekaltųjų, dėl gerinimo įstatymų Prancuzijos, dėl nuszlavimo torturų, dėl minksztinimo szirdžių kuningų, dėl apszvietimo sudžių, dėl mokinimo karalių, dėl civilizavimo žmonių ir dėl iszgujimo isz szirdžių jų mėgimo karių.

Voltaire nebuvo szventas. Jis mokinosi pas Jezuitus. Jis niekados nesirupino apie iszganymą savo duszios. Visi theologiszkiejie disputai jį tiktai juokdino, dogmatai smutnijo, o pasielgimas dievininkų arzino. Jis buvo daug geresnis už szventąjį. Daugelis krikščionių jo dienų laike religiją ne dėl kasdieninio vartojimo, bet dėl nelaimių, lyginai kaip laivai gabenosi valteles dėl vartojimo laivakruszio valandoja.

Voltaire tikėjo į religiją žmoniszkumo gerų ir prakilnų darbų. Per daugelį szintmeczių Bažnyczia moliauvojo dorybę taip bjauriai, žiauriai ir szaltai, kad paleistuvystė buvo rokuojama grožybe. Voltaire mokino grožybės, naudingumo, neapkentimo ir baisėjimos prietarų. Jis nebuvo didžiausias tarp poetų, arba dramatistų, bet jis buvo didžiausias žmogus savo gadynės, didžiausias draugas valnybės ir baisiausias priezas prietarų. Jis paraszė geriausias prancuziszkas žaisles — bet jos nebuvo dyvinos. Jis raszė prozą nudabinta ir isztobulinta. Jis pripildė orą su blizgancziomis pateliszkėmis, bet ne su Shakespeariszkais areliais.

Jus gal mislyjate, kad asz pasakiau per daug; kad asz pastacziau szitą žmogų per augszta. Pavelykite pasakyti man, ką Goethe, didis Vokietys, isztarė apie tą

žmogū: „Jeigu tu reikalauji gilybės, genijaus, vaidintuvės, skonio, proto, jausmingumo, filosofijos, pakylumo, gamtos, isminties, fantazijos, teisingumo, lengvumo, miklumo, tikrybės, dailes, įvairumo, vaisingumo, karsztumo, kėrų, grožybės, grasnumo, pajiegos ir arelio smarkybės regėjime begalinio supratimo, turtingo mokslo, puikaus tono, viežlybumo, szvelnumo, meilumo, teismo, grynumo, szvarumo, iszkalbūmo, harmonijos, blizgėjimo, greitumo, linksmumo, nuoszirdumo, prakilynės ir visotino tobulo isztikro, tai sekk paskui Voltaire'a“.

Net Carlisle, ansai senos Szkotijos kurtas, kursai daugiaus negu kas kitas neKentė lenktynininkų, tapė prispirtas pripažinti, kad Voltaire uždavė smertinį smugį musgadyniniams prietarams. Tai buvo Voltaire'o ranka, ką ibērė valnybės sekla į szirdis ir smagenis Fraklin'o Jefferson'o ir Thomas'o Paine'o.

Toulousė buvo jo numyletas miestas. Jis buvo turtingas relikvijomis. Žmonės buvo tamsūs, kaip mediniai szventieji, bet užtai jie turėjo džiovintus kunus septynių apasztalu — kaulus daugelio kudikių, paskerstų per Herodą — dalį sijono Marijos, ir galybes kaukolių ir grioblų nepagydomų pamisztprocių, vadinamų sventaisiais.

Szitame mieste žmonės apvaikszzcziodavo su dile iszkilme ir linksmybe kas-met du szventus atsitikimus: Iszgujimą Hugenotų ir palaimintas skerstuves Sz. Baltramiejaus nakties. Ukėsai Toulousės tapė mokinti ir civilizuoti per Bažnycią. Keli protestantai, lėti, nēsa nedaugėje, gyveno tarp szitų vilkų ir tigru. Vienas isz tų protestantų buvo Jean Calas — mažas vertelga vilnonių pirkinis. Per 40 metų jis varė tą kupeczystę ir jo vardas neturėjo jokio plėtmo. Tai buvo teisingas, geros szirdies ir lėtas žmogus. Jis turėjo paczią ir szeszetą vaikų — Vienas suns parėjo į katalikus. Vyresnysis suns, Mare Antoine nemėgo tėvo amatu ir mokinosi advokaturos. Jam nevalna buvo advokatauti, neperėjus į katalikų

tikėjimą. Jis mėgino gauti patentą paslepiant kad buvo Protestantas.

Jis tapė susektas — pasidarė jam karszta.

Pagalios jis nusiminė ir pasidarė sav galą, pasikardamas vieną vakarą tėvo krautuvėje. Toulousės dievininkai paleido paskalą, buk tėvai nudaigojo jį dėl periszkadyjimo pereiti jam į katalikų tikėjimą. Po tokiam baisingam skundui, tėvas, motyna, vienas sunus, tarnaitė ir vienas sveczias buvęs jų name tapė suimti.

Negyvasis sunus tapė parokuotas už muczelninką, bažnyczia paėmė jo kuną į savo valdymą. Tai atsitiko 1761 m. Nebuvo jokių davadų priešz suimtuosius, nei menkiausių, apart paskalos. Visos buitys liudyjo ant naudos kaltinamųjų.

Nežiurint į tai vienok Jean Calas tapė prasudytas ant turturų ir nudaigojimo ant rato. Tai atsitiko 9. dieną Kovo m. 1762 m. ir sudo nuosprendis turėjo buti iszpildytas ant rytojaus.

Ryte 10 dienos tėvas tapė paimtas į torturų kambarį. Budelis ir jo gizeliai tapė prisiekdinti ant kryžiaus atlikti torturavojimą pagal sudo nusprendimą. Jie pribruzguliavo jį už pirsztų prie geležinės rinkės akmeninėje sienoje keturiomis pėdomis augszcziaus žiamės, o kojas prie kitos rinkės aslojo. Tada sutraukė viržius ir retėžius iki kiekvienas sanarys rankose ir kojose tapė iszsuktas. Potam jis buvo kvocziamas. Jis sakėsi esąs nekaltas. Tada viržiai tapė dar daugiaus sutraukti iki gyvastis pradėjo purpsėti sutraukintame kune; vienok jis pasiliko prie savo. Tai buvo paprastas kvotimas (question ordinaire). Vėliuk magistratorius liepė aukai prisipažinti, ir vėliuk ana atsisakė, sakydama nieko neturinti dėl iszpažinties. Tada parėjo kvotimas nepaprastas (question extraordinaire). Į burną aukos tapė įstatytas ragas, talpinantis 3 kvortas vandenio. Szitokiu keliu 30 kvortų vandenio suvarė į kuną nelaimingojo. Kanczios buvo neapraszytinos, o vienok Jean Calas pasiliko tvirtas.

Po to jis tapė nugabentas ant kartuvių pintinėje. Ten tapė pribruzguliuotas prie medinio kryžiaus, ką gulėjo ant kartuvių. Budelis paėmė geležinę sztangą, sutriuszkino kožną ranką ir koja dviejose vietose, užduodamas vienuoliką smugių isz viso. Nebagas tapė paliktas numirti. Jis gyveno per dvi adynas skelbdamas savo nekaltybę sulyg paskiausiai valandėlei. Jis pamažų mirė, dėlto budelis prismaugė jį. Tada jo vargingas, sužeistas, sukruvintas ir sutriuszkintas kunas tapė pribruzguliuotas prie malkinės ir sudegingas. Viskas tas buvo regykla — atpusku dėl nožmiųjų katalikų Toulouses. Ką jie būtų darę, jeigu jų szirdys nebutu tapę suminksztytos „didelemis naujienoms linksmybės, pakajaus ant žiamės ir geros valios dėl žmonių“?

Bet tai dar ne viskas. Turtas familijos tapė konfiskavotas; sunus tapė iszleistas isz kalėjimo su iszlyga, kad jis taps kataliku; tarnaitė jeigu įstos į kliosztorių. Dvi dukterys tapė uždarytos kliosztoryje, o nelaimingai naszlei buvo duota valė eiti kur patinka. Voltaire iszgirdo apie szitą atsitikimą. Akimirkoje jo duszia pasijuto liepsnoje. Jis priglaudė vieną sunų po savo pastoge. Jis paraszė istoriją atsitikimo. Jis susiraszė su karaliais, karalienėmis, su minystrais ir advokatais. Kada piningai buvo reikalaujami, jis nesigailėjo jų. Per metus jis pripildė Europą su atgarsiais vaitojimų Jean'o Calas. Jam pasisėkė. Baisingasis nuosprendis tapė paniektas — nelaiminga auka tapė apszaukta nekalta ir tukstanczius dolerių surinkta dėl pagalbos motynai ir familijai. Tai buvo Voltaire'o darbas!

Sirven, protestantas, gyveno Languedoc'e su savo motere ir trejatu dukteriu. Vyskupo gaspadinė užsimanė, kad viena isz mergaiczių pereitu į katalikų viera. Įstatymai pavelyjo vyskupui atimti vaiką nuo protestantų tėvų dėlei iszganymo jo duszios. Tatai mergaitė tapė atimta ir uždaryta kliosztoriuje. Ji pabėgo ir sugrižo pas tėvus. Kudikis buvo apdengtas szaszais nuo kliosztorinio botago. „Kentėkite, vaikeliai,

nėsa Dangaus karalystė laukia jusų“. Kudikis buvo nesavyje; staigu jį pragaismo ir po trijų dienų jos la-
vonas tapė atrastas szulinyje, per 3 mylias atstu nuo
namų. Riksmas tapė pakeltas, kad protestantai nu-
žudė ją dėl sulaikymo nuo katalikystės. Szitas atsi-
tiko visai arti krikščioniszkojo miesto Toulousės,
kuomet Jean Calas buvo kalėjime. Sirvensai gerai
žinojo, kad prova pasibaigs prasudyjimu. Jie pabėgo.
Nežiurint ant to jie tapė prasudyti, jų turtai konfis-
kuoti. Tėvai prasudyti ant pakorimo, dukterys turi
stovėti po kartuvių laike korimo jų motynos, po kam
turi būti isz gintos isz miesto. Familije iszbėgo vidu-
žiemyje; isztekėjusioji duktė pagimdė kudikį Alpu
pusnynuose; motyna pasimirė, o pagalios tėvas, dasi-
gavęs į Szveicariją, pasijuto be duonos kasnio. Jie
szaukėsi į Voltaire'ą. Tas užstojo už juos. Jis pasi-
rupino apie juos, davė pinigų ant pragyvenimo ir
trusėsi dėl paniekimo prasudyjimo, ką tapė iszduotas
dėl jų, per devynis ilgus metus. Jisai atsiszaukė į
karalių dėl pinigų, į Katrę II Maskolijos, ir į szim-
tus kitų. Jam pasisekė. Jisai sakė apie tą provą:
Sirvensai tapė sudyti ir prasudyti per dvi adynas
Sausyje 1762 m., o dabar, Sausyje 1772 m., po de-
szimto metų trusimo, jiems tapė sugražintos tiesos.

Tai buvo Voltaire'o darbas. Kodėl Dievo garbin-
tojai turi nekensti mylėtojus žmonių?

Espenasse buvo turtingas protestantas. 1740 m.
jisai priėmė į savo namą protestantiszką kuningą,
kuriam jis davė vakarienę ir nakvynę. Szalyje, kurioje
kuningai kartojo pamokinimą, apie mielaszirdingąjį
Samaritonietį, tai buvo piktadarystą. Už szitą pikta-
darystą Espenasse tapė sudytas ir prasudytas į katorgą
ant viso gyvenimo. Kada jisai prasėdėjo jau kalė-
jime 23 metus, dasižinojo apie tai Voltaire, ir ansai
tapė, per triusą Voltaire'o paleistas ir sugražintas
familijai.

Tai buvo Voltaire'o darbas. Nėra laiko papasa-
koti apie dalykus Gen. Lally, angliszkoje Gen. Bynog'o,

giminaitės Corneille'o, Jėzuito Adam'o, rasztininkų, dramatistų, aktorių, naszlių ir siratų, dėl kurių pagelbos jis paszventė savo įtekme, savo piningus, savo laiką.

Bet asz papasakosiu jums apie kitą atsitikimą: 1765 m. Abbeville's mieste pasenėjęs medinis kryžius ant tilto tapė sugadytas — surėžytas peiluku — baisinga piktadarystė. Pagaliai, kada sukryžavoti vienas ant kito, tampa daug szventesni už mėsą ir kraują. Du jaunikaiczių tapė aptartu — Chevalier de la Barre ir d' Etallonde. D' Etallondė pasmuko į Prusus ir įstojo į kariauną.

La Barre pasiliko ir stojo priesz suda. Jis tapė apkaltintas be mažiausių davadų ir jis bei D' Etallonde tapė prasudyti. 1) ant torturu — paprastų ir nepaprastų; 2) iszrovimo liežuvio isz szaknų su geležinėmis replėmis; 3) nukirtimo deszinių rankų prie durių bažnyczio ir 4) ant prirakinimo geležiniais retėžiais prie malkynės ir sudegimo palengvoje ugnyje. „Atleisk mūsų kaltes, kaipo ir mes atleidžiame jas kitiems“. Atsiminę szitą, sudžios suminksztino savo nuosprendį, pataisydami jį taip, kad galvos turi buti nukirstos pirma atidavimo kunų ant maisto liepsnoms. Prova tapė apaliavota į Paryžių; perkratyta per suda, sudėta isz 25 sudžių mokintų įstatymuose, ir nuosprendis likosi patvirtintas. Nuosprendis likosi iszpildytas 1 d. Liepos m. 1766 m.

Voltaire kariavo su visokiais įnagiais, kokius tik gėnijus galėjo iszrasti ir vartoti. Jis buvo didžiausias isz visu karikaturistų, ir jis vartojo szitą dyviną dovana be pagailos. Grynoje kristalizuotoje pamėklėje jisai neturėjo sav lygaus. Daila pamėklės tapė iszkelta per jį ant augtztumos tikro mokslo. Jisai mokėjo ir vartojo kiekvieną atsiszinekėjimą. Jisai daužė armiją veidmainystės ir priekabės, armiją tikėjimo ir melagystės. Voltaire buvo arzinamas niekinga ir netikusia dvase savo gadynės, prisilaižytojų ir prisigerintojų pabrukvuodegių ir priekabininkų, tų kurie

troszko pelnyti loską nuo kuningu, mylistas nuo didžiunu. Kartais jis pavelydavo savę gnaibyti szitiems turkliams; kartais jis užklupdavo juos. Ir kad ne tie užklupimai, seniai jie visi butu i bedugnę užmarszties nudundęje. Kodylnyczioje savo gēnijaus Voltaire isgelbėjo nuo užmarszties szituos vabalus, szitas tarantulas, szituos turklius.

Madoje yra sakyti, buk jis nebuvo isigilinas. Tai yra dėlto, kad jis nebuvo kvailas. Akivaizdoje kvailybės jisai juokdavosi, ir buvo pramintas už tai nepaguodancziu. Jisai mislyjo, jogei Dievas nepasmerktu nei kuningo ant amžių. Tai buvo parokuojama bliuzyjimu. Jisai stengėsi periszkadyti krikščionims žudyti vienas kitą ir darė ką tik galėjo dėl civilizavimo mokintinių Kristaus. Jeigu butu jis uždėjęs sekta, įgyjęs valdymą ant kokios žiamės, ir sudeginę keletą heretikų ant palengvios ugnies, tikrai butu pelnęs paguodoną, garbavoną ir meilę krikščioniszkojo svieto. Reikėjo jam tik nuduoti, jogei tiki pasakoms senovės, reikėjo plepėti Lotyniszkus poterius, rokuoti kukinius žirnius, žegnotiesi, praryti kaip kada mėsa Dievo ir nuneszti punda rykszečių pas kojas Philosophijos vardan Dievo — ir jisai butu buvęs szioje valandoje danguje, tieszydamasi, isz kanczių prakeiktųjų.

Reikėjo tik jam, sakau, pripažinti dogmatas savo gadynės — reikėjo tik szukterti, jogei Dievas neiszsemiamos galybės ir mielaszirdystės sutvėrė milijonus ir billionus žmonių dėl kentėjimo amžinių kanczių, ir vis tai dėlei savo nuszaukto teisingumo — kad jis pavedė savo galybę vietininkavimo suktanjam ir žvėriszkamjam Italui popiežiui, davė galybę jam gelbėti duszias savo gaspadinių, o padorias moteris siusti i peklą — reikėjo pripažinti nosiai szito Dievo gardumą kvapo deginamos mėsos, kodyluoti pundai rykszečių, reikėjo jam, sakau, tik pripildyti savo ausis vaitojimais torturuojamųjų — muzika spaustuvų, ir jis szia dien butu buvęs žinomas kaipo Szventasis Voltaire.

Ažuot darymo to visko, jis noriai uždarė savo akis nuo szviesos Evangelijos, tyrinėjo Bibliją dėl savęs, platino proto valnybę, daužė nuo smagenų retėžius begėdiszko tikėjimo, gelbėjo silpnuosius, szaukė prieszai kankinimą žmonių, apelliavojo į protą, stengėsi užvesti visatiną toleranciją, laužė ragus iszdydunams, ir gynė prispaustuosius. Jisai iszrodė, kad prasidėjimas visų religijų tas pats, tos paczios paslaptys — tie patys stebuklai — tos paczios apgavystės — tos paczios szventinyczios ir ceremonijos — ta pati veislė isteigtojų, apasztalų ir kvailių — tie patys prižadėjimai ir grasinimai — tos paczios priekabės prie gerumo ir atlaidumo ir praktikavojimas tų paczių persekiojimų ir žmogžudyszių. Jisai darodė, kad religija daro neprietelius — philosophija draugus — ir kad augszcziaus ritualų Dievų esti tiesos žmogaus. Tai buvo jo piktadėjystės. Tokiam žmogui Dievas neiszkestu pavelyti numirti ramiai.

Pavelyjus jam pasitikti smertį su juoksmu ant lupų, kiti galėtu sekti jo pėdomis, iki nei vieno nepasiliktu dėl užkurimo szventosios **Auto-da-fe**. Tai netinka taip dideliam, taip pasekmingam neprieteliui bažnyczios pavelyti mirti be palikimo kokio surikimo isz baimės, be kokio sudrebėjimo isz gailesties, be kokios greitos maldos nuo iszgasties, isztartos lupomis pasrubusiomis kraujuose ir putose. Per daugelį szintmeczių kuningai mokino, kad netikys — bedievis — tas kuris sznekėjo ar raszė ką priesz jų dogmatų, negali pasitikti smertį ramiai; kad jo paskutinėse valandose Dievas pripildo jo sąžinę su gailesties gyvatemis. Per tukstantį metų kuningija fabrikavojo faktus dėl stiprinimo szitos savo tėorijos — szitas begėdiszkas nuomones apie pareigas žmogaus ir teisybę Dievo. Kuningai tvirtino, kad nusidėjimai priesz žmonės buvo, ir esti, tik niekas palyginant su nusidėjimais priesz Dievą. Kad, kuomet karaliai ir kuningai nedarė nieko blogesnio už varginimą savo artimų, kad taip ilgai, pakol jie tik skerdė ir degino

nekaltuosius ir silpnuosius, Dievas į tai vis nieko neskisza; bet kada koks teisingas žmogus, kokia didelė ir jautri duszia, isztaria abejonę apie teisingumą Biblijos, arba pasimeldžia į netikrąjį Dievą arba ir į tikrąjį netikru vardu, tada tikrasis Dievas szoka kaip paszautas tigras ant savo aukos ir isz jos drebančių mėsų iszplėszia vargingą duszia.

Istorijoje nesiranda užrašyto atsitikimo, kad pakelta ranka razbaininko butu buvusi kuomet suparalyžuota — nėra isztikimo apraszymo visoje literaturoje svieto, kad nekaltas vaikelis butu kada buvęs priglaustas per Dievą. Tukstancziai žmogžudysčių nusiduoda kasdien — žmonės szioje pat valandėlėje gula dėl laukimo savo žmogiszkų laimikių — moterys yra plakamos ir sutrinamos, varomos į beprotystę ir grabą — maži kudikėliai meldžia pagailos, pakeldami, maldaujant aszarų pilnas akutes prieszai žvėriszkus veidus savo tėvų ir motynų — skaisczios merginos yra suvadžiojamos, suvyliojamos, nugėdinamos, vienok Dievas neturi kada periszkadyti tokiems dalykams — neturi kada apginti gerus ir priglausti nekaltus. Jis turi gana darbo su rokavimu plaukų ir sergėjimų žvirblių. Jis klauso bliužnyjimų; saugoja žmones, kurie juokiasi isz kuningų; tyrinėja krikisztų leistrus; saugoja professorius univėrsitėtuose, kurie pradeda abejoti apie geologiją Maižiesziaus ir astronomiją Joszuos. Jis nelabai prieszingas yra ir vogimui, jeigų tik neprisieki. Didelė daugybė žmonių (anot kuningų) krito negyvi valandoje vartojimo Dievo vardo nepriđerancziai, vienok milijonai moterų, vyrų ir vaikų tapė pavogti isz savo namų ir vartoti kaipo jauzcziai arimininkai, tačziaus kad nors vienas užsiimantis tokiomis nelabystėmis kuomet butu buvęs palytėtas rustinga ranka Dievo! Visų pavidalų piktadėjai, iszskiriant tik netikius, pasitinka smertį su įmanytina ramybe. Paprastai nėra nieko tokio smertyje razbaininko, kas galētu užmesti pasibaisėjimą dėl jo amato. Žmogžudys ant kartuvių su kuningais prie abiejų

szonų, szypsodamasi atsisveikina su minia iki susiėjimui danguje. Žmogus, kuris nesidrovėjo paversti savo namą į peklą, pasitinka smertį be sudrebėjimo, įeigu tik jis neishtarė niekad jokio abejojimo apie dievystę Kristaus arba nuoamžinę, „processiją“ Szventosios Dvasės.

Ten ir szian žmogus gėnijaus, proto, intelektualizsko teisingumo pasirodo. Toki žmonės niekino prietarus savo dienu. Jie turėjo pagailą dėl minių. Regint kuningus ryjant prakaitą žmonių — kuningus, kurie padarė isz ubagavimo vieną tarp mokintų professijų; pripildė jų szirdis su pasibaisėjimu ir piktumu. Tie žmonės buvo teisingi gana, kad isztarti savo mislis, drasus gana, kad garsinti teisybę. Tada jie tapė apkalinti, sudyjami, torturuojami, žudomi spaustuvais arba liepsnomis. Bet nekurie isztruko nuo pasiutimo baisunų, kurie mylėjo savo neprietelius, ir numirė gamtiszku budu lovoše. Tai nedaro gero dėl bažnyczios, kad Dievas jiems pavelyja ramiai mirti. Reikėtu parodyti, kad religija esti neatbutinai reikalinga nors paskutinėje valandėlėje. Prietarai semia savo galybę isz baimės smerties. Tai nebutu gerai, įeigu prascziokai suprastu, kad žmogus gali niekinti Bibliją, atsisakyti nuo bucziaavimo kryžiaus, kakintiesi tuomi, kad žmogija buvo didesnė už Kristų ir po to visko gali mirti taip ramiai, kaip Forquemada kad mirė po supylimo isztarpdinto szvino į gerklę nekalto žmogaus, arba kaip Calvinas po sudeginimui Servexaus, arba taip pakajingai, kaip karalius Dovidas mirė po velyjimui paskutinuojų atsikvėpimu vienam sunui nudaigoti kitą.

Bažnyczia daug trusėsi dėl parodymo, kad paskutinės valandos visų netikių (kad krikščionims nesi-sekė deginti) buvo neapsakomai baisios. Buvo sakoma, kad žodžiai negali numoliavoti baisybės, kokias prisi-eina iszkęsti mirsztancziam netikiui. Kožnas geras krikščionis tikėjo į tokius dalykus. Jie tapė karto-

jami ir atkartojami kažnoje pamokslinyczioje ant svieto. Protestantų kuningai atkartoją melagystes iszmislytas katalikų kuningų, o katalikai isz priežasties tulo theologiszko viežlybumo, prisiegavo už melus šakomus per protestantus. Szitame punkte jie visados ėjo iszvien ir eis taip ilgai, pakol ta pati melagystė gali buti vartota per abejus. Isznekant apie mirimo dalybą, kuningas tampa iszkalbiu. Kada apiraszinėja mėsžlungi ir vaitojimą mirsztcancio netikio, jo akys žėri nuo pasigėrėjimo. Tai yra dėl jo atpuskas. Jis jau nežmogus. Jis tampa hijėna. Jis atkasa grabą. Jis putodamas ryja negyvėli. Tai bankietas. Nepasikakinės tumi, jisai moliavoja bai-sybes peklos. Jisai stebisi i duszias netikių, vyburiuojanczias rinkėse kirmino ką niekad nemirsztą. Jisai mato jas liepsnose, mariose ugnies — atlajose kanczių — bedugnėse nusiminimo. Jis riaumoja isz džiaugsmo. Jis ploja.

Tai yra **Auto-da-fe**, kurios prezidentu yra pats Dievas. Bet grįžkime prie Voltaire'o — prie mirsztcancio philosopho. Tai yra pasenėjes žmogus 84 metu. Jis gyveno pertekliuje, gardumynuose gyvenimo. Tai buvo labai turtingas žmogus, turtingiausias rasztininkas, kokį svietas kada turėjo. Tarp literatų svieto jisai stovėjo prieszakyje visu. Tai buvo monarka — vienas ką pasibudavojo sav troną ir iszsiaudė purpurą isz savo galybės. Tai buvo gėnijaus žmogus. Katalikų Dievas pavelyjo jam tieszytiesi pasisekimais. Jo pastariejie metai tapė paszvesti svaiguliui pataikavimo — kuone dievinimo. Jis stovėje ant cziukuro savo amžiaus. Kuningai pradėjo nusiminti. Jie pradėjo baimytiesi, kad Dievo neužmirsztu, daugybėse savo darbų, padaryti baisingą pamokinimą ant Voltaire'o. Galop Geguzio 1778 m. paplito gandas Paryžiuje, jogei Veltaire mirszta. Ant lukuriavimo tvorų susirinko apskretę paukszcziai prietarų, nekantriai tykodami laimikio. Dviem dienom pirm jo mirimo, jo giminaitis nuvyko pasimatyti su

kuningu Saint Sulpicē's ir abbatu Gautier ir atgabeno juodu į savo dēdės kambarį, kuris, kada jam tapė duota žinią apie judviejų pribuvimą isztarė: „Ach, gerai, duok jiems mano pasveikinimą ir padėkavonę“. Abbatas tarė keletą žodžių į jį, kalbindamas jį prie kantrybės. Saint Sulpicē's kuningas tada prisiartinio prie lovos, persistatęs savę, ir paklausė Voltaire'o, pakeldamas savo balsą, ar jis nepripažino Dievystės Jėzaus Kristaus. Ligonis mostelėjo savo ranka priesz kuningą, duodamas jam tuomi suprasti, kad atsi-trauktu, ir tarė, nusikreipdamas staigu į sieną; „Duo-kit man mumirti ramiai“. Kuningužis regimai paro-kavo žmogystą subjauroją dasilytėjimu philosopho. Jisai paliepė auklei nuszukuoti savę ir iszėjo su abbatu Gautier'u.

Voltaire pasimirė, pasakoja Wagniere, 30 dieną Gegužio 1778 m., bertainį po 11 naktyje didžiausioje ramybėje. Kelionis valandėlėmis pirm savo pastarojo atsikvėpimo, jis paėmė Morand'o ranką, savo tarno, kuris neatsitraukė nei ant valandėlės nuo pono lovos, paspaudė ją ir isztarė: „Adieu, manō braugus Morand, manęs jau nebėra“. Tai buvo jo paskutiniai žodžiai. Kaip tykioji upė, su žaliuojancziais ir uksmiuotais krantais, jisai nuplaukė be murmėjimo į bebangią jūrę, kur gyvastis yra atilsys.

Isz szitos mirties, taip prastos ir ramios, taip, meilios, taip philosophiszkos ir minksztos, taip gam-tiszkos ir pakajingos; isz szitų žodžių, kaip pilningai valnų nuo galesties arba dramatiszko palytėjimo, visoki baisingi vaizdai, visoki nusiminimo szauksmai tapė nuveltį. Isz szitos medegos, vienintėliai tik isz jos, arba tikriaus, nežiurint ant szitų faktų, tapė suli-pinti per kuningus ir jų avigalvius visoki begėdiszki melai apie mirimą szito didžiojo ir dyvino vyro. Žmo-gaus prilyginant prie kurio visi jo terszikai, gyvi ir nustipe, buvo ir esti tiktai dulkės ir kirminai. Bukime teisingi. Ar visi Romos kuningai, kiek tik jų buvo,

padidino protinį turta žmogaus nors ant tiek, kaip Bruno kad padarė? Ar visi kuningai Prancuzijos padarė tokį didelį darbą dėl civilizacijos svieto, kaip Voltaire ir Didrot? Ar visi kuningužiai Szkotijos pridėjo tiek prie sumos žmogiszko žinojimo, kaip Dovidas Hume? Ar visi dievtarniai, zokoninkai, abatai, klierikai, kuningai, vyskupai, kardinolai, popiežiai, ir kaip jie ten nesivadina, nuo Pentacosto dienos sulyg paskucziamjau rinkimui, padarė tiek dėl žmonių valnybės, kiek Thomas Paine? Kas isz svieto butu, jeigu netikių nebutu buve? Netikiai buvo drąsus ir su protu vyrai; žiedai viso svieto; pijonieriai ir heraldai palainintos dienos valnybės ir meilės; prakilnios dvasios niekingos praeitės; pranaszai mūsų veislės; didės vytiszkos duszios, iszdydus apgalėtojai ant kariaviečių mislies, skolintojai visiems amžiams ateitės.

Anose dienose philosophai — tai yra mislytojai — nebuvo laidojami — szventoje žiamėje. Kuningai mat baimyjos, kad jų mislys neužkrėstu pelenų tikinčiųjų. Jie taipogi bijosi, idant prisikėlimo rytmetryje, valandoje didelio ermyderio, koks bedievis neįslystu į dangų. Nekurie tapė studeginti, o jų pelenai iszbarsyti; kitų kunai nuogi tapė numesti žvėrimis, kiti-gi buvo palaidoti ne szventoje žiamėje.

Voltaire žinojo istoriją Adviennės La Louvre, gražios aktorkos, kuriai neduota buvo palaidojimo. Po visam kam, mes turime rupestį apie tai, kas bus su mūsų kunais. Tai yra padorumas, ką priguli prie smerties. Apie szitą dalyką Voltaire buvo labai jautrus. To dalyko dėlei jam reikėjo pereiti per visą komediją spaviednės, absoliucijos ir paskutinio sakramento. Kuningai žinojo, kad tai netiesa ir nebutu palaidoje jokiose kapinėse Paryžiaus. Jo mirtis tapė laikoma pasleptyje. Abbatas Mignos pasirupino palaidoti jį kapinėse Romili — ant Seinės, daugiau kaip per 100 mylių nuo Paryžiaus. Nedėlios vakare paskutinėje dienoje Gegužio, 1778 m., Voltaire'o kunas,

apvilktas ploszcziumi, aprengtas kaip pritinka paliegusiam žmogui, tapė išodytas į karietą; šale jo sėdėjo tarnas, kurio pareiga buvo laikyti kuną sėdincioje pozicijoje. Į šitą karietą tapė ikinkytas šesziatas arklių, taip kaip kad žmonės galėtų mislyti, jogei didelis ponas važiuoja į savo dvarą. Kita karieta paskui sekė, kurioje sėdėjo trys giminaicziai Voltaire'o. Visą naktį jie keliavo ir ant rytojaus įvažiavo į abbato kiemą. Reikalingos popieros tapė parodytos, miszios tapė atlaikyta akyvaizdoje kuno ir Voltaire gavo palaidojimą. Po kelių valandėlių abbasas, kuris „dėlei susimylėjimo davė mažą kamputį žiamės“, apturėjo nuo savo vyskupo grasinanciją grumetą, uždraudžiant laidoti Voltaire'a. Bet jau buvo per vėlu. Jį negalima buvo izmesti, ir jam duota buvo gulėti ramybėje sulyg metų 1791.

Voltaire buvo numiręs. Pamatai Valstijos ir bažnyczios buvo sukręsti. Žmonės pradėjo isztikro pažinti tikruosius karalius ir kuningus. Nežinotini žmonės, užgimę varguose ir skurde žmonės, kurių tėvai ir motynos buvo szalytakiais dėl bagoczių, pradėjo kelti savo galvas szviesos linkon ir jų szeszėliuotos galvos pradėjo keltis isz tamsybės. Darbas ir mislis tapė draugais. Baisunai nakties ir anolai praszvitos — pirmieji mislydami apie atkersztą, antrieji sapnuodami apie lygybę, valnybę, ir brolystę. Per 400 metų Bastillė buvo symboliu priespaudos. Viduje jos sienu prakilniausios duszios galą gaudavo. Tai buvo amžinas grasinimas. Tai buvo paskutinis ir dažnai pirmutinis argumentas karalių ir kuningų. Jos požiamės, drėgnos ir tamsios, jos massyviszkos koryszios, jos paslaptingi kambariai, jos torturų, instrumentai ginczyjo priesz buvima, Dievo. 1789 m., 14 d. Liepos mėn., žmonės, minios, pątrakę nuo kentėjimų, szturmavojo ir sugriovė Bastille. Karės szauksmu buvo „Vive le Voltaire“. (Tegyvuoja Voltaire).

1791 m. pavelyjimas tapė duotas padėti Panteone pelenus Voltaire'o. Jis buvo palaidotas vogtinai, jis

turėjo buti perkeltas per tautą. Pagrabinė procesijė per szimtą mylių: kožnas kaimas su savo vėliavomis ir triumphaliszkaais vartais dėl jo garbės, visi žmonės užsidedę atiduoti pagarbę philozophui Prancuzijos iszgelbėtojai Calas'o — isznaikintojui prietarų! Pasiėkus Parųžių, didėji processija nutraukė i Rue St. Antoine. Czion ji apsistojo ir per viena naktį ant griuvenų Bastillės pailsino kuną Voltaire'o, ilsino triumphe garbėje-ilsino ant sugriautos sienos ir sudaužytų vartų ant sutrupintų akmenų dar neiszdžiuvusių nuo aszarų, rudyjanczių retėžių, sztangų ir nereikalingų jau stumų — ant po žiamių tamsių ir gilių, kur szviesa vyto nuo gyvenimų žmonių ir viltys mirė tukstancziuose szirdžių. Pergalėtojus ilsėjosi ant apgalėtojo. Karu-navotas ant Bastillės, puolusios drutvietės nakties, Voltaire'o kunas isz kurio smagenų iszėjo praszvieta.

Ant valandėlės jo pelenai turėjo pajusti Prome-thėjiszka ugnį, ir senas nusiszypsojimas turėjo apszviesti dar syki veidą numirusiojo.

Kada nesuskaitomos minios žmonių drebėjo isz meilės ir pasibaisėjimo, kuningo balsas buvo girdimas: „Dievas bus atkerszytas“.

Voltaire'o grabas tapė apgrobtas. Kuningo szauksmas: „Dievas bus atkerszytas“, atvedė savo vaisius. Kuningai, pasislėpę szeszėlyje, su veidais nelabais kaip naktinių pelėdų — vardan Evangėlyjos apiplėszė grabą. Jie pavogė Voltaire'o kuną. Grabas buvo tuscias. Dievas buvo atkerszytas! Grabas liko tuscias, bet svietas pilnas Voltaire'o garbe. Žmogus pergalejo!

Kada kardinolas, kada vyskupas kada kuningas pakėlė balsą už tiesas žmonių? Kada bažnytininkai, kada ponai užstojo už prispausta — už mužiką: Kas panaikino baisingus kriminaliszkus įstatus — torturavimus nekaltų žmogysczių? Kur kada kuningai reikalavo valnybės dėl žmonių? Kur vyskupas kada pasi-gailėjo spaustuvų aukos? Ar rasi nors viena kuningo

kapa visoje Prancuzijoje, ant kurio valnybės mylėtojus galėtų dar palieti žolynėlių su aszara? Ar rasi nors vieną grabą turintį savyje pelenus szventojo, isz kurio tryksztu nors mažutėlis spindulėlis szviesybės? Jeigu ten yra kitas gyvenimas, sudo diena, tai jokis Dievas negali pasmerkti ant torturų kitame sviete žmogų, kuris panaikino torturas szitame sviete. Jeigu Dievas būtų perdėtiniu amžino kalėjimo, tai ir tada jis negalėtų sodinti į jį tuosius, kurie sulaužė retėžius baudžiaavą czionai. Jis negali padaryti amžinais kaliniais Franklin'ą, Jefferson'ą, Washington'ą, Peine'ą, Voltaire'ą.

Voltaire buvo tobulai tikęs dėl savo darbo. Tobulai valdantis prancuziszka kalbą, apsipažinęs su jos lankstymais, laikais, ir deklinacijoms, buityse ir jausmuose, žaisdamas ant jos taip naguotai, kaip Paganini ant savo smuiko, surasdamas iszreiszkimą dėl kiekvienos mislies, raszinėjo apie ruscziausius dalykus su smagumu juokininko, raudamas juokus ik nasrų smerties, grakszczius kaip subavimai gluosnio, mitriai vartojo dvigubinius ženklinimus, kuriais dengė drebulės su žiedais ir pataikomis, mistras pamėklės ir pagyrimo, maiszė abu juos į kruvą, visados akyvai dėl paties savęs, o per tai akyvai ir dėl kitų, dalino mislis, dalykus, kaip monininkas dalina obuolius, laikydamas juos ore su tobulu lengvumu, apvilkdamas senus žodžius naujais ženklinimais, puikiais, juokingais, szirdį igriebencziais, maiszė džiaugsmą su aszaromis, protą ir iszmintį, o kartais silpnybę, logiką ir juokus. Su moteriszku instinktu žinojo jautriausius nervus — geriausias vietas dėl palytėjimo — nekėsdamas ar rogancijos, kvailumo, draskė liczynas nuo kuningų ir karalių, žinodamas plunksnas veikimo ir iszdydos galus, tobulai apsipažinęs su didžiuoju svietu, paslaptylėmis karalių ir jų numylėtinių, gailėdamas prispaustųjų ir nelaimingųjų ir biednujų, nekėsdamas tironijos ir prie-

tarų, o mylėdamas valnybę iš visos szirdies. Toks buvo Voltaire raszydamas „O Eidipus“ 17 metų, „Irène“ 83, ir sugruzdamas į tarpą tų dviejų tragėdijų mokslą tukstanczio gyvenimų.

J. A.

Ponas iš Juodosios pylios.

(Paraszė gudiszkaį Grigas Macztėtas, iszvertė Sv.)

Tai buvo jau seniai, labai seniai. Iszmirė žmonės, į dulkes pavirto ana puikioji stiprioji pylis, — vienok žmonės vis dar tai atmena. Pasiklausykite, ką kalba seneliai, pasiklausykite, ką gieda senas ubagas pas bažnyčią, ir už ką jam žmonelės duoda tai skatiką, tai deszimtuką, tai ir daugiau. Ir jus iszgirste daug gražių daigtų apie poną iš Juodosios pylios. Galingas ir baisus būvęs ponas, isz tokios neprieinamos pylios su tokiais augsztais boksztiais ir nesuskaitomais bokszteliais, sako, visoje pasauleje negalima buvę rasti.

Prie sulankio pas Zvanca greitas Dniestras isilaužia, ne-lyginant vilycia į angsztą dauburą ir verda tenai, ir kriokia visas apsidenges kultomis putomis, tartum tėkmė jo ne isz smilties ir akminiukų, bet baltai užkaitinta gelžis. Augszti Karpatų Kalnai gruda jį iszversta krutine, apvilktą akmininiais szarvais ir lekia Dniestras, szokdamas nuo akmino ant akmino, nuo kaubro ant kaubro, pakol neisiveria į platesnę tekme. Bet ir isilaužęs dar ilgai murma ir piksta senis . . . Gerai žino tą vieta troptininkai, kurie varo sienojus isz Bukovinos, ir visados žegnojasi ir karsztai meldžiasi prie Vieszpaties, priplaukdami prie tos vietos. Daug drasumo ir guvumo reikia czia irklininkui, daug darbo padėti ir daug prakaito pralieti prisieina czia Troptininkams, — na, bet kas pasauleje žiuri ant svetimo darbo, ir prakaito, — kad tik praeiti ta vietele!

Tokioje tai vietoje, ant paczio statumo pasistatęs savo pyli ponas . . . Didelį plotą pasaulės galėjo apmatyti nuo augsztų boksztų, į visas keturias puses žiurėjo stiebuoti bokszteliai . . .

Isz vienos pusės buvo žiamė turkų sultono, užimta netikenczių, kur valkiojosi kraugērės gaujos, isz kitos tēnsėsi lenku žiamė, kur tada pradėjo igauti galybę tėvai jėzuitai, o tarp tų dviejų žiamių kaip kylys isprausta buvo Gudija (mažoji) su savo linosybę mylincziais kazokais, kurie pradėjo baisią karę su szlėkta ir su nekencziama is kuninga is . . .

Juodoji pylis stovėjo nelyginant sargybos stiebas ant kryžkelės. Gyventojai tos pylios buvo visa savo szirdžia atsidavę szlektiszkai Lenkijai, o pati pylis su savo baisiais bokszteliais tartum gresia tiesiai akysna „eretikams kazokams“ ir netikentiems „pagonims“.

Baisus garsai klaidžioja po pasaulę apie tą poną, — tokie garsai, kad ir paminėti apie tai pavakarėje ne miel. . . . Valkata ir bedievis buvęs tas senis ponas savo jaunystėje, ir pardavęs savo duszją velniui už visokias linksmybes. Po to jam isztikro pradėjus sektis ant svieto, — velns tarnavęs jam už szunelį teisingiau. . . . Bet kada priėjo senatvė, kada prisiartino laikas atsirokuoti su velniu, tai ponui pasidarė labai sunku, labai sunku. . . . Ek, tai ir negerai, kad žmonės nevisad žino ir atmena savo duszios brangumą, ir iszmaino ją ant visokių bjaurybių, ir tiktai vėlai atsikvocia, jog ji yra brangesnė už auksą ir pašisekimą. Pakutavojo senis ponas, meldėsi, visiszkai atsidavė tėvams jezuitams, ne ant žingsnio neatleisdavo nuo savęs kuningo, ir ko ko jis tik ne darė. . . .

Ir su netikencziais muszosi, ir žydus korė, o užvis labiau užgulo ant pravoslavų. Pertikrino ji jezuitai, kad tik tuomi jis galis buti iszganytas, ir pradėjo jis gainioti kazokus, uždarinėti jų bažnycias, primigęs varyti žmones į katalikiszkas bažnycias, muszti ir kankyti atkaklius. Baisios kalbos pasklido apie Juodąją pyli, labiau ne kaip turko neapkentė žmonės to pono. . . .

— Niekai, tai niekai, — sakydavo jam senas jezuitas — lai jie tavęs neapkenczia. . . . Eretikų neapykanta — tavo iszganymas. . . .

Oi, tik ne taip po teisybe atsitiko! . . . Per nedėlę priesz sutiktąjį laiką, per pat vidurnaktį, tamsių tamsiausioje naktij, kada ponas nusimines sėdėjo ir naujas kanczias iszmislynėjo dėl eretikų žmonių, — kas-žin kas jam boc! ir sudavė per petį. Atsisuko ponas, isz baimės ir apmirė. O raguotas szelmis stov, szypsos ir mirksnioja jam savo siaurom akutēm, tartum nieko nebūta.

— Sveiks, — sako, Pažinai manę, a? . . . Juk per nedėlę priesz sulygtaįjį laiką asz turiu tav apie mūsų reikalą praneszti! . . .

— Lauk, bjaurybė, atsako jam iszbalęs ponas o pats tik ir dreba visas. — Lauk! Po visam! Atēmė manę nuo tavęs tėvai jezuitai, — tu manęs nei užkabinti nesidrįsi. . . .

Nusiszyppojo prakeiktasis ir vėl mirkstelėjo savo siaurom akutēm.

— Nieks dar tavės nei mėgyti nemėgino nuo menės atimti, ir pakol pas manę tavo paraszas, — tu mano! O va, — ar matai?! . . . Taip tai, mielas drauge, nepik, — nieko nepadarysi, — juk pats pasirasziai! . . . Tai taip ir atmink: už nedėlios ant pat kuczių ir man ir tav baigtuvės ant szios pasaulės vaiksztinėti . . . mar paskirta, — tav — sulygta.

— Tarė ir isznyko prakeiktasiai . . . Led tiktai atsigavo nelaimingas ponas; dantis ant danczio nepasitaiko, dreba, kaip apuszės lapas, o patsai baltesnis už drobę. Puola prie savo spavėdotojo, tėvo jezuito, ir pradėjo baisiai nusimines laužyti sav rankas. Didis iszgąstis apninko nusidėjęli, — užsimislyjo ir tėvai (jezuitai) . . . Ilgai rokavoši „tėvai“ ir ant galo tarė ponui: „jo teisybė, to bjaurybės: pakol rasztėlis pas jį, tu jo... Iszsiganyti gali tiktai, jeigu mirsi kariaudamas su netikencziais ir eretikais . . . Bet ir kitaip gali iszsisukti, — gali isznai-kinti tą raszteli ant szventos ugnies . . . Dėlto padaryk didį laužą ir sudegink ant jo visus eretikus gyvenanczius ant tavo žiamės, — tada sudegs ir rasztelis“ . . .

Ir pradėjo virsti nuoamžiniai miszkai po kirvių smugiais dėl didžiausio laužo, kuris turėjo užsidegti ant kuczių vidurnakties ir kilo ant žiamės žmonių dusavimai, pradėjo tekėti aszaros, it upeliai pavasari . . .

Praslinko ir paskutinė naktis, — atėjo kuczios. Nesikan-kino ponas per dieną priesz tai nuo rupeszczia ir baimės. Atsikėlė anksti, apžiūrėjo surengtuosius laužus, apžvelgė sugintąją žmonių daugybę, ir jam vis dar rodos mažai, vis jis dar bijos ir dreba jo duszia . . . Užsirakino savo kambarėlyj, dreba ir mislyja baisią mislį, kas tik bus naktį . . . Privargusi poną pradėjo imti snaudulys, — bet jis nepasiduoda, — joja jis su savo tarnais pasižiūrėti, ar neras dar kur kokio eretiko Jojo, jojo, ir užjojo koki szimtą kazokų, kurie bėgo Zaporožin. Prasidėjo karsztas muszis, ir krito ponas, — pataikė mat tiesiog į baltą krutinę kazoko kardas.

Jauczia ponas, jog staigu pasidarė lengvesnis už puką, — nebelaika jo žiamė ir tartum jis greitai lekia vėjeliu kas-žin kur toli — toli . . . ing begalinį tolumą. Lekia jis pro greitus baltus debesius, pro blizganczias it auksas žvaigždes, ir kuotik kuotik neužkliuva už raguoto szviesaus mėnulio. Jis nieko nebijo, lengvu ir ger jam, nebegądin jo rasztelis . . . Lekia su juo ir už jo, prieszais ir isz szalių nesuskaitoma daugybė kitu szeszėlių, ir visi lekia vienon pusėn tartum vienon daigton . . .

Ar ilgai jis lekia ir kiek pralekia ponas nežino: pragaiszo pas jį supratimas apie laiką ir tolumą . . . Bet va ir galas . . .

Žiur tartum dviejos didžiausios durys, vienos po deszinę, kitos po kairę pusę . . . Pro deszines duris ineina szviesus linksmus szeszėliai, pro Kaires juodi ir nuliudė . . .

Priėjo ponas prie gerųjų durų ir taip-gi pabeldė.

— Kas ten beldžia? — paklausė iš aną pus durų kas-žin kieno galingas, bet meilus balsas.

— Asz beldžiu — ponas.

Pasakyk man savo tiesą, pagal kurią galėtum įeiti pro tas duris, kur įeina tik išsipirkusieji nuo žiamės nusidėjimų.

— Asz puoliau muszyje už tikėjimą! — atsakė drąsiai ponas.

— Mano kardas dar garuoja neprietelių (priesų krauju. . .

Manę užmuszo kazoko eretiko kardas! . . .

Pagriebė jis rankturą, paspaudė, bet durys neatsiver . . . Ir mato ponas, nei pats neįsžmanydamas, — mato; pro sunkes duris žiuri kas-žin kieno szviesios mylenczios akelės.

— Sėskis, pone, — išzgirdo jis staigu tą patį balsą, — pasėdėk tuomtarpu pas szias duris . . . Atsisėdo ponas, tik suka usus nesuprasdams, kas čia dedasi, ilgai sėdž ir mato, kaip pro jį įeina szeszėliai kits už kitą pro uždarytas duris. Nubodu ir sunku pasidarė laukti, nežinant nė ko, senis pradėjo nerimti, — szit jis pamatė eina kazokas eretikas su perszauta krutine ir taip-gi apsisitoja pas duris.

Asz kazokas ir puoliau muszyje už tikėjimą . . . Manę pamuszo lenko kulipka . . . Įleiskit!

— Sėskis, kazoke, szalymais su ponu, — atsako jam tas pats nepažystamas dyvinas balsas. — Pasėdėk tuomi tarpu čia pas duris.

Atsisėda kozokas szaly pono; sedž abu ir ant kits kito nežiur, — tai tartum tuojau susipesztu, tuojau asztrus kardai pradės kirstis, jog rankos butu gyvos; — tik žiur, velkasi prie durų ir žydelis su virve ant kaklo . . .

— Asz žydas, — tarė jis drąsiai, karsztai užlaikiau savo szventą įstatymą, kurį mums Maižieszius paliko, — asz puoliau muszyje už tikėjimą, — manę pakorė kazokai.

— Ten jau du laukia, — atsako jam, — sėsk gretim jų ir palauk pas duris . . .

Užsidegė čia ponas ir kozokas, kada žydel's atsisėda szaly jų, bet nieko negalėjo daryti . . . Szit žiur, slen'a nuskustas tutorius. Praszo įleisti, sako puolęs paszautas kazoko muszkieta teisingame muszyje.

— Puoliau asz dėl Allaho*) garbės muszyje už tikėjimą.

— Sėsk ir lauk! — tarė tas pats balsas. — Sėdž visi keturi, sėdž ir lauk, ir tiktai skersaujas . . . Kad nor žodi

*) Allah — tai muamedonų Dievas.

tartu, bet anei . . . tiktai pykte pyksta ir rustinas, ir pas kiek-veną iš jų opos skauda . . . Szeszėlei už kits kitą ineina pro duris, laikas lekia, o jie vis sėdž ir sėdž. Visiems nuobodu, visiems nelinksmu, net ir snaudulys jau beimas buvo.

Bet pagaliaus kas-žin kas iš jų užgiedojo — Augszcziausiajį garbindamas. Truputį palaukus ir kits užgiedojo savaip; pradėjo potam giedoti ir trecias . . . Taip vienas paskui kita jie pradėjo garbinti neregiamą didį Dievą, kožnas savaip, kaip kas mokėjo nuo kudikystės, sudrebėjo skaistus dangus sujudintas tokiu visuotinu garbinimu, atskirus balsai szitų giesmių susiliejo į puikiausias gaidas. Blizgancios kaip auksas žvaigždės sužibėjo szviesiau, mėnulis prasiszypsojo, o szviesieji szeszėliai, kurie skubinosi prie geidžiamų durų praszvito iš džiaugsmo . . .

— Ak, žmoneliai, žmoneliai, — suskambėjo iš anapus durų tas pats paslaptingas ir meilingas balsas atsidusėdamas. Dasi-mislyjo pagaliaus czia garbinti Dievą išz vieno, drauge ir su-tikdami . . . Grižkit-gi atgal ant žiamės ir pagyvenkit taip tenai . . . Tartum vėsulas sugriebė poną, jis lyg kad puola žiamyn . . . ir atsibudo . . .

Žiur tebėsąs savo kambarėlyj; ant jo pasilenkęs stov bai-sus „tevas“, krutin ir kelia jį . . .

— Kelk's-gi, pone, jau seniai laikas uždegti laužus dėl eretiku, — kalba jis, — Nubusk, jau artinas szventas rytas . . .

Tylėdamas atsikėlė ponas, išzėjo ant gonkų, pažvelgė ant laužų ir ant žmonių daugybės, kurie drebėdami laukė savo prapulties, sziorpuliai jį suėmė, ir staigu jis palenkia galvą labai žiamai prisz svarytuosius eretikus.

— Iszmėtykit sukrautuosius laužus! — liepia jis.

— Atleiskite man žmoneliai, — kalbėjo jis gaujai, — im-kimėsi visi iszvieno garbinti didį Dievą . . .

Ir sugiedojo daug tukstanczių žmonių iszsyk Augszcziausiajį garbindami. Ir pasklydo szventos giesmės į visas pasaulės szalis, iszkilo lyg pat dangaus skliausmo, ir sudrebėjo atsaky-damas melsvas dangus rausva ryto szviesa . . .

Tuos rausvus spindulius pasitiko nuo žiamės kylantieji linksmus varpu balsai . . .

Praėjo baisioji naktis. Persizėgnojo ponas, žiur pas jį rankoj jo paties rasztelis! . . .

Neatmainingumas įstatymų gamtos.

Pagal prof. D—rą L. Büchner'į.

Į valdymą švieto reikia žiūrėti ne kaip į nulėmimą švieto bėgio per virszsvietiszką protą, bet kaip į paczia izmintį, prisilaikanczia kosmiszkose spėkose ir jų prietikiuose.

Strauss.

Medegoje veikiančiosios spėkos veikia, kiek sziadien mes žiurome, pagal neatmainingus, nėkuomet ir nėkur iszskyrų nedaleidžiančius, amžinai gilavusius ir amžinai giliuosiančius įstatymus.

Th. Moldenhauer.

Jeigu sziagadyniszkas mokslas atmeta stebuklus szalin, tai jisai daro dėlto tiktai, idant mums parodyti švietą, kuris pats esti amžinu stebuklu.

A. Laugel.

Istatymai, pagal kuriuos gamta savo amžiname judėjime, savo vienvaliniame darymasi ir gaiszime, subudavojime ir paardyme elgiasi arba veikia, nėra, kaip tai kudikiszkoji vaidintuvė tautų senesniame laike mėgdavo nusipieszti, ir kaip tai net sziadien dar silpnos arba nepraszwiestos dvasės paiso, likti per įstatymdavėją ar keletą tokių įstatymdavėjų, isz lauk arba virsz gamtos stovinczių, ar jai taip sakant įteikti, ale jie yra prigimtiniu ir neatbutinu iszrėiszkimu saveikmės paczių gamtos daigtų — dėlko pagal analogiją žmogiszko veiklumo arba prietikių paėmė „įstatymo“ vardą, nors tas vardas nėra tikės ir netikras nuomones žadina. Bet toji analogija negali buti panaudojama, kada-gi su basoliutiszku neatbutinumu tarp savės supintos buitys arba padėjimai gamtos neturi jokio darbo su tiksliais nutarimais žmogiszku įstatymdavėjų. Gamtos įstatymas neesti szale arba iszlauk matėrijos arba gamtos, bet kaip pasakyt, yra tiktai iszrėiszkimu dėl ipatybių, su ja paczia neperskirtinai sumegztų, arba dėl judėjimų arba dėl regulos darymosi, kokia faktiszkai randasi daigtų valstjoje, ir kuri abstrakcijoje tapė pavadinta „įstatymu“. Daigtai klauso tiktai savo paczių prigimimo, ir per tai neatbutinai pasidarė tam tikras pereigis darymosi, kuri mūsų protas ima už įstatymą. Jeigu dėl žmogiszku įstatymų neatbutinai reikia įstatymdavėjo arba vieszpataujanczios valios, ar tai visuomenės, tai ne tolygiu budu einasi su gamtos

īstatymais, kurie nėra antdėti ant matėrijos arba gamtos, bet esti vienas ir tas pats su ja arba su jos esybe.

Isz to iszeina — kaip tai juk patyrimas be abejonės parodo —, kad īstatymai gamtos turi buti neatmainingais, t. e. neprieinamais dėl jokio tikslo arba paszalinės įveikmės, ir kad juos reikia taip pat amžinai laikyti, kaip matėrija ir gamta pati. Nėks szvietė negali kitaip darytiesi, ar tai butu didžiausias ar neženkiausias dalykas, kaip tiktai per įtekme ir kaipo iszeiga prigimtinių īstatymų. Pastirės, nepermaldaujamas neatbutinumas valdo masą ir bėgi gamtos. „Gamtos īstatymas“, sako Moleschott, „yra sragiausias iszreiszkinimas neatbutinumo“. Czion nėra nei iszskyrų, nei aprubežiavimų, ir jokia mislytina galybė neįstengia iszvangti szito neatbutinumo. Visuomet ir per visus amžių amžius puola akmuo, jeigu jis nėra paremtas ant padėlo, linkon vidurio žiamės, ir nėkuomet nebuvo įsakmės, nei nebus nėkuomet tokios, kuri galētu liepti saulei, idant danguose apsistotu. Daugiau kaip 1000 metinis patyrimas gantažiniui primetė persiliudyjimą apie neatmainingumą īstatymų gamtos su vis dydinančia ir galiaus su taip neperverstina tikrybe, jog jame negali pasilikti nei menkiausios abejonės apie szitą didelę teisybę. Szmotas po szmoto mokslas, praszvitos įieszkantis, atgavo savo pozicijas nuo senų seno kudikystės tikėjimo tautų, iszveržė perkuną ir žaibą ir aptemimą žvaigždžių isz rankų dievų ir galingas sylas pirmnykszczių titanų pamuszo po liepianczių pirsztu žmogaus. Kas rodėsi ēsą neiszaįsckytinu, kas stebuklingu, kas prigulineciu nuo virszgamtiszkos galybės, kaip tai greitai ir lengviai žibintuvai tyrinėjimų apskelbė ēsant veikme iktuolaik nežinomų arba nepilningai apsvarstytų gamtos pajėgų, kaip greitai rankose mokslo sutiszko galybė dvasių bei dievų! Prietarai turėjo pulti tarp kulturiszku tautų, o mokslas stoti į jų vietą. Su pilninga tiesa ir su didžiausiu moksliszku tikrumu mes galime sziądien sakyti: Nėra

nēko stebuklingo; viskas, kas darosi, kas pasidare yra ir kas pasidarys, darosi, darēsi bei darysis prigimtiniu budu, t. e. budu, kuris tiktai prideria nuo įstatymiszkos sąveikmės arba susitikimo ēsancziųjų nuo amžių gaivalų ir su jaisiais surisztų gamtos spēkų arba judėjimu. Jokia revoliucija žiamės arba dangaus, tegul ji dar taip galinga butu, negalėjo kitokiu budu įvykti; jokia galinga, isz ēterio žiamyn griebianti ranka nepakylėjo kalnų ir neperkėlė marių ar neapskyrė saulėms ir planėtoms jų kelių ar nesutvėrė gyvulių bei žmonių pagal asabiszką užmaczią arba pasimėgimą, ale tai įvyko per tas paczias spēkas, kurios dar sziadien perkilnoja kalnus bei mares ar reguliavoja bėgi švietinių gumulų ir pagamina gyvumą; ir tas viskas įvyko kaipo iszreisztkimas sragiausio neatbutinumo. Kur ugnis ir vanduo susieina, ten turi darytiesi garai ir tųjų neatstovėtina spēka turi iszsiplėtoti ant aplinkės. Kur sėklinis grudas puole į žiamę, ten jis turi augti; kur žaibas yra pritraukiamas, ten jis turi trenkti. Kur du chēmiszka gentiszku daigtu prie tam tikrų iszlygų susitinka, ten jie turi susivienyti arba prie kitokių aplinkybių skirties. Kur organizmas nukenczia nepagydomą pažeidą, ten jis turi pragaishti, ir tt. — Ar galētu buti kokia nors abejonė kas link szitų ir tolygių teisybių?? Nėks, kas nors pavirszutiniszkiausiu budu tēmyjo gamtą ir tai, kas aplink ji yra, kas tegul ir visatiniausiam apriše pažįsta laimikius gamtos mokslų, negali dvejoti savo persiliudyjime kas link neatbutinumo, ir neatmainingumo gamtos įstatymų.

„Visur“, sako G. H. Schneider (Der thierische Wille, S. 137 ir k.), „mes tēmyjame tiktai neatmainingus gamtos įstatymus ir aklai veikianczias priežastis. Isz astronomijos, fizikos ir chēmijos dēlto tape seniai iszbanityta szinėkla asabiszkos, į gamtos atsitikimus besikiszanczios, szvietinės dvasės; jokis chēmikas sziadien nemislina panatuoti sujungmę dviejų gaivalų ant valės kokio dievo, ir joks fizikas kokiame nors apsireiszkime atrakcijos arba trynimo

dabar neregia apsireiszkimo dieviszkos valės. — Nežinantis žmogelis rods gali tikėti į asabiszką dievą; mokslinczius-gi arba apszviestesnis žmogus, kuris istengia perprasti miringumą, nereikalaujant valės asabiszko dievo, turētu savo iszminti, jeigu jis kaczeig be jokios priežasties norētu jį (dievą) priimti, pastatyti žiamiaus prascziausiojo buvió. — — Už tai tikėjimą į dievą sziądien beveik tiktai tarp tokių taip vadinamų mokslinczių terastum, kurie apie gamtos atsitikimus tiek težino kaip nėko, ir kurie dėlto yra priversti, net prascziausius fizikiszkus atsitikimus remti ant valės asabiszko dievo, ir tt.“

Kaip likimams gamtos, taip pat einasi taip-gilikimams žmonių, kurie, isz prigimtinių priežasczių ir prietikių paėje, lygiu budu klausó ano be iszskyrų ēsancio ir neatpraszytino istatymiszkumo, kuris valdo visą buseną.

Pagal savo prigimimą kožnas tvarinys prasideda, darosi ir gaiszta, ir joks gyvis nėkuomet neiszsiskyrė nuo szitos regulos. Myris yra tikriausioji rokunda, kuri gali buti padaryta, ir neiszvengtinas lėmimas arba galas kožnos individualiszkos busenos. Myrio rankos neatlaiko joks maldavimas motynos, jokia aszara paczios, joks dukimas vyro; jisai iszplėszia žydinti kudikį isz rankų desperavojanczios motynos arba besirupinanczius tėvus nuo szalies nesubrendusio kudikio; jisai atlieka baisėtinas pjutis ir sukrauna be paliovos hēkatombas isz sunaikintų gyvasczių, kurių mirimas atnesza liekantiems skausmą ir tužbą, rupestį ir vargą. „Istatymai gamtos“, sako Vogt'as, „yra žiauria, nepalankia galybė, kuri nežino nei dorybės nei pasigėrėjimo“. „Gamta“, sako Du Prel, „nėra nei smarkininkė nei meilinga, nei gera nei kietaszirdė; ji yra prastai istatymiszka, ir visoje visatoje nei vienas atomas kitaip nekrusteri kaip istatymiszka“. Jokia galybė szvietó netildo apmaudą patys savę ir žmogų su naikinanczia galybe vajavojanczių gaivų, jokis prisakymas isz augszto (isz dangaus) nesutrukdo naikinanczia veikmę audros, vandens arba saulėkaitros,

jokis szauksmas nebudina miegą mirėlio, joks aniolas neiszvalnina suiminį isz jo kalėjimo, jokia ranka isz debesių nepaduoda alkstanciam duonos arba trokštanciam gėrimo, joks ženklas ant dangaus nesuteikia virszprigymę žinią, joks apszvietimas isz augszto (isz dangaus) neduoda desperavojancioms duszioms patiekos arba nusiraminimo. „Ganta“, sako L. Feuerbach, „neatsako ant skundų ir klausimų žmogaus; ji neatpraszytinai žmogų atgal meta ant paties savęs“. Ir net Luther matosi esąs priverstu savo naiiviszku budu pasakyti: „Nėsa tai mes matome patyrimuose, jog dievas isz tiesų neužsiima szituomi laikiniu gyvenimu“. Ta paczią mislį isztaria garsusis apdainuotojas szvietinio skausmo, G. Leopardi, žodžiais: „Vienok tav, ganta, kaip asz szvietą suprantu, tavo veikaluose nerupi nei mūsų gerovė, nei mūsų bėdos“.

Mes nepažistame „dvasės, kuri butu neprigulinti savo apsireiszkimuose nuo gamtinės spėkos“, kaip tai Liebig sako; nėra valnas nuo prietarų ir moksliszka szviesa apszviestas tėmytojas nėkados neužmatė tokių agsireiszkimų. Ir kaip-gi kitaip galėtu buti? Kaip butu galima neatmainingąjį rėdą arba įstatymiszką, kokiamė daigtai kruta, kuomet nors trikinti, nepadarant nepagydomo plyszio ant szvieto, nepavedant mus ir visatą neaprokuojamam bei bepatiesznam tikslui, neparodant, jog visas žmogiszkas mokslas esti kudi-kiszka varszke, jog kožnas žiamiszkas pasistengimas yra veltu triusu arba troszkimu ko nors, kas augsztesnėje daigtų rėdoje butu seniai pasiekta arba iszkovota? Kokį mierį arba kokį ženklinimą visatinai galėtu turėti szitas visas, įstatymiszkaį itaisytas arba iszplėtotas szvietas, jeigu jis stovėtu po tikslia įveikme augsztesnių galybių, kurios galėtu jo įstatymus arba irėdymus kožną valandą pagal užmaczią sulaužyti arba panekti?

Tokias iszskyras isz regulos, tokius pasistrebimus virsz gamtiszkojo rėdo daigtų, kaip žinoma, pavadino stebuklais, o tujų, sako, visose gadynėse buvę daugybės. Kilo jie tai isz apgaudinėjimo tycziomis, tai

isz prietaringos nežinės ir isz ano ipatingo ilgėjimosi to, kas stebuklinga ir virszgamtiszka, kas rodosi yra neiszdildomai iskverbta į žmogiszką priegimimą. Sunku prisieina žmogui, kaczeig buitys tai atvirai parodo, persiliudyti apie visose vietose ir visuose prietikiuose jį apsiaucziantį nesulaužytina įstatymiszkuoną, kuris jame pažadina spaudžiantį jausmą, ir neapleidžia jo ilgėjimasi atrasti ką nors, kas szitam įstatymiszkuonui nosi nusuktu. Kuomi jaunesnė ir neiszauklėtesnė arba mažiaus žinanti buvo žmonių veislė, tuomi turėjo labiaus veszėti tas ilgėjimasi, ir tuomi tankiaus darydavosi stebuklai; nėra, kaip Radenhausen sako, „kuomi mažąžinesnis žmogus, tuomi daugiaus yra stebuklų dėl jo“. Juk ir szitą dieną tarp laukinių arba nėko nežinanczių tautų, lyginai kaip tarp neapszviestų žmonių, netruksta stebuklų arba itikėjimo į dvasių vaidinimasi ir į augsztesnes, gamtos įstatymams prieszginingas itekmes; najė, net pasibaisėtinas itikėjimas į raganas ir velnius, po kurio nuodingu kvėpimu bėdnoji, apjakintoji žmonija taip ilgai turėjo kentėti taip plėszanczias szirdį kanczias, vaidinasi dar vienval tarp žiamiesniuų kliasų mūsų, kaip tikimėsi, taip augsztai apszviestos draugijos — su visu nei neminint per bažnyčią tai czion, tai ten su didele pasekme vieną pradžia įrengiamų bažnytinių stebuklų, dangiszkių apsireiszkimų ir tt. Butu užgautas protas mūsų skaitytojų, jeigu mes dar toliaus stengtumėsi aiszkinti prigimtinę negalę stebuklo. Joks apszvietunas, kuris pasisavino kad ir pavirszutiniszkiausia gamtos pažinti, nesznekant jau apie patį gamtažinį, negali sziadien betikėti į stebuklą arba į atsitikimą, kurs tiktai galimas butu prieszgynybėje su pripažintais gamtos įstatymais. Mes tiktai stebuklingu randamė, kad taip aiszki ir gudri galva, kaip Liudvikas Feuerbach, tarė esant reikalinga tiek daug dijalektikos, idant parodyti nebuti krikszczioniszkių stebuklų. Koks religijos gamintojas butu paskaitęs už nereikalinga savę įvesdinti į svieta be priedo stebuklų?

Ir ar pasekmė neparodė, jog jo yra tiesa? Kuris pranaszas, kuris szventasis nedarė jokių stebuklų? Kuris stebuklų isziilgėlis szia dien dar nemato kas dieną ir kas valandą stebuklų daugybės? Ar anie sznekantieji ir szokantieji stalai, anos bugnuojancios dvasės, anie spiritualistiszki mėdijumai ir anos keturdimenzijonalizskos esybės, kurios turi tokį skaitlių pasekėjų ir net rusčius protus bei mokslinczius patraukė į kerus savo juokingumo, nepriguli taip-gi į rubriką stebuklo? Akyse mokslo visi stebuklai yra lygus, t. e. rezultatais paklaidintos phantazijos drauge su gilia nežine gamtos įstatymų.

„Stebuklai“, sako garsioji Systėme de la nature, „randasi gamtoje tikrai dėl tų, kurie ne ikvalei ją tyrinėjo.“

„Kožnas stebuklas“, sako Cotta, „jeigu jis butu, atvestu ant persiliudyjimo, jog sutvarinys neužsipelno tos paguodonės, kokią mes visi jam atiduodame, ir mystikas turėtu po prievarta isz netobulumo to, kas yra sutverta, spręsti apie netobulumą tvėrėjo“.

„Stebuklai“, sako Giebel, „yra didžiausiomis baidyklėmis ant gamtažinystos laukų, kur ne aklas įtikėjimas ką nors sveria, bet įžiūrėjimas, įgytas per savo paties persiliudyjimą“.

Ar tai galimas butu daigtas, kad kuningija dvasizskai taip augsztai stovinczios tautos, kaip anglizskoj, akyvaizdoje szvieto duotu paliudyjimą taip riebaus prietaringumo, kaip kad ji savo laike padarė žinomame ginczie su lordu Palmerstonu? Kada toji nuo vyriausybės pareikalavo, idant atlikta butu visatinė pakutos ir maldų szventė dėl apsigynimo nuo choleros, atsakė jai garbusis lordas, jog pasiplitinimas szitos ligos prideris nuo prigimtinių, isz dalies žinomų priežasczių ir gališ buti geriaus sustabdytas sanitarizskai policijiszkais įnagiais, negu maldomis. Szitas izmintingas atsakymas užtraukė ant lordo prisibijotiną Anglijoje labiaus negu kur kitus izmetinėjimą bedievystės, ir kuningija apskelbė už didžiausiajį nusi-

dėjimą nenorą tikėti i tai, kad augszcziausioji visagalybė galinti kožu laiku pagal savo užmaczią peržengti regulas gamtos!! Nereikalingas czion yra joks komentaras.

Dogmatiszkiejie veikalai vadina dievo neverta pažvalga, kad szvietas, lyg syki užtraukta dziegoriaus maszinėrija, taip sakant pats isz savės einas; tuomi labiaus reikia dieva laikyti už visumetini reguliatorių ir szviežintoją arba prigelbėtoją. Už tai kaip kas piktinosi taip-gi isz vokiečių didžio gamtažinio A. von Humboldt'o, kad jisai kosmos'ą (visatą) perstatė kaipo kompleksą gamtos istatymų o ne kaipo produktą tveriancziosios valės. Taip pat galima butu piktintis ir busenis gamtos mokslų; nėra ne vienas koks autorius (rasztininkas), bet mokslas pats pamokė mus visatą esant kompleksu neatmainingų gamtos istatymų. Viskas, ką thėologiszkas interesas arba mokslingas pastirimas priesz tai nepasakytu, sukriusztą priesz galybę buiczių, kurios nedaleidžia rusczios tame abejonės. Rods taip-gi prieszgyniai sakosi nesilieka be buiczių. Rods Elohim (dievas) sutvėrė szvietą, jeigu mes norėtumėme itikėti pasakojimams biblijos, per szeszėtą dienu ir po to, pagal stigavonę thėologijiszku gėologų, nepasiliovė laikas nuo laiko gyvastin paszaukti naujus tvarinius. Rods jisai syki iszdžiovino raudonaje marę, idant žydai galėtu perkeliauti, arba jisai gąsdino visose gadynėse žmones su komėtomis ir užtemimais saulės. Rods, kaip Naujasai Istatymas nupasakoja, jisai apdengia lelijas ant lauko ir maitina paukszczius po dangumi. Bet koks su protu žmogus anuose atsitikimuose sziadie norėtu ką kitą matyti, kaip pasekmes prigimtinių priežasczių arba prietikių? ir kas nežinotu to, kad taip-gi lelijos ant lauko ir paukszcziai po dangumi neįstengia prieszintiesi priesz trukumą savo prigimtinių gyvenimo iszlygų? — Ir galiaus ar galima laikyti už dievo vertesnę pažvalga, jeigu, kaip tai net didis Newton tarėsi turis priimti, persistatytum jį kaipo virszszvietinę galybę arba pa-

jėgą, kuri čia ir ten szvietui jo begyje smugį smogia, szriubą pritaikina ir t. l. — panėsziai į dziegorių reparatorių? Szvietas pagal thėologiszkąją pažvalgą — kaip tai pagal tą pažvalgą kitaip nėra galima — esąs per dievą nepeiktinai arba tobulai sutvertas. Kaip-gi jis galėtų reikalauti reparacijos?

Tai-gi persiliudyjimas apie neatmainingumą gamtos įstatymų ir tarp visų neprietaringų gamtos tyrinėtojų paprastai yra toks pats, o tiktai kitoks budas, koku jie szitą persiliudyjimą trokšta sutaikinti su senu itikėjimu į buseną asabiszkos visagalybės arba iszmin-ties arba tvėrėjo pajėgos arba taip vad. absoliutiszkos potencijos. Kaip gamtos tyrinėtojai taip philosophai toje linkmėje nuo senų senovės bandymus darė labai visokeriopu budu, nors, kaip rodosi, su lygiai nelai-minga pasekme. Tie bandymai su vargu gali pasisekti moksliszku kelių. Arba jie buitims prieszgyniuoja, arba jie nuklysta į rybas religijiszko tikėjimo, arba jie susipainioja priesztaravimuose, arba jie ginasi slėp-damasi už mislingo nea'szkumo. Taip sako dėl pa-veizdos garsusis Oersted'as, iszradėjas elektromagne-tismo: „Szvietas yra valdomas amžina iszminczia, kuri mums savo veikmes apreiszkia neatmaininguose gamtos įstatymuose“. Bet-gi nėks negalės suprasti, kaip galima amžiną ir vieszpataujancią iszminti sude-rinti su neatmainomais gamtos įstatymais. Ar viesz-patauja įstatymai gamtos, ar vieszpatauja amžinoji iszminctis; abudu szalymais budamu turētu kožną va-landą imtiesi; vieszpatavimas iszmincties padarytu nereikalingu vieszpatavimą įstatymų gamtos, kuomet ponavojimas neatmainingų gamtos įstatymų nekenczia jokių iszskyrų arba jokio asabiszko isikiszimo ir dėlto su visu jau nepatenka prasmen valdymo. Isz kitos pusės mes negalime susilaikyti, nepadavę isztarmės to paties autoritėto dėl tujų, kurie sakosi turį pasemti isz szitos pažinties veiklumo neatmainingų gamtos įstatymų jausmą, kuris žmogu bailinas arba nuspaudžia. „Szitą pažinti“, sako Oersted, „duszia

igyja vidurinę romą ir susiderina su visa gamta ir tuomi tampa apvalyta nuo jeib kokios prietaringos baimės, kurios priežastis visuomet tvylo paisėjime, jog pajėgos išz lauk rėdo turėtu galėti išimaiszyti i amžinąjį eigį gamtos“. Tą paczią mislį iszreiskia W. R. Grove žodžiais: „Apszviestam žmogui jausmas igyto ižiurėjimo suteikia didesnę patieką negu meilė stebuklingumo“, arba Radenhausen savo iszsitarimu: Iszsitikėjimas savimi turi augti pažinus, jog ne tikslios nežinomos dvasės, bet žinomi nesulaužomi įstatymai valdo szvieto atsitikimus“.*)

Mažiausiai gerai važiaavę bene bus tie, kurie saprotauja augszcziausiają arba absoliutiszkąją potenciją esant tokiu budu su prigimtiniais daigtais supintą, kad viskas, kas tiktai darosi, pasidara stacziai per josios itekmę, nors pagal paskirtas regulas, arba kitais žodžiais sakant, kad szvietas esąs įstatymais besivaldanti monarchija, beveik konstitucijiszka valstija. Neatmainingumas gamtos įstatymų yra toks, kad nėkuomet ir nėkur jis iszskyrų nepavelyja, kad jis jokiu

*) Po to kaip rezultatai naujagadyniszkų gamtos mokslų per populiariiszkus rasztus isiveržė taip-gi tarpan platesniū, ne su visu moksliszku skrycziū, isz daugel pusių ir pakampiū girdisi garbstymai bei ujujavimai dėl taip vad. bepatiesznumo anų rezultatų, ir tas „raudojimas“ nuo iszėjimo pirmos laidos veikalo „Pajėga ir Medėga“ kiek galint dar arszyn eina. Prie tokio ujujavimo gali visatinai tiktai neiszmintis glaustiesi. Be iszskyrų esantis įstatymiszkumas, kurs valdo gamta bei szvieta, ir kurio rubežius nėkas nėkuomet neistengia perszokti, sužinė, kad nėkas jame ir isz lauk jo nėra tikslu, o viskas neatbutinumu, prieszingai gali dvasėje protingo žmogaus szale jausmo mandagumo drauge pagaminti jausma romos, kantantumo savimi ir paguodonės paties savės ir suteika jam tokią vidurinę atrama, kuri nerymo ant abejingų svaitelėjimų, alė ant tikros pažinties teisybės. „Gerai tam“, sako jau romėnų poetas Virgilius savo Georgikose, „kuris pažino įstatymus gamtos ir savo koją pastatė ant neatpraszkomo lėmimo; Acheronas (bustynė mirėlių) jame tiktai pagailą budina“. — Kožna kita pažvalga, kuri stengiasi likima žmogaus iszvesti isz jo prietikių prie nežinomo, pagal užmaczią gaminanczio bei vieszpataujanczio kas-žin-ko, nužiamina jį ant zobovos rankose nežinomu galybiū, ant bepajėgnaus, nežinanczio vergo nematomo pono. „Ar mes esame lyg parszai, kurius dėl kuningaiksztiszkų stalų ryksztėmis mirtinai užplaka, idant jų mėsa taptu gardesnė?“ (Hérault veikale Georgo Büchnerio: Dantons Tod.) — „kas szitą szvieto pažvalga randa bepatieszna“, sako labai priplaikiai A. Wiessner (Der wiedererstandene Wunderglaube, Leipzig 1875), „philozophuoja su velyjimais, ažuot su įžiurejimais“.

budu neduoda paregėti veikimą išzlyginancijos rankos, ir kad anų sąveikmė tankiai įvyksta suvisu nepriderinciai nuo regulų augsztesnės iszminties, tai buda-vojanč, tai ardant, tai rodos pagal mierį, tai vėl potam su visu aklai ir prieszingai visiems įstatymams dorybės arba iszminties. Jog organizzkuose arba anorganizzkuose sužiediniuose, kurie ant žiamės vienval atsi-naujina, negali būti beveikias jos vadovaujantis protas, tai yra parodoma akivaizdžiausiomis buitimis. Anai sykį su tam tikru formalizmu užduotas geidimas žie-dimosi gamtos yra toks aklas ir nuo netyčių bei pavirszutinių aplinkybių prigulintis, jog ji tankiai pagamina neiszmaningiausius ir be jokio mierio gimi-mus, jog ji tankiai nesumoja aplenkėti arba pergalėti mažiausią jai pasiprieszyjancią kliūtį, ir kad ji tan-kiai pasiekia su visu ne tai, ką ji turētu pasiekti pagal įstatymus iszminties arba proto. Ganetinai dėl to paveizdų privesti mes rasime progą toliaus kalbėdami apie telėologiją. Už tatai ir szitoji nuomonė galėjo mažiausiai pasekėjų rasti tiesiok tarp gamtos tyri-nėtojų, kurie kasdie ir kas adyną tur progą persi-liudyti apie tikrai mechaniszką veikimą gamtos spėkų. — Daugiaus szalininkų rado toji pažvalga, kuri įieszko tarpininkystos tokiu budu, kad ji berods akivaizdoje galybės buiczių pritaria, jog sziaadyksztis žaismas gamtos pajėgų esąs pilningai mechanikiszkas, nuo kožno isz lauk jų paczių esancio riukso su visu nepriderintis ir jokių budu ne tikslus, bet kad reika-las esąs paisėti, jog tai ne nuo amžinuųjų amžių galėję taip būti, bet jog augszcziausiaja iszmintimi apdova-nota tverianti spėka kaip sutvėrusi matėriją, taip tajai įteikusi pajėgas bei įstatymus ir neatskiriamai su ja sujungusi, pagal kuriuos anoji turinti ir gyventi; ir jog toji tverianczioji spėka potam szvietui davusi pirmą pradžią judėjimo, o pati nuėjusi ant poilsio. „Yra daugelis tyrinėtojų gamtos“, sako Rudolph Wagner (Ueber Wissen und Glauben, 1854), „kurie rods pirmutinį sutvėrimą priima, bet potam tvirtina,

jog po sutvėrimo szvietas tapęs paliktas pats sav ir
ėsas užlaikomas gerumu savo vidurinio mechanizmo“*).
Priesz essencią szitokios pažvalgos mes tikiamėsi jau
ankscziaus, ėsą ganėtinai iszsisznekoję ir vėliaus, kur
bus sznekėję apie sutvėrimą iszgalėse, dar nekados ir
nėkur nėra galima parodyti pėdsakus tikro tvėrimo
buiczių, mums žinomų, bet jog prieszingai visas mus
spiria idėją tokio tvėrimo atmesti ir vienintėliai amži-
naji, atmainų pilnaji žaismą gamtos įstatymų laikyti
už pirmapradžią viso darymosi ir gaiszimo.

„Asz esmi persiliudyjęs“, sakė jau didis Kepleris,
„jog reiktu pirma pasinaudoti jeib koki kitą iszgul-
dymo bandymą, ne kaip jieszkotum prieglobos paisėjime
sutvėrimo (t. e. stebukluose), nėra su tuomi pasiliauja
kožnas moksliszkas aiszkinimas“. —

Nuo mierio szito raszto toli yra užsiiminėti ar-
cziaus su tais, kurie iszaiszkinimo busenos ir ganė-
dinimo savo moraliszkų geidavimų jieszko ir randa
ant dirvos religijiszko tikėjimo. Mes užsiimame su
musų įrankiams pažinimo prieinamu szvieta ir nega-
lime rasti jokių moksliszkų priežasczių, mus priver-
czianczių paisėti, kad anapus szito szvieto randasi
kitas, augsztesnis, nuo įtekmės gamtos įstatymų ne-
priderantis ir gal su visų kitaip surėdytas szvietas.

*) Labiaus su iszgalėmis apsvarsto szitą nuožvalga garsusis mo-
kslinczius G. A. Hirn savo akyvame veikalėlyje: „La vie future et la
science moderne“ (1882) žodžiais; Dėl mokslincziaus vienintėliai reika-
lingų aktų sutvėtojiszkos visagalybės yra sutvėrimas gaivalų, esybes
padaranczių, su jų įpatybėmis ir pirmoji sujungmė juų, kuri kas link
formų neturi jokio panėszumo į tai, ka mes sziađien turime po akių.
Tai yra fiat lux del visoko ardme pripildanczios medegos, spēkos gy-
vasties . . . Dėl mokslinczių visata, kaip ji dabar mums apsireiszkia,
yra rezultatu palengvo iszsiplėtojimo. Pirmapradžioje po ardme iszbarsty-
tiejie gaivalai palengva vieni prie kitų taip prisiartino, kąd suziėdė
įpatingas formas; per visa visata buvo pagal savo iszsigalėjimą (en vir-
tualité) padėjime pirmapradinės miglų massos ir isz to iszsiplėtojo pagal
tam tikrus, gaivalams antdėtus įstatymus. Paisėti, kad žiamė, mėnulis,
saulė, žvaigždės tapė sutvėrti kaipo gatavi gumulai, akyse mokslininko
yra taip pat juokingu, kaip kad, dėl paveizdos, norėtum pasakyti sziaip
žmogui: „Tavo kudikiui tapė dantis sutvėrtas“. Vienu žodžiu — sutvė-
rimas redukovojasi dėl mokslininko ant vieno vienintėlio akto sutvėrto-
jiszkos visagalybės, kuomet jis sziaip žmogui iszrodo paeilumu visoke-
riopų aktų. Tarp tų dviejų pažvalgų guli bedugnė.

Todėl-gi mes ir tolimi esame nuo norėjimo užgincyti tą tiesą tiems, kurie tokiam paisėjime tikiasi randa patieką dėl savo duszios. Tegul kožnas tikia, kas ir kiek jam patinka, arba tegul valną valę duoda savo phantazijai ten, kur mokslas ji apleidžia! Tikėjimas ir žinojimas priguli prie atskirų skryczių, kur vienval rubežiai stuminėjasi dėl naudos pastarojo. Nėsa skrycziai, kurie pirm szimto ar daugiaus metų gulėjo dar pilningai rybose religijiszko tikėjimo, szia dien yra užimti per mokslą, ir taip toliaus bus vis dydincziam laipsnyje. „Apie viera“, sako Virchow, „nėra galima moksliszcai ginczus varinėti; nėra mokslas ir tikyba vienas kita iszmeta“. Thēologija ir gamtažinysta negali be užkabinimo viena kitos szaligrete keliauti, ir nėra thēologiszko arba bažnytiszko gamtos mokslo ir nebus taip ilgai, iki žmonės neiszpuola gatavi isz dangaus, ir iki tēleskopas nežiuro susirinkimų angėlių. Kas prie to ir su nuoga teisybė negali nusiraminti, tegul laikosi tikėjimo; o dėl moksliszku iszjieszkinėjimų teisybė yra vieninteliu ženklyvu kieravotoju. Ir teisybė nėra pusta ar bepatieszna; nėra prigimime tikrojo žinojimo yra tai, kad jisai, ką rodosi isz vienos pusės paardo arba paglemžia, isz kitos — daugiaus kaip atpildo. Dėlto tiems kurie teisybę labiaus myli, kaip Platoną bei Sokratą, nėra reikalo paklausyti žinomos patarmės vieno guodojamo gamtažinio, kuris patarinėjo, igyti dvi įvairi sieli, vieną gamtažiniszką, kitą religijiszką, kuridvi reikia dėl ramybės savos duszios perskirtas laikyti, kada-gi abi nesiduodanczios viena su kita suvienyti — pažvalga, kuri nuo to sykio pagarsėjo po vardu dvigubinės kningvedystos. Kas tokios dvigubinės kningvedystos reikalauja arba velyja dėl nuraminimo savo sielos ir nesibaido jos logikiszku sunkenybių, tegul sav vis-gi dėl savęs naudoja; bet tegul jis nebando, ją ivedinti į mokslą arba į iszmintingą tēmyjimą busenos. Daug geriaus, negu vokiečių mokslincziai, tame dalyke stengėsi arba mokėjo gelbėtiesi angliszkiejie

susėdai, išsirasdami žinomą (antrapus prancuziszkam philosophui pamėgždžiotą) skirtumą tarp priežasčių primariszkų ir sekundariszkų. Czion su visu szalin nupuola ans neprigimtas perplėszimas į dvi, viena nuo kitos visiszkai atskirtas, pažvalgas arba ans sumaiszymas prigimtinių ir religijiszkos szvieto pažvalgos. Viskas įvyksta prigimtiniu, įstatymiszkų budu; pertraukimas kauzaliszko samazgio nėra galimas, kada-gi viena sekundariszka priežastis gretinasi neatbutinai prie kitos; ir nors szitoks samazgys dar nevisur tapė atrastas arba atidengtas, tai vis-gi jis yra, ir jo suradimas yra mieriu mokslo. Bet į anapus szito įjeszkojimo sekundariszkų priežasčių žmogiszkas mokslas nenukanka ir negali ten nukakti, kada-gi visa busena ir tąją valdantis rėdas galiausioje lirijoje priguli nuo augszcziausios arba primariszkos priežasties, kuri rods nesimaiszo į paprastą bėgi dalykų, bet tuomi nemažiaus viską valdo, kieravoja ir veda — ir kuri ne žinojimu, bet tiktai tikėjimu pažinojama yra. Toji primariszka priežastis yra vislyg su dievu, ir su tuomi prasideda valstija religijos, bažnyczios, dieviszkos garbavonės, kuri su mokslu kaip tokiu neturi jokio darbo, ir kurią tyrinėtojas savo išjjeszkojimuose sekundariszkų priežasčių gali palikti netėmyjės. Tai-gi dievas pagal szitą thėoriją neturi, kaip vokiečių pažvalgoje, taip sakant rolę spragų tvarstytojo, bet rolę virsz szvieto ant sosto sėdinczio vieszpaties, kuris nesimaiszo į prigimtinių bėgi dalykų, o tuomi pasikakina, kad liepia per jį duotiems įstatymams, valdyti arba sekundariszkomis priežastims veikti. Toks mokinimas turi tą geruma, kad jis prasmę dievo, jo nepalytėdamas nei su visu iszbanitydamas, tacziaus dėl mokslo su visu padaro nereikalingą ir paliekti dėl žmonijos tyrinėjimą gamtos įstatymų be jokių paszalinų atsiziurinėjimų. Už tai jis padaro galimų daigtu mokslo vyrams prisilaikyti savo tikėjimo į Kristų ir vienok moksluose užlaikyti pilningiausią valnybę tyrinėjimu. Rods sveika logika nėkuomet neįstengs su-

prasti, kaip galima butu iš busenos taip vad. sekundarizkų priežasčių spręsti apie buseną virszgamtiszkos, nuo gamtos pajėgų įvairios galybės arba spėkos, kuri nėkad nei menkių menkiausio ženklo neduoda apie savo buvimą ir jokio darbo neturi su mokslu. Tikincijos dvasės arba duszios, kurios mislina negalincijos apsieiti be dvasiszkos valdymierių tarnystos, tegul smaguriauja nuomonėje, kad anapus nepermatomosios užlaidos apsireiszkimų szvieto stovis žmogus su iszkelta rykszczia, kuris kokią nors gražią dieną iszplieks visus tuos, kurie jam bėgyje savo gyvenimo neganėtinai patarnavę butu. Mislyjancziōs-gi ir valnybę mylincziōsios dvasės gangreit ras pamėgimą mislyje, kad szvietas kaipo toks nėra monarchija, bet respublika, ir kad jis pats savę valdo pagal amžinus ir neatmainingus įstatymus.

Liudvikas Adomas Juceviczius.

(Liudvikas iš Pakievio).

Szirdingas tai Lietuvos rasztininkas, kuris taip puikiai ir placziai, nors daugiausiai svetimoje kalboje, mums mūsų brangią tėvynę ir jos žmones apraszė.

Gimė jis 1810 m. t. y. į kelioliką metų po to, kada Lietuviai per padalinimą Lenkijos, iš lenkiszkos į kitą dar didesnę ir baisesnę, maskoliszka verguotę parėjo. Bet ir tas istoriszkas nusitikimas, tik iš tos vienos szalies, Lietuviams ne iszėjo ant blogo. Prateiviai mūsų per 400 metų nuo laiko susivienyimo Lietuvos su Lenkija, pasidavę Lenkų kulturai ir jos ietekmiai, sapnavo ilgu miegu, patys nežinodami kuomi jie buvo. Senovės jų narsumas ir garsinga stiprybė visatinai pragaiszo, Lietuvos bajorai ir kuningija pavirto į Lenkus, o kalba ir papročiai kaipo menka dalelė tik tarpe prastų ir nuvargintų žmonių paliko. Asztuoniolinktas szimtmetis — tai laikas didžiausio apsileidimo, girtuoklystės, barnių ir tingėjimo Lenki-

joje. Todėl ir nedyvai, kad karalystė tokia, kaip Lenkija, negalėjo ilgai atsiturėti o 1795 m. kaimyniskos vieszpatystės susitarę, padarė paskutini jos padalinimą, per ką didžioji Lietuva su Žiamaitija tėko Maskolijai.

Baisybės ir terionybės Maskolijos despotiskos valdžios parodė Lietuviams greitai, kuomijie buvo savo senovės laike, — po susivienijimo su Lenkija, — po Maskolijos valdžia ir ko Lietuva iš susivienijimo su Lenkija susilaukė. Todėl ir Lietuviai patekę Maskolijai pradeda atsibusti iš to gilaus miego ir tarpe jų atsiranda jau tikri tėvynės mylėtojai, vyrai, kurie iš visos galės žodžiu ir rasztu stengiasi sulaikyti griuvanciją tautą ir lietuviską kalbą nuo nuopuolio. Bet po tiek metų lenkiskos įtekmės Lietuvoje sunku jiems buvo dėl sulenkintos inteligencijos kitaip, kaip lenkiskai raszyti; todėl-gi apart kelių rasztininkų lietuviskai savo veikalus spaudinancijų, raszė jie lenkiskai.

Jau 1808 m. pasirodė Ksaveras Bagužis (Boguszas) augsztos garbės vertas vyras su savo giliai patriotiszka nors lenkiszka kningele: „Rozprawa o początkach narodu i języka litewskiego“, kurioje garbingą praeitę lietuviszkosios tautos ir grožybę jos kalbos labai aiszkliai apraszė. I tą laiką puola darbai Joakimo Lelėvelio, mažumą veliaus Teodoro Norbuto, Adomo Mickevycziaus, Liudviko Kundratavycziaus (Vladislovo Syrokomlos), Juozapo J. Kraszevskio, Liudviko Jucevicziaus ir daug kitų, kurie nors sėja idėja lietuvystės ir meilę tėvynės, bet vis dar lenkiskai raszo.

Gimtuvė Jucevicziaus buvo Pakievis, kiemas Vauguvos parapijoje, Sziaulių pavietyje, žiamaitijoje, o dabar Kauno redyboje, garsingas iszdavimu kitų dviejų rasztininkų: kuningo Rimavycziaus ir Liudviko Radavycziaus (slg. Auszrą 1884 m., pusl 411).

Jau jaunystėje savo, kaip pats Liudvikas apie savę pasakoja, numylėjo jis karsztai Lietuvos ukininkus, jų kalbą ir paproczius ir nesyki, sulygindamas

juos savo rasztuose su papročiais augsztesnių luomų, tų paskutinių papročius peikia o prastų žmonių giria. Neiszpasakoma meilė tėvynės ir lietuviszkosios tautos įkvėpė jam norą suraszymo visų liekanų motyniszkosios kalbos, kurios burnose žmonių dar paliko, kad ir tiejie turtai dėl žinos ir mokslo amžinai nepragaisztu. Todėl tai jaunikaicziu dar budamas, ilguose žiemos vakaruose, kada jo tėvai su skaitymu svietiszkos ar dvasiszkos istalpos kningų užimti buvo, jis labai noringai bėgo į szejminos grincziutę o tenai, ką tikt nuo prastų žmonių girdėjo, — tą ir viską greitai užraszydavo. Tokiu budu su laiku Juceviczius surinkęs buvo daugybę lietuviszkų padavimų, mytų, burtų, patarlių ir priežodžių, myšlių, ir dainų, kurias vėliaus apraszinėjant senoviszkus papročius ir budą musų tautos sunaudėjo.

Pabaigęs vidutinius mokslus Vilniuje įstojo tenai į seminariją ir miesto to, kaip pats pasakoja, buvo per kelioliką metų gyventojų. Bet kaipo karsztam tėvynainiui nepatiko Jucevicziui Vilnius; nepatiko todėl, nės sopi jam tai labai, kad tas garsingas senovės didžių kuningaikszečių Lietuvos sostapilis visad kaip szis „Kameleonas“ mainosi ir kad gyventojai jo į Lenkus ir Gudus pavirto. Isz tos priežasties meilingiausiai jam buvo tarpe ukininkų, kieme tarpe prastų darbininkų, kur czystos dainos bepriemaiszių lenkiskų barbaryzmų ir gyvi padavimai apie garbingą Lietuvos praeitę isz žmonių burnų plaukia. Po iszsiszventinimo kaipo kuningas apsakinėdamas dievo žodį ir mokindamas brolius prigimtoje kalboje jis prie daugelio bažnycečių procevojo, o 1837 m. Svedascziuose Aukmėrgės pavietyje, Kauno rėdyboje buvo vikaru. Tas dvasiszkas stonas priartino Juceviczių tuomi labiaus prie prastų žmonių o szis prigimtas jam noras, taip mielas kožnam tėvynainiui, tyrinėjimo ir rinkimo viso, kas lietuviszkas, ir su metais ne isznyko. Dėl įpatingo pažinimo Lietuvos ir jo gyventojų atliko jis moksliszką kelionę pagal upę Dubysą ir dėl etnogra-

phijos Lietuvių surinko daug medegos. Pavedęs visa savo gyvenimą šitam tyrinėjimui, kaipo Lietuvis mislyjantis apie atgaivinimą Lietuvių, buvo Juceviczius nuo sulenkėjusių augsztesnių luomų, nevelyjanczių to atgaivinimo lietuvizkosios tautos, nesyki persekinėjamas. Isztos priežasties kaip ir dėl apsipacziavimo (slg. Orgelbrando; Encyklopedya powszechna ir Zdanovycziaus bei Sovinskio — Literatura polska) pametė jis kuningiszka stoną o priėmęs pravoslaviją apturėjo vietą geographijos mokintojo Lepliuje (~~ar ne Liepojuje? R.~~), kur per anksti su didele iszkada dėl mokslo 1846 m., turėdamas 36 metus, mirė.

Juceviczius lenkiszkoje kalboje paraszė labai daug kniųgų apie Lietuvą o raszliaviszkas jo darbsztumas prasideda nuo 1836 m., kada tai lenkiszkas laikrasztis „Tygodnik petersburgski“ ėmė jo nekurias žinias ir žinutes spaudinti. Isz tų patalpinti tenai buvo:

1). Mitoliogiszkas praneszimas „Kamienie litewskich bogin“ (1836 m. 17 nr.)

2). „Przeobrażenia mitologii litewskiej“ (1836 m. 28 ir 29 nr.)

3). „Góry i groby olbrzymie w Litwie (1838 m.)

4). „O pieśniach ludu litewskiego“ (1837 m. — nr. 32, 1838 m. — 38 ir 39 nr., ir 1839 m. 58 bei 59 nr.)

5). „Rysy żmudzi (1839 m.)

6). „Góra Dżuga, wyjątek z rękopismu . . . H. Badania starożytności litewskich i białoruskich“ (1839 m. 37 nr.).

7). „Gry i zabawy ludu litewskiego na żmudzi“ (1839 m. 88 nr.).

8). „Zwyczaje w Litwie w pewnych dniach roku zachowywane“ (1839 m. 49 nr.).

Isz lietuviszką rasztų Liudviko Jucevicziaus paminėjimo vertas yra jo lietuviszkas iszguldymas penkių lenkiszką poėmatų ir baladų: 1) Trys Budrisaj (Mickevycziaus), 2) Svitezine (Mickevycziaus), 3) Aplanimas, 4) Belajsve Lietuvynika ir 5) Kas man darbs!

arba Ritas senia medžiotoja. Poėtiszkis tiejie iszvertimai spaudinti buvo kningoje: „Wyjatkki z nowoczesnych poetów polskich, tlómaczone na język litewski przydaniem kilku słów o języku litewskim i literaturze litewskiéj. Wilno. Nakładem tłumacza w tloczni B. Neumanna 1837“, ok. pusl. 73. Kningelē szita susideda taip-gi isz ieigos (nuo pusl. 7—31) apraszanczios lietuviszka raszliavā ir jos liudnā padėjimā. Didelē iszkada, kad Juceviczius apart tų kelių poezijų ir daugiaus lietuviszakai neraszē, nēs iszguldymas yra skambus o kalba gryna lietuviszka.

1840 m. iszdavē jis dvi kningi, atskyriumi „Rysy žmudzi przez ks. L. A. Jucevicza. Warszawa w drukarni Chmielewskiego 1840“. ok. maž. pusl. X ir 52, apraszanczia jo gimtinę žiamaitiją ir „Przyslowia ludu litewskiego, zebrał i objaśnił ks. Ludw. Ad. Jucevicz. Wilno 1840. Drukarnia A. Marcinowskiego“. 12., pusl. VII, 121 ir z n. n. Antroje kningoje patilpo rankius 44 lietuviszku patarlių ir priežodžių su lenkiszku iszguldymu ir su lenkiszkais paaiszkinimais.

Lenkiszkas laikrasztis „Atheneum“ isz 1841 m. V kn. nuo pusl. 142—155 patalpino Jucevicziaus: „Rys žmudzi. Droga z Szawel ku Pomorzni“ o Varšavos laikrasztyje „Piśmiennictwo krajowe“ 1841, 17 nr. (pusl. 257—263) randame jo lenkiszka iszguldymā lietuviszku dainų: „Pieśni litewskie przekładania Lud. z Pokiewia“.

Prie naudingų kningelių, kurias Juceviczius lenkiszkoje kalboje paraszē, priskaityti reikia jo: „Historija litewska dla dzieci. Wilno 1842. 12°. Yra tai trumpai perstatyta Lietuvos historija, paaukanta dėl mažų vaikelių su iszreiszkimais apie garsingą praeitę lietuviszkosios tautos. Nors mažoji ir lenkiszkoji ta kningutē, bet savo laike ir ji daug naudos atneszē.

Tame mete iszėjo dar: „Wspomnienia żmudzi przez X. Ludw. Ad. Jucevicza. Wilno w drukarni F. Glücksberga 1842“, ok., pusl. 5 211 ir 9 n. n., kur ir nekurie lietuviszki tekstai randami yra. Be to

Vilniuje 1844 m. pasirodė su kožna pirma lietuviszka eile: Piesni litewskie przekladania Ludwika z Pokiewia“ in ok., pusl. 108; o 1846 metą atspaudinta tapė: „Opisanie powiatu Telszewskiego w gubernii Kowien-skiej. Vilno 1846“, in ok., pusl. 186., ir svarbiausias veikalas Jucevicziaus po antraszu: „Litwa pod wzglę-dem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów, skreslona przez Ludwika z Pokiewia. Wilno nakładem Rubena Rafalowicza, księgarza wilenskiego. W dru-karni M. Romma 1846“, ok., pusl. VI., 381 ir 7 n. n., su prieraszu; „quis est, quem non moveat, rerum gestarum memoria, consignataque antiquitas“. Kninga szita yra neiszpasakomai akyva dėl etnographijos, mitolo-gijos ir pažinimo mūsų tautos. Czia apart arti 40 orygina-liszku lietuviszku dainų ir tai nekurį labai senų mitolo-giszku dainų apie Laimą, Dzīvavītī, Čeltes, Undinas ir apart kariumeniszku dainų laikus Kryžioķų minavojanczių randame žinias apie lietuviszką raszliavą, apie Lietu-viū paproczius ir budą, apie tautiszką žmonių vaisti-ninkystę ir mytus bei padavimus apie lietuviszkus dievaiczius ir dievaites isz stabmeldystės gadynių Lie-tuvoje. Nesykī tame veikale szaukia Juceviczius i savo viengenczius, kad tiejie pamestu svetimus papro-czius o priimtu savo sentėvių lietuviszką kalbą; nės nuo to ir visa ateitė Lietuvių ir Lietuvos priguli. Priegtam viskas czia taip prastai ir patogiai aprasz-tytas, kad skaitant szitą veiklą Jucevicziaus, sunku tą gražią su jos padavimais ir garsinga praeitė nors taip ilgai nuo jos paczių sunų apleistą Lietuvą, nemylėti.

Kaipo nespaudintas rankrasztyje pasiliko labai akyvas dėl mūsų raszliavos Jucevicziaus rasztas apie mokintus Žiamaiczius ir Lietuvius po užraszu: „Wiado-mosci bijograficzne i literackie o uczonych żmudzinach“ ir tt. Tris bijographies isz to rankraszczio, o tai Konstantino Szirvydo. Antano Strazdelio (Drazdausķio) ir Dijonizo Poszķos (Paszkevicziaus patalpino Ipolitas Skimborovyczius savo laikrasztyje: „Pismiennictwo kra-jowe,“ Warszawa 1841 m. po antras-u: „Pisarze w

narodowym języku litewskim“ (pusl. 124—128 ir 187—188). Didelė iszkada, kad ir tas rankrasztis nepuregėjo svieto, nės ir mes turētumbime daugiaus žinių apie savo tautiszkus rasztininkus, neigu dabar turime.

Visuose savo rasztuose, pametęs kuningystę, o priėmęs pravoslaviją, Juzevicius pasiraszydavo po pseudonymu — kaipo Liudvikas isz Pakievio.

Podvoloczyskuose 18. 2. 1893.

Stanislovas Jurjevyczius.

Isz praeitės latvių.

IV.

1494—1562 m.

(Tasa).

Mirus Plettenbergui vėl kilo vaidai tarp arkivyskupo, Rygos miesto ir zokono, kada Rygos arkivyskupu pastojo 1539 m. Vilimas, markgrovas Brandenburgijos. (Jis buvo paskutiniu arkivyskupu Rygos, mirė 1563 m.). 1542 m. Lemsalinje parėjo į sutikmę arkivyskupas su Ryga, pagal kurią miestas vėl klanė dviejų vyresninkų, arkivyskupo ir ordensmeisterio, ir 1547 m. abudu vyresninkų įtraukė su iszkilme į Rygą. Bet vaidams czion negalas. Nuskriaustas arkivyskupas Vilimas, gentys erčoko Albrechto Prusuose ir lenkų karaliaus Sigismundo II Augusto, kreipėsi 1556 m. praszydamas pageltos prie Prusijos ir Lenkijos. Tiedvi rengėsi į karę priesz Vidžiamį. Tamegi tarpe arkivyskupas Vilimas pateko per Fürstenbergą, koadjutorį ordensmeisterio, į kalėjimą Kokenhuzene, kurį įėmė be prieszstangos. Arkivyskupo koadjutorius, erčokas Kristupas, pasidavė už suiminį, tapė nugabentas į Vendeną, potam į Treiden, o pats arkivyskupas raktus Kokenhuzen pylies atidavė Fürstenbergui ir tapė nugabentas į pyli Adsel bei pavestas sargybai Pilypo Szall isz Bell'io, komturui Marienburgo. 1557 m. mirus ordensmeisteriui Galen'ui, Fürstenbergas tapė jo ipėdiniu, ir buvo iki 1559 m. Vasaros mete 1557 m. lenkų karalius Sigismundas II Augustas su 100000 kareivių dėl iszvalnyjimo arkivyskupo, traukė linkon Kurszo rubežiaus, aplinkėсна Pasvalio ir nusiuntė ordensmeisteriui plyną szoblę bei keletą rusczyų žodžių. Fürstenbergas matydamas savo silpnybę, tarpininkau-

jant paslui cėsoriaus Ferdinando, priėmė paduotas jam taikos išslygas 1557 m. Pasvalyje, ant kuriu pristojo ir ercokas Prusijos. Pagal tą taiką arkivyskupas Vilimas ir jo koadjutorius ercokas Kristupas tapė paleisti. Fürstenbergas atėjęs į abažą karaliaus pas Pasvalį ant kelių persipraszė ir įgyjo atleidimą. Sigismundas Augustas su ordensmeisteriu padarė net sądorą priesz maskolius, panudusius kariauti priesz Vidžiamį. Ką buvo pagrobęs nuo arkivyskupo, zokonas turėjo anam gražinti. Potam Vilimas su savo koadjutoriumi su iszkilme įtraukė į Volmarą, potam vyko į Rygą ir dovanojo atleidimą savo nevierniems padonams.

Maskoliją valdė nuo 1533—84 m. caras Ivanas IV Baisingasis; dėl palengvinimo savo susineszimų su Europa tasai norėjo Vidžiamį užimti. Priežastį dėl vainos davė vyskupas Tarbatos, kuris atsisakė mokėti duonį, pirma mokamą Rusijai. Prieg tam Vidžiamio zokonas nepavelyjo perkeliauti svetimžiamiams daildariams, meisteriams ir karežiniams per savo žiamę į maskoliją. Ir sądora Fürstenbergo, su Sig. Augustu Pasvalyje priesz Maskoliją sutarta, arzino carą. 1558 m. sausyje kuningaiksztis Szig Alei išigrumė su armija į Vidžiamį, pustyjo labai placziai ir grįžo namon. Dabar ordensmeisteris Fürstenbergas suszaukė seimą į Volmarą, kurs sutarė uždėti pagalves dėl sudėjimo 60000 dol., skėliamų carui. Bet kad paslai piningus nugabeno carui, tas jų nebepriėmė, nesa vaina jau ėsanti pradėta. Reikėjo tad rengties į vainą, surinkta tapė visai menka kareivių sauja. Dabar caras kuningaiksztį Szuisų 1558 m. išsiuntė į Vidžiamį su nauja kariumene užvajavotį szalį. Viena dalis isz Ivangorodo szaudė į Narvą, bet vaitas Narvos Szellenberg'as ant 4 mėnesių sutaikė su vadovu rusų, dėl susikalbėjimo su caru. Bet kad mieszcionys iszgirdo komturą Fellino, Gotthardą Kettlerį, ateinant jiems į pagelbą, metė degantį srritulį iszdykime į Ivangorodą ir užmuszko keletą žmonių. Caras dabar liepė Narvą szaudyti ir įimti. Kettleriui tris myles nuo Narvos bestovint abaže, miestas be smugio pasidavė carui su geru labu kanuolių ir tt. Tuoju visa szalis iszilgūi Peipaus azero ir Narvos iki suomiszskajai maralkunei pasidavė carui. Zokono ritteriai, įpacziai vaitai Vesenbergo, Tolsburgo ir k., apleidę pylis bėgo pirm ateinant neprieteliams. Maskoliai užėmė apleistas vietovės ir drutino pylį Vesenbergą. — Sujungtą kariumenę traukė po vada Fürstenbergo priesz pylį Kirupą netoli Verro. Nors Herrmann III, vyskupas Tarbatos, reikalavo, tazciaus netapė duota pagelbe Jurgiui Uexküll'ui isz Padenorm, karžygiszskai gyniojancziam pylį Neuhausen; toji pylis pateko maskoliams 1558 m. Dabar Fürstenbergas sudeginęs pylį Kirupą bėgo, nei Tarbatos negindamas į Valkus, potam į Vendeną.

Kettleris parszauktas, gynė paskutines eiles zokono, muszosi su maskoliais, kurie vyjosi zokono armiją, ir pats kuone pateko į kalėjimą. Už negabumą Fürstenbergo, seimas Valkuose, liepos mėn. 1558 m., paskyrė Kettlerį jam už koadjutorių. Vedimas karės ir susinesimai su užrubežiu (ipaciai su cėsoriumi ir karaliu Szvedijos dėl duotinos pagelbos) tapė vienam Kettleriui pavesti. Ateinanti metą Fürstenbergas atsitraukė į ramumą ir užsidarė Fellino pylyje.

Maskoliai apgulo Tarbatą. Mieszcionys negavę pagelbos nuo Fürstenbergo, nusiuntė Kruzę (vardan vyskupo) ir Dunkerį (vardan miesto) pas kuningaiksztį Szuiski į abazą ir atidavę jam miestą su tam tikromis iszlygomis, kurių maskoliai nelaikė. Įeję į miestą, maskoliai netik isz namų atiminėjo aukšą ir sidadrą ir kitus brangumynus, bet jieszkinėjo turtą bažnyciose, kliosztoriuose, sklepuose ir muruose, net kapų akmenis kilnojo ir karstus iszvarė ir iszvogė vertmenes. — Nors vyskupui Herrmanui III buvo pavelyta iszvykti į Falkenau su garbės sargyba, tai į mėnesį caras jam isakė pributi Moskvon, kur jis varguose mirė. Taip tai pasibaigė 1224 m. per Albertą I įsteigtoji vyskupystė Tarbatos, 1558 m. Kapitula isz didesnės dalies buvo pabėgusi.

Szuiskis dabar reikalavo nuo ordensmeisterio ir nuo Rėvalio, kad pasiduotu. Vaitas Veissensteinio ir kiti zokono vyresninkai bėgo, savo pylis palikini su municijomis. Rėvalio komturas, palikęs viską riteriui isz Vik'o — Kristupui isz Münchhauzen ar Mönnichhauzen, kurs nusidavė vietininku karaliaus Danijos, pabėgo (turbūt papirktas) į savo gimtinę Vestphalen. Kristupas — kaip ir jo giminė vyskupas Kurszo bei Oezelio, Jonas, kad norėjo parduoti savo vyskupystes danų karaliui — Rėvalį ir visa Estiją velyjo pavesti Danijai; tiktai Kettleris, atvykęs užbėgo tam už akių, ir Rėvalis su Estija pasiliko prie zokono.

Rudeniop 1558 m. Szuiskis sugrižo atgal į Maskoliją palikinas miestuose ir pylyse igultinę; caras Ivanas raszė cėsoriui Ferdinandui apie priežastis vainos su Vidžiamiu. Zokono syloms nupuolus, Rėvalis jieszkojo pagelbos pas danus, Ryga pas szvedus, Kettleris pas cėsorių, o arkivyskupas pas karalių lenkų. Nėkas negelbėjo. Pradžioje 1559 m. armija maskolių užplaukė vel ant Vidžiamio, ipaciai ant apatinės dalies. Vidžiamiečiai tapė paveikti pas Tirsen. Maskoliai pustyjo viską iki Rygai, 10 pylių tapė sudeginta (tarp tų Smilten, Szujen, Nietau, Lemburg, Jürgenburg ir Rodenpois); isz tų igultinės vokiečių buvo pabėgusios isz baimės. Arkivyskupas ir Kettleris Rygoje už murų jieszkojo globos; Rygiszkiai nudegino

patys priemiesti, laukdami apgulimo. Nors maskoliai 3 dienas stovėjo arti vartų miesto sausyje, bet nedrįso antpulti. Iš czia maskoliai traukė į Kurszą ir pustyjo szalis aplink Selburgą, Bauskę, Doblen ir Jielgavą iki Babito azerui. Su dideliu grobiu maskoliai namon sav traukė.

Dabar 1559 m. Kettleris nukako į Krokuvą pas Sigmandą Augustą, pagelbos įjeszkodamas. Karalius sukviėtė seimą į Vilnių. Tuomlaik ir Augsburgu buvo seimas (Reichstag), kur ordensmeisteris buvo reprezentavotas per Rygiskį pylies komturą. Bet czion nėko nelaimėjo Vidžiamis. Ciesoriaus grometa į karalius Spanijos, Anglijos, Szvedijos, Danijos ir Lenkijos užkenkė Vidžiamini tuomi, kad vėliaus szvedai, danai ir lenkai savo maiszymasi į Vidžiamio dalykus teisinosi tuomi pakvietimu ciesoriaus.

Tuomi tarpu 1559 m. Fürstenbergui nuo ordensmeisterystos atsitraukus į Felliną, Kettleris tapė iszrinktas ant to urėdo. Didis marszolas, kuningaiksztis Radvilas, atvyko (1559 m.) į Rygą su žinia, jog karalius Sig. Augustas tuomet duosęs pagelbą, kada Vidžiamis pasiduos po Lietuvos bei Lenkijos apginkline valdžia ir reikalavo nuo Rygos tokio pasidavimo. Rugpjutyje 1550 m. tape Vilniuje suderybos sutartos, kur Kettleris savę ir savo zokoną pastatė po apginklu Sig. Augusto. Visą szalį nuo liet. rubežiaus pas Drują abipus Daugavos iki Aszeradei su pylimis Dünaburgo, Selburgo, Lutzen ir Rositten, Bauskės su jos aplinke, Lenkijai užstatė ordensmeisteris su iszlyga, jog pasibaigus vainai atsipirksis už 100000 guldenų. Sigmundas Augustas-gi prisižadėjo ir arkivyskupą ir visą szalį ginti nuo maskolių o gyventojus palikti prie tiesų ir valnybės tikėjimo, ir neuždėti ant jų pagalvių pagal savo tikslą.

Vilniuje derybaujant, Jonas V isz Münchhauzen, vyskupas Ozelio ir Kurszo — vyskupystė Kurszo vadinama buvo taip-gi „Pilteno įsteiga“ — pardavė abi vyskupysti už 30000 dolerių danų karaliui Fridrikui II, kurs jas pavedė savo broliui, erco-kui Magnui isz Holszteino. Buvėsis vysk. Jonas su piningais iszkako į Vestphalen, tapė protistonu ir ant senatves apsivedė.

Kettleris, sugrįžęs į Vidžiamį, priėmė paklanus kaipo naujas ordensmeisteris ir naujai rengėsi į karę. Rudeni 1559 m. jis su koadjutoriu arkivyskupo Kristupu užpuolė pas Nūggen (18 viorstų nuo Tarbatos) ant maskolių abazo, ir apveikęs neprietelių traukė priesz Tarbatą, bet tapė atmusztas. Kristupui grįžtant namon, Kettleris apgulo pyli Lais, bet neiėmęs traukė su murmancziais kareiviais į Oberpahlen. Taja pasekme jis tiktai surustino savo padėjimą. Lenkai pagelbos neatsiuntė, o caras kaipo atsakymą ant karaliaus reikalavimų, kad maskoliai iszsikraustytu isz Vidžiamio, pasiuntė į Vidžiamį po vada

Szuiskio nauja armija 1560 m. Maskoliai apgulo dratą Marienburgą pylį, viduryje ažero Marienburgo; tą pylį gynė Sybergas po to, kaip Pilypas Szall iš Bell'io tapė paskirtas zokono marszolu. Sybergas be smugio maskoliams pylį pavedė už ką jį Kettleris įmetė į Kirchlholmo kalinę kur tas ir mirė. Potam maskoliai skersai ir išilgai pustyjo Vidžiamį ir Žiamgalius, varėsi žmones, sugautus girėse, pulkais į Maskoliją. Karalius Sig. Augustas nesiuntė pagalbos, kadangi jo ginklų stova su Maskolija pasibaigianti tik 1562 m. Kettleris užstatė pylį Grobin Prusijos ercekui, pylis Kuldigą ir Ventpylį lenkų karaliui — ir bėdai augant į Rygą susirinko zokono vyresninkai ant rodos 1560 m. Jie sutarė dar sykį praszyti pagalbos nuo susėdijos kuningaikszečių, ir jei tokios nebutu — tai ordensmeisteris Kettleris turėsis tapti svietiszku kuningaikszečiu, apsivesti (ką 1566 m. Kettleris ir padarė su princese Ona iš Meklenburgo) ir valdyti Vidžiamį kaip svietiszkas tėvoniszkas kuningaiksztis; o jei reiktu svetimai galei pasiduoti, tai tegul tas butu del Sigismundo Augusto.

Balandžio mėnesyje 1560 m. ercekas Magnus išz Holszteino pristojo pas Arensburgą ir tuojau apėmė salą Ozelį su Kurszo vyskupyste. Ir Revalio vyskupas pardavė savo vyskupystę ercekui Magnui, ir Kettleris, suspaudoje budamas, turėjo anam paduoti draugingai ranką. Taip tai Magnus įgyjo per 100 mylių ilgą plotą, nuo Suomiszkesios maralkunės pas Revali per Vika, per salas Moon ir Ozelį, ir nuo Domesnees per Hasenpota, Nenhauzen ir Ambotę iki parubežiams Prusijos bei Lietuvos. Jis jau sapnavo apie įgyjimą karalybės.

Tuomi tarpu gegužyje 1560 m. antra maskolų armija, vedama kuningaikszečio Kurbskio, isigriovė į Vidžiamį, išz Tarbatos pustyjo daug riterių muižin, nukako į Estiją, ėmė vyskupo pylį Fegefeuer ir suardė bažnyčią Koszkull'iuose. Liepos mėnesyje atėjo trečia didelė armija į Tarbatą ir išz ezion traukė į Felliną. Zokono marszolas Pilypas Szall išz Bell'io nakties tamsumoje pas Ermez, netoli Valkų, su mažu pulkelin užpuolė ant maskolių, bet vii likosi iki vienam išzgalabyti, o gyviejie — zokono marszolas, 10 vyresninkų ir 120 zokono brolių, apvedžioti su triumfu po szalį, tapė išzsiusti į Moskvą, kur zokono marszolas Szall išz Bell'io tapė nuzurdotas.

Kuomet potam maskoliai traukė apgulti dratą pylį Fellin, Vidžiamio kuningaikszečiai susirinko į Pernavą: Kettleris, arkivyskupas Vilmas, koadjutorius Kristupas ir ercekas Magnus del rodos apie išzgelbėjimą szalies. Bet kad maskoliai pasirodė po vartais Pernavos, paskutinis seimas seno Vidžiamio išzbeigiojo, idant išzgelbėti savo gyvastį ir valnybę. — Fellinas tapė įmintas ir nudegintas į plėnį. Tik tai pylis dar buvo išzlikusi,

kur aplinkiniai gyventojai paslėpė savo braigmenas ir kur senas Fürstenbergas slapstėsi su savo skarba's. Papirko maskoliai įgultinė, ir taip jiems atiteko pylis 1560 m. Fürstenbergą su jo draugais išsveždino į Maksvą. Pagaliaus senis gavo vietovę Liubin, Kostromos gub., dėl buveinės ir ten turbūt jis ir mirė. Dabar maskoliai pasidalino į tris dalis: viena apėmė aplinkes Vendo ir Volmaro, antra — Viką ir aplinkes Revalio; trečioji traukė apgulti Veissenszteiną. Bet czion karžygiszkai gynėsi Altenbokkum per 5 nedeles ir maskoliai atsitraukė.

Maskoliams užkarianjant, lenkams apgandinėjant, eroкас Magnus lielyjimusi troszko patraukti Revalio miestą, estų diduomenę, juk ir visą Estiją prie karumos Danijos. Bet Rėvalis nusiuntė paslus pas szvedų karalių Erichį XIV (1560 — 68) sulygdamas miestą po szvedų apginklų. Tas pasigailėdams vientikių ir dėl išsvengimo Moskovitų susėdijos žadėjo rupintiesi apie Rėvalį, jam tiesas palikti ir apginti nuo neprietėlių. Kovinio mėnesyje 1561 m. feldmarszolas Horn su keletu karės laivų stovėjo pas Rėvalį ir apgulo pyli Rėvalio, ginamą per žinomą jau Altenbokkum su keletu lenkiszkų žalnierių; bet nėsant maisto, jis turėjo pasiduoti. Rėvalis pasidavė szvedams, pristojų taipgi estų ritterystės Harijos ir Virlando, o net ir Jerven'o (kuri paskui nuo Voldemaro II gadynės, beje po sūtikmės Stembyje 1237 m. prigulejo prie Vidžiamio). Nežūrint į perspėjimus Kettlerio, d. 4 jaunio 1561 m. tapė pasiraszyta ant aktu pasidavimo. Erichis XIV už tai žadėjo išlaikyti protestoniszkaį mokslą ir visas senesnes szalies tiesas.

Taip dedantiesi, Maskolija su Erichiu ant 2 metų sulygo ginklų stovą, o lenkija pareikalavo nuo Vidžiamio, jei dar ji kuomet troksztanti pagalbos susilaukti, kad formaliszkaį pasiduotų po Lietuv-Lenkijos virszenybe. Kettleris, arkivyskupas Vilnas, Vidžiamio stonai pristojų — tiktai Ryga tikėjo į drasybę sienų miesto. Spalių mėn. 1561 m. atvyko kuningaіksztis Radivilas, kaipo Sig. Augusto paslas, į Rygą su išlygomis pasidavimo. Kettleris turėjo atstoti nuo savo dvasiszko stono ir paimti Kursą bei Žiamgaliją nuokaraliaus į lėną; kitos szalys turėjo pilnai įkūnytos būti Lietuvai, potam-gi ir Lenkijai. Radivilas, Kettleris ir Vilimas įtraukė į Rygą. Duma miesto pagaliaus priėmė prižadus nuo Radivilo, jog bus užlaikytas evangeliszkasis mokslas ir visos miesto tiesos, ir nusiuntė paslus į Vilnių, kur spalių mėn. 1561 m. Sigismundas Augustas prisiekė ant Vidžiamio tiesų, ir pažadėję, palikti naujiems pado-nams protestoniszkaį mokslą. Potam jisai priėmė prisiegą paklusnumo nuo Kettlerio, arkivyskupo ir stonų szalies. Kuningaіksztis Radivilas, kaipo vietininkas karaliaus, kovo mėnesyje 1562 m. nukako į Rygą. Czion Kett'eris kaipo paskutinis or-

densmeisteris atvalnyjo Rygiszkis nuo duotos prisiegos, padėjo savo hersmeistriszką urėdą ir paėmė Kurszą bei Žiamgaliją nuo karaliaus į lėną. Karaliaus pilnāvaliui Kettleris atidavė savo zokono kryžių, zokono tiesas, raktus pylie ir miesto, kas išszaukė tarp vidžiamiečių didelį sugraudinimą ir karsztas aszaras. — Miestas Ryga stengėsi ilgiausiai išlaikyti savo surėdą ir tiktai 1582 m. jis pilnai pasidavė Staponui Batorini. 1563 m. mirė 21as ir paskutinis arkivyskupas Rygos Vilimas (margrovas išz Brandenburgo) ir tapė palaidotas katedroje Rygos. Karalius Sigismundas Augustas 1566 m. su visu panaikino Rygos arkivyskupystę.

Taip tai seniaus suvienytos provincijos Vidžiamio, Ėstijos bei Kuržiamio tapė išzdraskytos į 6 dalis:

1) Caras Ivanas IV pasilaikė buvusę vyskupystę Tarbatos, taip-gi Narvą su jos aplinke.

2) Ercokas Magnus išz Holszteino įsteigą Pilteno arba vyskupystę Kurszo ir vyskupystę Ozelio, prie ko ir Vik priklausė.

3) Szvedų karalius Erikas XIV visą Ėstiją, atskyrus Viką.

4) Karalius Sigismundas II Augustas — Vidžiamį.

5) Kettleris ercokystą Kurszo ir Žiamgaliją po lietuv-lenkiszka lėninkystę.

6) Ryga iki 1582 m. liko dar valnu cėsoriszkos vokiečių valstijos miestu.

Kas atsieina kencziancziųjų žmonių, tai jų padėjimas paskutiniuose metuose grimzdanczios ir skėstanczios valstijos pasiekė patį rubežių žmogiszko bėdin-gumo ir vargo; nės netik jie buvo atiduoti ant valios ir tikslo nožmių ponų, bet ir per siuntanczias gaujas barbariszku tautų jie buvo nežmoniszkiausiu budu kankinami ir zurdojami ar pulkais, pagriebti nuo tėviszkos žiamės ir giminės, pardavinėjami Rusijos turgavietėse į vergybą. Ir nužudytiejie bei parduotiejie nebuvo dar pacziais nelaimingiausiais. Baisiai sudarkytos, iki nepakeliamai įkoneveiktos moters, mergos ir vaikai buvo pasibaisėjimu ir nuoganda dėl tų, kurie jas mylėjo, ir nubaidė ant visos ateitės tyką bei kantantumą nuo naminio židinio.

Tarp pasekėjų didžiojo Vittenbergo reformatoriaus veikiai atsirado partijos ir neapikanta. „Ginczyjosi

nēt už taszkelį virsz, i lyg kad nuo to priderētu žiamiszka grovė ir amžinas iszganymas“. Prapuolė krikščioniszkoji dvasė bei meilė! . . . Taip buvo dvarė pasenusio Albrechto Prusuosė, kur svetimžiamiai tėoliogai jiems netikinczius banityjo, szmeižė, kalino . . . Isz tos tai mokslainės atvyko pamokslininkai i Vidžiami, ir tai buvo vis menkiausieji Vokietijos tėoliogai, kurie nei latvių nei ęstų kalbos nemokėjo, ir kurie džiugų gyvenimą vedė su ponija podraug. Visoje szalyje nebuvo nei vienos mokslainės, isz kurios tenbuviai butu ant kuningų iszėję. Tuomi tarpu burai turėjo kuningus užlaikyti, o vokiecziai ant metų teduodavo ant to po kumpi. Kuningai tik apie savo praturtimą rupinosi. Už tai tarp ęstų ir latvių krikščionybė buvo visai nesuprantama, Vidžiamyje laike karių visos bažnyczios tapė nudegintos, o Kursze ir Žiamgaliuose 1566 m. buvo tiktai 3 parapijinės bažnyczios Jielgavoje, Bauskėje ir Doblene, ir keletas menkų koplytpalaikių — Kuldigoje, Ventpylyje, Talsene, Tukkume, Kandavoje ir Žabeliuose. Rods latviai nesugrižo i užmirsztą senąją tikyba, ale paskendo prietaruose ir ėjo prie burtininkų, kerėtojų ir raganių, pagal kurių paliepimą jie kabinėjo kaspinus, garbanas plaukų, monėtas, vaszką ir tt., ant senų ažuolų ir liepų. Daugiur vaikai nebuvo krikosztjiami nei vieros pamokinami. Už tai Einhorn sako:

Du armer Kurischer Bauer,
Dein Leben wird dir sauer.
Du steigest wohl auf den Baum
Und haust dir Sattel und Zaum,
Du gibst den Pfaffen auch ihre Pflicht,
Und weisst von Gottes Wort doch nicht.

Baisi smarkybė priesz burus, „nemylistingumas dėl pabėgėlių“ paskutiniame zokono valdžios laike buvo pasiekusi savo augsztybę. Kettleris 1567 m.

seime Rygoje iszrupino pastatymā 70 nauju bažnyczių Kursze ir Žiamgaliuose ir idant rastusi kuningai mokanti latviszkā kalbā.

V.

Vidžiamis lenkų valdžioje (1562—1625).

Lenkai neiszpildē nei vidžiamiecių viltis nei savo pažadus, o norēdami paglemžti Estijā susikirto su Szvedija. Maskoliams ir danams seiles ryjant ant Vidžiamio ir Estijos, Pabaltijos krasztas tapē gincų obuoliu dēl susēdiszkų valstijų bei muszia-viete vainose, per ką visa szalis giliai paskendo i bēdas. Ir bažnyczios reikaluose lenkai nedavē žadēto apginklo, ir per jezuitų priežastį Vidžiamis įgyjo katalikiszkā vyskupą (Vendene), o Rygoje, Vendene ir Tarbatoje net liuterių bažnyczios tapē permaintytos i katalikiszkas. Lenkams valdant, tiesos pomū buvo kojomis myniojamos, nēs lenkai geidē „užmarēnus (vokieczius) iszvyti atgal už marių, isz kur jie buvo atsibastē“. Bēdnas buvo žmonies buvis, nēs cziulpē jo syvus vietiniai pōnai, svetimi kareiviai ir lenkų urēdininkai, Bažnyczios ir mōkslainēs puolē; protestoniszknų kuningų gyvastis buvo pavojuje. Miestai per apgulinų vargus supustējo ir nubēdno; prekyba ir amatai sustojo, — trumpai sakant: visatinis pakrikimas įvyko. Tiktai Vidžiamini geriaus ējosi, kada jis pateko per Gustavą Adolpha (1611—32) i szvedų valdžią.

* * *

Dabar Vidžiamį valdē lenkų administratorius ar vietininkas. Pirmu administratoriumi buvō paskirtas 1562 m. Gotthardas Kettleris, kuns jau 1566 m. tą urēdā padējo szalin dēl negerumų, jam daromų per vidžiamieczius. Jo vietā užēmē 1566 m. lenkų didis marszolas Jonas Chodkevyeczius, kurs labai buvo urszus ir nežiurējo ant tiesų bei privilių diduomenēs. (1582 m. administratoriumi tapē vyskupas Jurgis Radivilas, vėliaus tapēs kardinolu, ir po tojo 1603 m. Jonas Karolis Chodkevyeczius). Įvykus Lublino unijai 1569 m., Vidžiamis ir Kurszas ējo i nepadalinaimą valstijini kunā Lietuv-Lenkijos. 1566 m. Sigismundas Augustas Vidžiamini suteikē titulā ercokystēs ir drauge davē įpatingā žiameženklį. Sigismundas Augustas mirē be vaikų 1572 m. ir Lenkija tapē rinktine valstija.

Ercoko Magnaus pastangos padidinti nupirktąjį plotą žiamēs nepasisėkē; už tai jis pasidavē vylionēms Taubēs ir Kruzēs, ir pastojo vasalu caro. Moskvon nuvykēs 1570 m. jis

tapę paskirtas karaliumi Vidžiamio (žinoma maskoliszkosics dalies) po Maskolijos lėnkysta, apsivedę su anuke Ivano IV ir su pagelba maskolių vaisko jis turėjo įsteigti vasaliską karalystę. Jam vienok menkai kas sekėsi, taip kad jis pasiliko tik-tai prie apturėjimo Oberpahleno — taigi karaliumi be žiamės, paskendusiu bėdoje ir skoloje. Kad Ivanas neįsispildė savo prižadėjimu, beje duoti jam Vidžiamyje keletą pylių ir kitokių turtus, Magnus 1548 m. įėjo į derybas su lenkų karaliumi Steponu Batoriu (1575—86) ir padarė Bauskėje suderybas, pagal kurias jis anapusdauguvizskės pylis, kurias jis paskuti-neje vainoje buvo užėmęs dėl Maskolijos, pavedė Lenkijai ir pasidavė po Lenkijos apginklų. Tada jis pasitraukė į savo įsteigą Pilten ir tai Piltene tai Dondangene laikė savo sėdėnė. Jam Piltene mirus 1583 m. jo pati sugrižė į Maskoliją. Įsteigą Pilten 1585 m. po daugelio vaidų atsiliko lenkų karūnai. — Oczelis ant laiko pateko Danijai.

Maskolių ir švedų grūniamą, Ryga 1580 m. pradėjo taip-gi derybas su Steponu Batoriu, ir 1582 m. po rodos Gradne įvyko pilnas Rygos pasidavimas po Lenkijos vyresnybė. Batory žadėjo miestą ginti nuo paszalių neprietelių ir išlaikyti protostoniskąjį mokslą bei iktuometines Rygos tiesas. Ir kad maskoliai geidavo sudejimo ginklų, Batory reikalavo, idant jie išsineszintu iš Vidžiamio. Popėžius Gregoras XIII atsiuntė pas Batori ir pas carą kytrąjį jezuvitą Possevinį kaip, taikin-toją. Lenkams likus pergalingiems pietiniame Vidžiamyje, caras nusiuntė paslus į kaimą Kiverova Gorka (15 virstų nuo Sapolskio), kur lenkams maskoliai turėjo pavesti viską, ką turėjo Vidžiamyje, po kam 10 m. ginklų stovą įvyko. Tada didvadis Žamoiskis atvyko su kariauna į Vidžiamį ir 1582 m. įtraukė į Tarbatą. Maskoliai taip-gi Oberpahleną atidavė lenkams, ir taip 1582 m. Vidžiamis pilnai atiteko karaliui lenkų, per sątaiką Kiverovos Gorkoje (arba Sapolskiszkeje sątaikoje).

Vidžiamyje lenkų rėdas savo išdėdumu ir tikslu veikiai pelnė neužsiti-ejimą. Ir katalikystę czion pradėjo gaivinti jezu-vitai, taip-gi minėtasis Žamoiskis. Rygoje esantis kłosztorius Marijos Magdaliszskės davė priežastį dėl platinimo katalikystės. Maskoliams išsikrausčius 1582 m. Batory liepė Tarbatos dūmai neatstatinėti katalikų nuo miestinių uredų ir jiems pave-lyti valna pildymą savo religijos. Vienlaik Batory iš užru-bežės į Vidžiamį parkvietė katalikizskus amatininkus, pavalnino juos ant 10 metų nuo pagalvių ir apdovanojo juos žiamėmis. Potam Batory apskelbė karaliskų rasztu įsteigimą vyskupystės

Vidžiamyje. Ir Žamoiskis atvykęs į Tarbatą pavedė Joninę bažnyčią protestonams, o Marijos bažnyčią, vyriausiąją, katalikams. — 1582 m. Batoriui su daugeliu vyskupu ir urėdininkų atvykus į Rygą prasidėjo derybos dėl pavedimo katalikams protestoniszku bažnyčių. Rygiszkiei siulė buvusią maskolių cerkvę, bet Batory reikalavo bažnyčių Jokubo ir Magdalenos, prigulinczių jau per 60 metų protestonams, ir katalikai jas pasiėmė prieš nora dumos miesto. Yra mislyjama, kad Batory ketinęs vokiečius, kurie atsibastę spaudė vietinius gyventojus, išsvyti iš Baltijos szalies į jų gimtinę, net jis norėjęs dėl to ir su szvedais suderybas padaryti.

Baigiantis 1582 m. dėl Vidžiamio tapė isticigta vyskupystė Vendene, kuri likosi, pagal Selikovskio patarmę, apdovanoja pylymis ir aplatais Volmario, Trikatės, Burtnieku, Vrangelshofo, Rodenpoies ir Odenpäh. Vyskupas galėjo savo buveinę laikyti Vendene, taip-gi pylyse Tarbatos, Fellino ir Pernavos. Pagal rangą vyskupui pateko, pirma vieta po administratoriaus. Iszrinkimas vyskupo ir kapitulos prigulėjo karaliui. Pirmu vyskupu tapė Solikovskis iszrinktas, bet jis veikiai apėmė arkivyskupiszką urėdą Lamburge. Jo ipėdiniu buvo abatas Aleks. Mielinskis. Dabar 1583 m. Passevini atsiuntė 12 jezuvitų į Rygą, su karaliaus rekomendacija. Tie palengva apsibuvo visuose miestelinose Vidžiamio ir ipacziai stengėsi į savo tinklus pagauti prastus žmones, szalindami juos vylionėmis nuo protestontizmo. Bet jau 1583 m. tapė paskirtas vyskupu mokintasis Patricius ir jis buvojo Vendene. Patricijaus ipėdiniu buvo Otto Szenking ir paskutiniuouju Vidžiamio vyskupu Vendene.

Jezuvitų darbas visus pripildė neužsitikejimu ir neramumu. Kad Batory 1582 m. pavedė kardinolui Radivilui įvesdinima naujo kalendoriaus, pataisyto per popėžių Gregorą XIII, didesnė žmonių dalis Vidžiamyje, ipacziai miestuose, labai prieszinosi tam papistiszkam iszradimui; isz dalies ta atmaina tramdė tulas szventes. Kilo sukirsziniai Tarbatoje, Pernavoje ir Rygoje. Berods Tarbatoje priėmė Gregoriszkąjį kalendorių dėl ukėsiszkojo laiko, bet evangėliszkiejie kuningai szventino szventes pagal Julijiszkąjį kalendorių. Pernavoje karaliaus paliepiną priimti naują kalendorių sunaikino. Ipacziai Rygoje viskas vire, jau tai dėl atėmimo bažnyčių Jokubo ir Magdalenos, jau tai dėl isticigimo jezuvitų kollegijos sutikimiui su karaliaus noru. Rygiszkiei matė atmainoje kalendoriaus tolesnį žingsnį katalikinime szalies, už tai jie prieszinosi karaliszkai įsakmei apie naująjį metrodį. Kad jezuvitai czion szventė kalėdas pagal naują kalendorių, žmonės isiveržė į bažnyčią, svaidė į kuningą, miszias laikanti, akmenimis ir bjauriojo szventus indus. Tie

dalykai supykddino Batorį. Ercokas Kettleris, kurs per rasztą ragino vienybėn, pats pribuvo į Rygą kaipo tarpininkas ir 1585 m. padarė sutikmę, pagal kurią parapija žadėjo klausyti dumos, o duma valdyti pagal teisą ir seną paprotį. Karaliūgi turėjo perpraszyti, dėl ko paslai tapė išzsiunsti į Lenkiją. — Vienlaik bet kiti 4 paslai, vedami Giesės, vyko į Stokholmą, derintiesi su Szvedija Rygos dėlei. Berods pilnavalės, pagal savo paties žodžius, Giesė neturėjo, vienok jis tą kelionę atliko sužinėje 40 vyrų, kurių rankose buvo valdžia miesto. Bet Giesės stanga pasiliko be vaisiaus, kadangi Staponas Batory mirė ir Sigismundas III, sunus szvedų karaliaus Jono III, ipėdinis sosto Szvedijos, tapė pakeistas ant Lenkijos sosto (1586 — 1632).

1597 m. Zygmantas siuntė į Vidžiamį revizijos komisiją dėl isztyrinėjimo padėjimo žiamionių burų. Toji uždraudė karaliszkų dvarų valdovams apsunkinti žiamionis naujomis mokesčymis ir pavėlyjo jiems parlavineti žiamės augalus miestuose, ant ko potam ir ponija pristoję. Bet komisijos darbus veikiai sustabdė karė kilusi tarp szvedų ir lenkų.

Sigismundas III, karalius lenkų, o nuo 1592 iki 1604 m. karalius ir Szvedijos, buvo dar uolesnis katalikas už Stepą Batorį. Už jo perėjimą į katalikystą, protestoniszki szvedai 1599 m. pakele maisztą. Ercokas Karolis išz Sūdermanlando tapė apiekuonu Szvedijos paskirtas. Tas užpuolė ant lenkų Vidžiamyje, liepė ponams žiamionis atvalnyti nuo baudžiavos, taipgi vėlyjo, kad žiamionių vaikai butu netik siuncziami į moks-lainę, bet kad jie mokintusi ir taupyta amatus, bet dvaronijai pasipriesziinus, su Vidžiamio ritteriaus sudora sutarė, tapė 1604 m., Sigismundą numetus, karaliumi Szvedijos po vardu Karolio IX ir valdė iki 1611 m. Jam pasekė jo sunus Gustav Adolph, 1611 — 32 m.

Sigismundui betroksztant atgauti Szvediją, Gustav Adolph kovėsi laimingai su danais ir maskoliais. 1621 m. su 100000 kareivių pristoję pas Dūnamindę, apgulo Rygą ir privertė pasiduoti po Szvediją, ir 16 d. rugsejo Gustav Adolph su dale vaisiuo iszkilmingai įžengė į Rygą. Karalius Petro bažnyczioje pasimeldė, o jezuvitai, kurių tik 6 belikę buvo, jam pavedė raktus bažnyczios Jokubo.

Gustav Adolph pavėlyjo valną prasiszalinimą dėl lenkiszkų uredininkų, jezuvitų ir visų katalikų; jis patvirtino visas miesto tiesas, įgytas nuo Sigismundo II Augusto; tarp kitko pavėlyjo ukėsams Rygos dvarus pirkti ir apturėti. Rygą potam karaliui prisiekė viernybe. Gubernatoriumi Rygos Gustv Adolph paskyrė valstijos dumezių Krusę, kuriam į pagelbą tapė priduo-tas vice-gubernatorius. — Gustav Adolph palikinas įgultinė

Rygoje, traukė pergalingas per Kurszą, paėmė Jielgavą, kuri potam vėl į lenkų rankas puolė, ir grįžo su vaiku į Vidžiamį. Dūnamindė taip jau pateko į rankas švedų ir aplinkinė didžiūnija skubinosi naujam valdonui nusilenkti.

Gustav Adolph palengva toliaus vajavojo. 1622 m. jis įėmė Volmarą. Kapitonas Korff: kurs lenkiszka vaiską vedinas atėjo į Vidžiamį, tapė sumusztas pas Smilten per feldmarszolą Vrangelį ir persikėlė atgal per Dauguvą. Tarp neprietelių parėjo ant dviejų metų stova ginklų. Bet už tai 1623 ir 1625 m. Rygoje vieszpatavo pavietrė. Dėl ligustumo Krusė tapė pavainytas nuo gubernatorystos ir 1622 m. paskirtas feldmarszolas De la Gardie ant gubernatoriaus Vidžiamio ir Estijos.

Pasibaigus ginklų stovai 1625 m. Gustav Adolph su druta kariauna atėjo į Vidžiamį vėl. Jis patsėjo į Rygą, idant isz czia Padauguviuose veikti priesz Kurszą; o vadas Gustav Horn su finiszku vaiku vyko į Narvą, idant susivienijęs su vaiku esancziu Ingermanlande ir Estijoje, drauge su De la Gardie užpulti ant Tarbatos. Gustav Adolphėjo priesz Kokenhuzen, kuri liepos men. 1625 m. pasidavė; czion jėzuvitai taikėsi karalių paraku suplaiszinti, bet nepasisekė. Potam aplinkinės pylis szvedams pasidavė per tris nedėles.

Nors tarbatėnai negavo pagalbos nei nuo lenkų karaliaus nei nuo vado Radivilo, jie rįžosi patys miestą ginti nuo švedų. Bet Hornui ir De la Gardie miestą apgulus, turėjo 26 d. rugpjuczio 1625 m. pasiduoti. Diduomenė igijo valną prasiszalinimą, taip pat kareiviai, jėzuvitai, kuningai ir ukėsai. Veikiai ir aplinkinės pylis pasidavė. De la Gardie įėmė Neuhausen, Horn-gi — pyli Marienburg. Rudeniop 1626 m. pats Gustav Adolph atvyko į Tarbatą, patvirtino iktuometines tiesas ir naujas įrėdnes, įpacziai mokslaines steigė. Per jo storonę visoje szalyje pasikėlė apszvieta ir rėdas.

Isz lenkų pusės vajavojo vadai Sapieha ir Gasieviskis. Gustavą Adolphą rėmė kancleris Okenstierna, vienas isz didžiausių valstijos vyrų savo laike. De la Gardie tinginiaujant, 1628 m. karalius pavėdė vainos vedimą smurcziamjam Hornui, kuris veikiai sumuszo dvi lenkų armiji pas Vendeną ir Lemsalių. Gasieviskis potam apleidė Vidžiamį. Horn apsistojo abazu pas Lennevarđen ir kerszyjo Kurszui. Kurszo ercoкас Pridrikis, sunus Gotthardo Kettlerio, ne be sunkenybių prikalbino abi neprietelingi galybi ginklus sudėti iki rugpjucziui 1629 m. Tolesni musziai jau įvyko lenkiszkuose Prusuose. Pergale Gustavo Adolpho, prancuzams ir brandenburgiszkiems, vėliaus anglams tarpininkaujant, atvedė ant ginklų stovos Altmarke, Prusuose, 16 d. rugsėjo 1629 m., kur Gustav Adolph iszdavė savo prusiszkus užvajavojimus, bet Vidžiamis pasiliko prie

Szvedijos. Drauge katalikams ir protestonams tapę sutarta pilna tikėjimo valnybė ir tarp Lenkijos bei Szvedijos valna prekyba. Tai-gi Vidžiamis 1629 m. pastojo szvediszka provincija. Ėstija jau 1491 m. pristojusi buvo prie Szvedijos.

Kas link darbų ant literarizskos latvių dirvos, tai ir dabaramažai kas buvo daroma, nors jau kuningai, idant izlaikyti tarpžmoniais mokslą Linterio, griebėsi mokintiesi latviszkai. Gotthardas Kettleris velyjo dėl latvių isteigti priebažnytines mokslaines, rupinosi Rygoje įkurti latviszką gimnaziją ir įsakė apie rasztus pasirupinti. Dėlto 1586 m. tapę spaustas Karaliaucziuje „Enchiridion“, perguldytas iš vokiszkos kalbos į latviszką per J. Rivijų. 1587 m. išėjo dar 3 kiti raszteliai iš spaudos, tai ir viskas, kas tapę drukuota latviszkai XVI szimtmetyje. Rygoje tapę pirma latviszka kninga spaudinta pas Molliną 1615 m., beje giesnės, gabalai iš biblijos, 10 dievo bauslių ir enchiridionas — viskas į vieną kningą tapę sudėta. Tai buvo pirma latviszka maldų kninga. Minėtoji 10 dievo bauslių tapę jau aplink 1530 m. suraszyta per N. Rammą, latvių kuningą prie Jokubo bažnyzios Rygoje. Kuningai taip mažai latviszkai mokėdavo, kad jų pamokslai budavo pusiau vokiszka sakomi ir gan greit tik jiems patiems suprantami, dėlto 1614 m. dvaronys Rygon į sąeimę susiėję jau kalbėjosi, ar nereiktu su visu atleisti latviszkuosius kuningus.

Galynėje Szirvydo ir Jaknavycziaus latviszkai raszinėje rasztus Vilimas Buckis, Jurgis Bergeris, Tolgsdorf Erdman ir kiti jėzuvitai (Jaroszewicz, III. 216).

Isz Petrapylės.

Skaitytojai Lietuvos laikraszezių jau žino gerai, kokius sunkius metus perleidžia Maskolija mūsų dienose: penkn etinis bėdas, sziltines ir gale galo cholera pakibo ant visu rytinių ir vakarinių rėdybų. Maskolijos dėspotizmas nemėgdamas su visuomene dalytis savo nuomonėmis ir darbais, idant neparodyti savo silpnumo, pernai nebegalėjo iszturėti ir szaukėsi prie svieto, szaukė ir reikalavo pagalbos dėl savės. Sakau dėl savės, nės visus gėrus darbus visuomenės pasisavinio ir per tą padrutėjo jos autoritėtas. Szauksmui valdžios tiesa atsiliepė szvietas, nės szaukė vardan nelaimės prislėgtųjų žmonių. Vienok atsiliepims buvo

gan silpnas; urėdninkai ir pininguocziai suprasdami paslėptą mislį valdžios, kantriai nutylėjo, mislydami tiesiai, kad duoti piningai isz seno paproczio nepasieks tų, dėl kurių duodasi. —

Ne tokiu rambju buvo mokslų jaunimė. Jos skai-
sti meilė pavargusio artimo, jos teisi ir karszta szirdis
užsidegė szventa ugne prie pagelbos, prie dorų darbų ir,
negalėdama szelpti turtais, szelpė savo tikru pasiauka-
vimu. Lyg tik iszgirdo jų žvali dvasia vaitojimus ir stenė-
jimus badadvesianjancziųjų ar mirsztancziųjų nuo cho-
leros, tuojaus visa užmirszusi mokslų jaunimė puolė
prie darbo; negailėjo nei savo jaunų dienų, nei genezių,
nei sveikatos, užmirsze savo ločną gyvenimą pasipylė
po priepuoliais naikinamus placziansius krasztus Mas-
kolijos. —

Bet kuo sunkiausia eilė teko mokslo moteriszkai
jaunimai: — palceriutėms, akuszerkoms ir mokintojoms.
Patys gilejie verpetai nelaimės, kur atsargesni vyrisz-
kiejie, užsimetę neregincziais, liovės įžengti, o vyres-
niejie besiteisindami reikalais rėdymo gyveno tarpu
daktarų ir sveiko valgymo, nei akių neleisdami į už-
krėstus ligomis ir smerdziu sodžius ir miestinius urvus,
kur susitelkė tikrasai kerszta bado, mirties ir nusi-
minimo; sakau tie verpetai buvo lankomi kuo ne vien
per moteriszką jaunimą. Visi akyveizdžiai vienu balsu
sutaria, jog pirmasai ženklas paszelpos atėidavo pa-
veikle „kursistkos“ (t. j. mergaitės isz mokslincyzių),
kuri ramiai ir gludniai karszindavo mirsztanti, ant
rankų kilodavo iszgyjanti, padėdavo tyromis aszaromis
verkti naszlaicziams kudikiams, penimiems isz burnos.
Kiekvienas žino, ką moteriszkė gali padaryti nusimi-
nusiam žmogui, kada jos atlapai atsiveria minkszta,
milsna ir gluodna szirdis! —

Palaiminimui szioms krikszczioniszkoms darbinin-
kėms galo nebuvo, kur buvo vargai ir nelaimė. —
Valdžia tą žinojo ir negalėjo nepripažinti to, kad jau-
nimė tiek pagelbos nesza žnonėms; mokslincyzių

visoje Maskolijoje buvo uždarystos lyg giliam rudeniui, nės jaunimė gelbejo ciesorystę nuo amžino puolimo. — Vienok žiemai atvykus cholėrai atvėsus duonai iš Amerikos pribuvus, jaunimė ramiai nors izskamuota, nupuolusi ant veido, bet su skaisečiu linksmumu dvasioje sugrižo į mokslinczias, idant ten surinkti daugiau smagumō, izslavinti savo prota ir szirdį ant numylėtos teisingos žinios, idant su sudvieilintomis spēkomis vėl pulti prie alpstanczių artimų, szaukenczių nuo žmonių pagelbos, kas yra laukama ateinanczioje vasaroje. Regisi, reikėtu jaunimą nors kiek ir paczėdinti, nors kiek pajauti, nės nuvargo be kovojant ir be gelbant valdžios smaguma. Vienok ne tokia izsmintis maskolių valdžios! Ji ne vien užjaust ne užjauczia, bet lygiai tycziomis prie ēsanczių sunkenybių prijungē naujas, idant tas nelaimingas mokslo, tiesos ir žmogiszkos meilės moteris stacziai izsnaikinti. Szit Petropylės moterų mokslavietēse niekur neiszteisinašos kaipo neturinczios kaltybės, tai truczinasi, tai izvežamos iš Petropylės, tai taip smaugiamos, kad buriais paczios bega, neno ēdamas amžino nusiziaminimo ir bijodamos užu savo vardą žmogystės. Szit pabaigoje praėjusių metų kursuose akuszerių viena mokintinė ko ten nemokėjo atsakyti profesoriui; szis ažuot iraszymo neažos žymės, kas visuomet darosi, ēmē ją lojoti, keikti, su kojomis trapinti, gale-galo nenuturēdams profesoriszko kerszto, suszukō: „lauk, laukan užduru!“ Atbigrižes prie kitų mergaiečių szaukē: izszveskit ją asz nebėgalin izzkēsti!“ Vienok draugės ne vien neiszvedē mylimos mokintinės bet nuo profesoriaus pareikalavo persipraszymo užu neteisingai užgautą szlovę. Profesorius žinoma turėjo valia virszininko ir despoticzmas jį izzteisino; o mokintinės, kad daugiau nebesiskustu, kada jas spjaudys, lojos, ar musz kaltai arba nekaltai — vis toja, buvo paszauktos prie virszininko Petropylės dėl užklašymo dar smarkesnio izzpeikimo; ir ant galo, kad tas priepuolis neužsimirsztu ne tik Petropylėje, kur tai-po-gi turi

visi bijotis, liko 3 mokintinės išmestos iš mokslinycios ir umai išvežtos iš Petropylės. Regi, meilus skaitytojai, kaip mokia jauninę kantrybės! Ir kantrėji! — Vienok daug esti tokių atsitikimų, ir kantrybė nebeisgturi ir plyšta. Šit mokslinycioje dantų gydymo Vžinskis iš kur iszeina daktarai dantų, atsirado viena taip nekantri, kad savę nusižudė tyczioms. Tai atsitiko taip: Vžinskis ir jo paskirta vyresnybė labai mėgia mergaiečių skaisčius vaidelius. Kas duodasi savę pacziupinėti užu paczių, pažasečių, ta esti mylima ir užu tariama. O kuri nesiduoda to su savim daryti, nor ji vienodai su kitomis įnesza kasmet po 100 rublių užu mokslus, nors ji daug geriaus užu kitas mokiasi ir darbuojasi, vienok esti visur nekencziama, kaip pikta žolė. Prie eilios tokių dorų mergaiečių priderėjo viena labai mylima draugių mokintinė. Vžinskio sunėnas jos neužmėgo, nės nesidavė savę czupinėti; užtatai liko taip išlojota prie svieto ir išzdirbta, kad ji su aszaromis parbėgo namon iš mokslavietės.

Karsztas perdėtinio sunėnas, bijodams pasiskundimo vyresnybiai, pats apskundė nekaltą ir nužiamintą mergaitę. Susirinko bieziuoliai Vžinskio ir jo sunėno ir sutarė išmesti mergaitę iš mokslinycios. Tam atsitikus mergaitė, negaudama niekur teisaus užtarimo, nusiminė ir priėmė trucziznos. — O kas-gi jai bepasiliko daryti! Dabar ji teisi, nės niekam nebekliuva nei gražumas veido, nei puikumas dvasios.

Bet tai dar nevisos moteriszkos mokslavietės vyresniosios, ir ne visi žabangai. Pradžia szių metų pasiženklino dėl moteriszku pelczeriszku kursų griaudžia ir skaudžia votini dėl troksztanczių apsiszvietimo Maskolijos moterų. Istorija ir įtalpa szio prie puolio tokia:

Pradžioje gruodžio mėnesio perdėtinis pelczeriszku moteriszku kursų vadinamų „Roždenstvenskije“ — senas daktaras Bertensonas turėjo szvesti 25 metinį jubilėjų savo tarnavimo minėtiems kursams.

Norėdamos išreikšti savo guodoną kursams ir pamylėtam mokslui mokintinės sutarė pasinaudoti iš atsitikimo ir paduoti adresą Bertensonui, kaip ženklinotojui mokslinyczios. Vienok keletas mergaizių, jausdamos, kad Bertensons nepridera prie valyvų ženklinotojų kursų, nepasiraszė ant adreso; negana to, pats adresas pragaiszo. Daugumas sutarė paraszyti antrą kart adresą, pasiraszė ir net sprangancziam iš pasi-puikavimo Bertensonui prie susirinkusios diduomenės padavė. Bet praėjus keletui dienų pakeltas kaip ant mielių urėdininkas užtėmyja pravardes nepaženklintas ant adreso; jo dydžiavimasi likosi sudrumstas, o dėspotijos pajautos užsidegė kersztu. Sutikęs audytorijoje vieną mergaitę, prisikabino prie jos, ėmė keikti, kolioti iš viso balso, kad skardas pasiekė visas susparas didelio rumo, ir bliaudams „laukan, laukan!... man tokių nereikia!“ išzvarė ją oran.

Taip nekaltai ir taip giliai nutrenktą mylimą draugę užu tarė visi keturi kursai; susirinko į vieną kuopą ir pareikalavo nuo Jupiterio išsisteisinimo. Szis atėjo ir, nors prisipažino pradėjęs ėsas pykestauti, vienok iškeikė visas susikuopusias „vagilkomis, pavogusiomis ir slėpiusiomis vagius adreso, paleistuvėmis, nedėkingomis, užu mokymą, prieszininkėmis Monarkijos, kuri jų užtat nepagirs“. Daug jis sakė savę girdamas, joms-gi amžinai žmogaus vardą atindams, kaipo nenorinczioms jam priderancziai vergauti. Kas-gi abejotis gali, jog mergaitės, užbaigę 7—8 kliašas gymnazijų, suaugę tankiai mindamos po kojų geras partijas ir aplenkdamos konservatyviszkų tėvų peikėjimus, czion suvažiuoja ne dėl tarnavimo mokintojams ir jų guodonės, bet dėl išpažinimo tiesos mokslų, dėl padrutinimo savo spėkų paszvestų dėl vargstanczios žmonijos, nės karjera pėlczėriutės yra skurdesnė, ne kaip ubago.

Vienok vyresnybė kitaip žiuri ir bijosi tokių pažvalgų, vadinamų revoliucijiszkomis, nigilistiszkomis ir tt.

Jaunimē tā visuomet jaučia, bet braszkant kenczia. Sziaame karte gyvas veiklumas, reikalaujantis stacziai ir amžinai išszižadėjimo brangiausias dėl žmogaus sielos ir velentis po kojų pasiputusias urėdo, peraugo išlavinta kantrybė mergaiczių, kurių gryoji dalis, skaitliuje 45 padavė pareikalavimus savo dokumentų, nės kitoniszko kelio nebeliko, idant nors užmirsšti savo nusiminimą, ne be minint jau apie iszteisinimą.

Lengvu yra isztarti 45 žmonės! kad jų iš viso keturiuose kursuose te buvo 140! Bet kiek szvieto ateinancziuose priepuoliuose ligonių, badašvesiaujan-
czių, nusiminusių ir mirstanczių pritruks išzganingos paszelpos! Mažai 45 tukstancziai Vyresnybė žiaurai pripažino kaltybę Bertensono, jį peikė, vienok užturėjo vietoje, o teisingas ir prižadėjusias paaukauti savo meilę prie mokslu, vien tik kad nenusižiaminti lyg purvo ir per tą nenužiaminti moksliszkų teisybių, mergaites, szelpėjas žmonijos; kancziais policija, išzuok-
dama išvarė iš Petropylės. Laikraszcziai nei vienu žodžiu apie tai neiszsitarė, nės buvo užginta. Vyrisz-
ka jaunimē su skaudanczia szirdžia sudėjo mezlavas dėl išzmestų oran be prieglaudos draugių ir kovėjų užu szlovę žmogystės ir mokslo! Bet, atminkite lak-
sztai istorijos szius ženklelius persekiojimo spindulio szviesos tamsiojoje vieszpatystėje! Ka maskoliszki laikraszcziai slepia, tai drąsus lietuviszki lai iszaiszkina dėl naudos žmonijos! — Czia su gailesczia nutylime apie lietuvaiteis, ēsanczias szioje mokslinyczioje ir ty-
cziomis be szlovinanczias Bertensoną!?

B—is.

Kritika ir Biblijographija.

Wspomnienia z przeszłasci, opowiadane Deotymie przez Antoniego Edwarda Odyńca. Warszawa. Nakład Gebethnera i Wolffa. 1884. s. 460.

Stebėtiesi reikia, kaip mažai sziaudykszcziai lietuvmyliai rupinasi apie žmones, kurie, nors iš lietuvių gimę, savo gyve-
nimo darbus paszventę yra dėl gero mūsų susėdams; juk per-

žvalgą darbų tokių vyrų, kaip Gisėvijus, E. Kant, Mickevyczius, Kraszevskis, ir kiti, lygiai kaip ir neprietelių lietuvių, k. a. Kojaloviczius, Mikuckis ir daugybės kitų, galėtų įpaciai sziądien lietuviams paslužyti ant naudingo pasimokinimo! Taipgi rastųsi daug medegos dėl teisingesnio apsudyjimo tų ipatybių lietuvių gyvenimo. Bet lietuvių vyrai ažuot pasirupinimo apie tolygiaus svarbius dalykus, vieni neretai dar mėgsta gardžiai sapnuoti apie kelimą kalbos, ir vienatūnai kalbos, kiti-gi užsiėmę yra supelyjusį ir sukrėstą tikėjimą gynioti nuo teisingų užmetinėjimų, o laiko daugumui nei neliekti ant pažvelgimo į tai, ką padarę yra mūsų svetur dvasėje nuklydę broliai.

Tarp „svetiniems dievams“ tarnavusių lietuvių priguli ir A. E. Adinczius, kurs savo dramomis ir iszguldymais isz kitų kalbų (isz rasztų Byrono, Moore, Walter Scott, Szillerio) nemenką nauda yra atneszęs lenkų literaturai. O jo „Listy z podróży“ ir „Wspomnienia z przeszłości“ suteikia apscziai medegos tyrinėjantiems praeitę lenkų raszliavos. Žinoma, kad aplinkiniams keliais, beje lietuviams, lenkiskai skaitantiems, o podrang ir Lietuvai, Adinczius bus sziokią tokią naudą atneszės tais savo rasztais, nors juose lietuviszkos dvasės veltuo jieszkotum; dėlto mūsų nuosprendinis, isztartas Nr. 6 „Unijos“ 1885 m., gal bus sziek-tiek per asztrus kas link užpelnę Adincziaus dėl Lietuvos.

Czion apie virszuje padetą kningą „Paminėjimų praeitės“ noriu keletą žodžių isztarti. Ir dėl lietuvių randasi ten keletas akyvų iszgalių, ipatingai apie pavietinę moksleinę Boriunuose ir kaslink gyvenimo studentų prie Vilniaus universiteto tarp 1820 ir 1830 m. Ipatingai Adinczius su pasimėgimu apraszinėja „philarētų“ sugyvenimą, beje studentų poetų draugystės (prie kurios prigulėjo Zan, Czeczot, Domeika, Adinczius, Mickevyczius ir daugybė kitų). Mūsų akin ipatingai puola ta aplinkybė, kad tuometinė jaunuomenė neužsiminėjo kitais dalykais, kaip poėzija dėl poėzijos, trisė ir dirbo dėl lenkybės, o reikalai prigintos žiamės (Lietuvos) ir paczių žmonių buvo aiskiai nepakusztinami. Tarp tų, kurie toliaus matė, Adinczius pamena tiktai Laurą Püttkamerį, kalvyniszki, kurs stengėsi žmones nuo baudžiavų iszvaduoti, ir užsipelnė už tai praminti „idėologo“, potam-gi „marszalkos chlopu“ . . . Dyvina, kad toje gadynėje „philarētų“ lietuviszkoji partija, nors po Simano Daukanto itekme, matomai neistengė pasigauti; apie lietuvių pastangas Adinczius nėkur nei žodelio neburbtelė . . .

Sziaip kninga yra gal akyva dėl lenkų, kaipo minėjimai apie gyvenimą tokių vyrų kaip Kazys Brodzinskis, St. Witwicki's, St. Garezyński's, J. B. Zaleskis, Vincas Pol ir tt. Pats-

gi Adinczius, kaipo augintinis Bazilijonų, likosi labai dievotas, bažnyčiai nuolankus rąstininkas, kurio perdėtas fanatizmas daugiur skaitytoją net bridina savo gįžumu.

Tri mira Azijsko-jevropeiskaho materika V. Lamanskaho.
S. Peterburg. Typo-chromo-lithographija A. Tranchel. Stremiannaja, 12. 1892. s. 132.

Kninga, kurios užrasą czion padėjome, yra labai akyva ir dėl mūsų, dėl lietuvių. Paraszė ją vienas isz garsesnių ir įtekmingų polytikoje Maskolijos vyrų, p. Lamanskij, žinomas visiems slavianophilas.

Anot p. Lamanskio, Azija su Europa padaro vieną paszvietį — **Euro-Azija**. Tas paszvietis dalinasi kaip kulturiszkai, taip ir etnographiszkai ant trijų dalių („mira“) **tikrąją Aziją**, kurios kultura nors sena, isz dalies pasiremianti ant ipatingumų tikejimo (Taotizmas, buddizmas, nuamedonizmas ir tt.), bet nerangi ir rambi, pelyjanti ir gruvanti; toji dalis savistovia polytikiszką svarbą turi nedidelę, ji pasidavusi yra įtekmiui Anglijos, Prancuzijos, Maskolijos, Ulandijos ir k.; **tikroji Europa**, apgyventa per romanus ir germanus, rods pilna dvasiszko gaivumo, turi pavidalą pusiausaliszką, rubežiūmi jos gali buti kreivą liniją, einanti nuo Gedanos miesto (Danzigo), pagal Baltijos mārę gulinczio, iki miestui Triesto pakraszcziuose Adrijos marės . . . Toji dalis Euro-Azijos dalinasi į lygias 6 dalis: Skandinaviją, Vokietiją, Italiją, Angliją, Prancuziją, Ispaniją, o mažos valstijos mezgasi prie minėtųjų didesniųjų. Atsvaras toje dalyje Euro-Azijos tuomi tarpu užsilaiko tarp romanų ir tarp germanų, bet ateiteje, anot p. Lamanskio, angliszkas gaivalas ir angliszką kalbą igys persvarą ant visų romano-germanų, o net ir kituose paszviecziuose, kaip Amerikoje, Afrikoje, Australijoje. Treczioji dalis Euro-Azijos yra **tarpinė**, supuolanti su plotais, apgyventais per slovėnus ir svetimtauczius („inorodecy“), kurių perstatytoja ipatingai esanti **Maskolija**. Maskolija priguli, anot autoriaus, lygiai prie Europos, kaip ir prie Azijos; Azijoje rubežiai trecziosios dalies Euro-Azijos supuolą su rubežiais sziadyksztės Maskolijos.

Autorius perbėga istoriszką likimą slovėnų, kaip Balkanų pussalyje gyvenanczių, taip ir po Austro-Vengrijos valdžia esanczių, ir tvirtina, jog užsilaikymas tų gentainių esąs dėl Maskolijos labo reikalingas netiktai polytikiszkai, bet ir apsiszvietimo dalykuose. Su prapuolimu vokietybėje tų gaivalų, visas slovėniszkas szvietas pralosztu gaivumą, įvairumą budų ir pažvalgų, polytikiszką svarbą. Dėlto p. Lamanskij velyja, idant kožna slovėnų gentė augtu sylose, tarptu dvasės darbuose ir kultu

augštytyn polytikiskai, artindamasi prie savo „diadiuszkos“ Maskolijos. Su laiku yra viltis, anot autoriaus, susivienijimo visų slaviskų genczių po ėgyda Maskolijos. Kas link lietuvių, tai czion p. Lamanskij pripažįsta, jog Maskolijos polytika buvusi labai įžeidinga iktuolaik netiktai dėl lietuvių apsiszvietimo, bet ir dėl paczių Maskolijos reikalų; anot jo, po uždraudimo spaudos lietuviszkų rasztų lotyniszkomis raidėmis, Lietuvoje kningos pabrango ir isz užrubežės emė platintiesi szale nekaltų maldakningių, taip-gi rasztai revoliucijiszkos įtalpos, ipacziai platinami per Amerikos lietuvius, tarp kurių jam ipacziai nepatinka vienas „krainij fantazior“, kurs stengiasi iszaiszkinti lietuviams jų kulturiszką ir polytikiszką stovį bei ateitę. P. Lamanskij velina netiktai valnybės tautiszkuose dalykuose, bet ir reikaluose tikėjimo. Ale ar vyresnybė atmainys savo polytiką? Ir ar p. Lamanskio velyjimai yra szirdingi? Ar gal jie iszszaukti tape pavojumi vainos su Triguba Sąjungme (Austrijos, Vokietijos, Italijos), kuri vaina, kaip jis pats pripažįsta, anksčiaus ar vėliaus neiszvengtina yra? Toje vainoje mat, Triguboji Sąjuogmė tariasi nuo Maskolijos atimti visą plotą žiamės, kurs randasi tarp Dauguvos ir Dniestro, ir padaryti atskira karalystę po protekėja Vokietijos bei Austrijos; tai-gi ir mes, lietuviai, tokių budu iszsivalnintumėme nuo maskoliszkajo rimbo ir galėtumėme pasimislyti apie savo likimą . . . Ar tai toji baime nuotrotos nėra szaltinių anų įlaidumų dėl mūsų nuskriaustos ir mindžiojamos tautos? . . .

Kaip ten nebuk, vis-gi p. Lamanskij ateitės slovenų galybę budavoja ant galingumo kumsties, ant per svaro ginklų, ant vieszpatavimo carizmo ir pravoslavijos! . . . Palei mūsų menką protą czion tylo visas klaidingumas iszvedžiojimų panslavistų. Ateitė turi įgyvendinti idealus valnybės, brolystės! Kumsczia jau gana įsiedė iki gyvam Kaului . . . P. Lamanskij tarsitais nesupranta isznaszumo darbų nihilistų, nauja-gadyniszkų idėjų, jis tai lyg laiko už nėką. Bet tegul darbo žmonės susijudins ir apsiszviejs, žiamyn puls autoritėtai valdžios kaip szvietiszkos taip ir Kuningiszkos, o pakops augštytyn principai valnybės ir lygybės ir brolystės žmonių. Tuomet tegul gentės ir tautos įsteigs savo federacijas, bet pragaisz kova kožno su visais ir pries visus, o prasidės amžius tykos ir pakajaus, amžius teisybės ir teisos, amžius meilės ir szviesybės. Tegul toje gadynėje slovenų gentės įsteigs savo federacijas, tosios-gi neturės reikalo ginklų kariauti priesz federacijas romano-germanų, ar priesz federaciją lietuvių-latvių, ar priesz federacijas kitų veislių žmonijos, jeigu tos stojusios ant takų kultūros, paremtų ne ant tikėjimo ar dažyvės uodos, bet ant mokslo ir apsiszvietimo žmonių, pildys savo pareigas, o neapsileis savo tiesose. Ateitė

įkvepia ir mums lietuviams geresnes viltis neigu dabartis, taip kartus ir skaudus! . . .

Dabar revoliucijiszkas painioja įvykimą tokio surėdymo draugijos, kokios laukia p. Lamanskij; už tai jis mus apszaukia „krainije fantaziory“ . . . Ir kaip juokinga yra girdėti užmetinėjimus tulų trumparegių litavių, tvirtinanczių, jog revoliucionieriai mūsų dirbą tiktai dėl labo maskolių, kada isz rasztų paczių maskolių, slovianophilų gauname patirti, jog sugadus dėl ju, dėl maskolių, esą kalbmyliai, užlaikytojai senų paproczių ir tikėjimų, o ne tie, kurie ardo senas kultūros sienas ir pamatus su lukestimi, pastatyti naują trobesį kultūros, kur apsieiti butu galima be žandarų, be urėdininkų, be carų, be popų ir kuningų, kur visi turės dirbti, ar jie yra karaliais ar popiežiais, ponais ar mužikais! Tie tai rovoliucionieriai iszblaszko sapnus visų sapnių ir svajotojų, ar jie slavianophilais ar popiežmyliais vadintuosi, aristokratais ar kapitolistais!

Matydami, jog mes stovime ant tikro kelio, igyjame tuom didesnę viltį į ateitę, ir už tai szaukiame visiems lietuviams balsiai ir trankiai: dirbkite dėl tėvynės, bet ne akiai, ale atsižvelgdami į ateitę, į visuomeniszką naudą! stokite visi po karuną valnybės! vykiamo laukan dėsptizmą ir tamsybę, rambumą dvasės ir miegustumą! pasiszvėskiamo dėl naujų idėalų — o pastosime laimingais ir patys mes ir mūsų visa tauta, lyginai kaip nenuskriausime nei žmonijos!

Knīgu spaustuvē M. Jankaus, Bitēnuose per Lumpēnus

sīvelyja visokiam prigatavojimui spaudos darbu, kaip lietu-
koje ir kitose kalbose, už tai, sulyginant su kitais spaustu-
kais labai piges prekes parokuoja. Darbai tampa greitai
iekami, jog ir Amerikoje gyvenantiems galima pasinaudoti
gumų atliekamo darbo. Knīgų turi ant pardavimo savo iš-
dimo kaip ir kitų.

leto pabanga	po	5 kap. — 5 cent.
lo igr̃yti pinig̃us	"	10 kap. — 10 cent.
uviszkas szupinys II laida	"	5 kap. — 5 cent.
yniszkos giesmės	"	10 kap. — 10 cent.
ekrizmai katalikiszki su lementoriu	"	10 kap. — 10 cent.
svarbiausi reikalai aritmėtikos	"	10 kap. — 10 cent.
vakaro adinėle	"	10 kap. — 10 cent.
Lietuvos. Skirmuntt	"	50 kap. — 50 cent.
ilis polytiszka tragoedija	"	25 kap. — 25 cent.
žodžiai apie auginimą	"	25 kap. — 25 cent.
ini i polaci	"	25 kap. — 25 cent.
eziaus rėdas ir sudas	"	5 kap. — 5 cent.
dainų knigėlė	"	5 kap. — 5 cent.

Paduotos prekios išsismano ant vietos. Už prisiuntimą
ia atmokėti kasztas.

Vienok imantiems už 10 rub. 5 dolerius ant sykio, prisiun-
kasztas dykai.

Garbingiems myletojams sztuk ma apsisteliuoti kas
si išzeinanti laiszkelį „Tetute“. Kari kasztuoja ant metų
1 dolerį Ameriko. Russijo 2 Rubliu.

Su augszta paguoda del brolių Lietuviu

M. Jankus, Bitėnai.

essas: M. Jankus, Bitėnai per Lumpēnus (Ostpreussen).

Apgarsinimai.

„Lietuvių Mokslo Draugystės Amerikoje turtas:

1. **Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai**, 25 centus.
2. **Apie senovės Lietuvos pylis**, 10 c.
3. **Paveikslas D. L. Kuningaikszezio Vytauto**, 15 c.
4. **Bestiality of the Russian Czardom toward Lithuania**, 10 c.
5. **Praneszimas „Liet. Mok. Draugystės Amerikoje“ ant 1891 m.**, 25 c.
6. **„Apszvieta“ už 1892 m. (No. 1 iki No. 6) 1 dol.**, o kožnas atskiras numeris, 25 c.
7. **Pajudinkiamė, vyrai, žiamė!** apysaka 25 c.

Ant visų metų užmokant isz virsziaus „Apszvieta“ ant 1893 m. kasztuoja 1 dol. 50 c., atskiras numeris 20 c.

Apart to galima gauti.

1. **Istorija Lietuvos** paraszyta K. Skirmuntt, 50 c.
 2. **Iszganymas Vargdienio**, 10 c.
 3. **Liet. Mesijas**, 10 c.
 4. **„Lietuviszkasis Balsas“ visų metų (nuo 1885 iki 1889)**, nors nėra is skaitlius numerių, 9 dol.
 5. **Dievas, dangus, pragaras**, 10 c.
-

Adresas: Dr. John Szliupas, Shenandoah Pa., U. S. of America.

arba **Martynas Jankus**, Bitėnai per Lumpėnus (Ostpr.).
